

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENE VICTOR, HOOFDREDACTEUR
E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENE VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

INTERPRETATIEVOORSCHRIFTEN VOOR HANDELSOVEREENKOMSTEN EN STANDAARDBEDINGEN

Een werkdocument van Unidroit

1. Overeenkomsten die in ons land tussen handelaars gesloten worden, en ook toetredingscontracten, lijken op een meer objectieve wijze dan andere privaatrechtelijke overeenkomsten van het individualistische type uitgelegd te moeten worden. Dit lijkt wel de meerderheidsopvatting te zijn.

In verband hiermede kan gemeld worden dat het secretariaat-generaal van Unidroit een werkdocument heeft voorbereid waarin die methode in formules wordt vastgelegd. Het gaat om een voorstel van een vormige wet over de uitlegging van — weliswaar — *internationale* handelsovereenkomsten.

In deze bijdrage wordt eerst herinnerd aan de Belgische regels omtrent de uitlegging van overeenkomsten. Vervolgens wordt het werkdocument van Unidroit ter informatie medegedeeld. Een vergelijking met de bij ons geldende regels toont aan dat er met ons recht geen grote verschillen bestaan. In de Anglo-Amerikaanse approach van het interpretatieprobleem lijken daarentegen in de Unidroit-tekst de accenten verlegd te worden.

Wanneer ooit zo'n eenvormige wet ingang gevonden zal hebben in het positieve recht van de tot het verdrag toetredende Staten, ligt een beïnvloeding voor de hand van de uitleggingsmethode — of althans van de door de rechtbanken gebruikte formules hiervoor — van de handelsovereenkomsten die aan het *interne* recht zijn onderworpen. Dat zou in elk land een klassiek fenomeen van syncretisme zijn¹.

¹ Terloops even het volgende over dit fenomeen. Een voorbeeld van juridisch syncretisme geeft in ons land de handelshuurwet en het recht op de huur van woningen. Niet zelden worden, ook door juristen, regels van de handelshuur van toepassing geacht op de huur van woonhuizen. Een verwarring eigenlijk.

Een exotisch voorbeeld van syncretisme geeft de wederzijdse beïnvloeding van het Afrikaans stadsgewoonterecht van Kinshasa en

Door een neveneffect zou dan over de hele wereld, althans in de door de rechtbanken gebruikte formules — *but what's in a word?* —, een zekere uniformisatie bereikt worden van de interpretatievoorschriften voor alle handelsovereenkomsten en toetredingscontracten.

§ 1. De uitlegging van overeenkomsten in ons land

2. Om toegepast te kunnen worden heeft de contractuele wet dikwijls een voorafgaande interpretatie nodig. Dit is ook het geval met de algemene wet, maar niet helemaal om dezelfde redenen. De contractuele wet heeft inderdaad niet dezelfde graad van abstractie als de algemene wet; haar clausules kunnen soms zeer concreet zijn. Voor haar wordt de interpretatie dus niet opgelegd door de rationele noodzaak de abstracte regel toe te passen op de concreet geformuleerde feiten².

Het gaat er slechts om de duisterheden te verhelderen, en de tegenstrijdigheden in de redactie van de akte op te lossen — hetgeen overigens eveneens een aspect van de interpretatie van de wetten kan zijn³.

het geschreven Zairese recht van Europese oorsprong; in een dergelijk geval waarin de op elkaar inspelende rechtsstelsels tot verschillende culturen behoren kan men eerder spreken van juridische acculturatie.

Nog een ander voorbeeld gaf prof. Pierre Lalive in zijn Franquivoordrachten aan de U.L.B. in de lente 1978: internationale contracten gesloten tussen een Amerikaanse vennootschap en een Arabisch land bijvoorbeeld en opgesteld door een Parijse "lawfirm" vertonen niet zelden het beeld van een "bouillabaisse". Men vindt er Amerikaanse regels in, en Franse, en zelfs enkele begrippen van koranrecht...

² Een voorbeeld: het politiereglement van Lier verbiedt aan de openbare weg als zogenaamd standwerker op te treden of enige vertoning te geven. Is dit het geval indien een handelaar in de etalage van zijn dameshoedenwinkel mannequins laat defileren?

³ Een voorbeeld: wat betekent in de wet de uitdrukking "zijn verloop krijgen" (zie Cass., 18 december 1939, *Arr. Cass.*, 1939, 232)?

Indien er geen akkoord is tussen de partijen, krijgt een rechter de opdracht de contractuele wet te interpreteren, zoals hij de taak heeft de algemene wet te interpreteren. Dit gebeurt echter niet op dezelfde wijze. Door haar methode is de interpretatie van de contracten grondig verschillend van de wetsinterpretatie.

Voor de interpretatie van de contracten heeft de wetgever ten behoeve van de rechters in de artikelen 1156 tot 1163 B.W. een beginsel vastgelegd en vuistregels gegeven.

De aangehaalde artikelen hebben hun oorsprong in Pothier, en onrechtstreeks in Domat. Men vindt er trouwens Romeinse regels in terug, zelfs in artikel 1156 (want de psychologie is geen achttiende-eeuwse uitvinding; in Rome moest zij zich echter bevestigen tegen een lang verleden van formalisme). Domat en Pothier deden hier een cartesiaanse inspanning om door algemene regels de kunst van de conjecturisten nutteloos te maken — die vindingrijke, dikwijls Italiaanse juristen, die hun brood verdienden met allerlei vermoedens — concrete formules — op te stellen om onder een gegeven clause de vermoedelijke wil van de contracterende partijen te achterhalen.

Het beginsel

Bij de wetsinterpretatie moet eerst en vooral de tekst beschouwd worden; het opzoeken van de bedoeling van de wetgever komt slechts achteraf⁴.

Moet men bij de interpretatie van het contract oog hebben voor de formule of voor de bedoeling?

3. Interpreteren blijft het zoeken naar een achter woorden verscholen menselijke bedoeling.

Volgens het postulaat van het consensualisme haalt de bedoeling het op de formule (artikel 1156). De rechter moet door alle middelen, die zelfs buiten de akte kunnen worden gevonden⁵, opzoeken welke de

Een contractueel voorbeeld: een huurder kreeg in een akte een koopoptie toegekend voor dertig miljoen. Dit betrof blijkens de akte "de gehuurde goederen". Te elfder ure waren echter enige etages van de huur uitgezonderd. Naar het heette was men vergeten dat er dan wellicht ook iets in de rest van de akte moest worden veranderd. De bewoordingen van deze akte zijn na de partiële ingreep niet meer "duidelijk". Waarop sloeg de koopoptie van de huurder?

⁴ Een voorbeeld: is de handelshuurwet van toepassing op een onbebouwd terrein? Uit de voorbereidende werken blijkt dat men slechts gebouwen op het oog had. Het Hof van Cassatie besliste dat de tekst van artikel 1 Handelshuurwet het had over de huur van "onroerende goederen" zonder meer, en achtte de handelshuurwet dus van toepassing op een onbebouwd stuk grond.

⁵ Artikel 1341 B.W. (teruggaande op een ordonnance van 1667) houdt niet het verbod in getuigenissen of vermoedens in te roepen om een overeenkomst waarvan de bewoordingen dubbelzinnig zijn, te verklaren.

Volgens de *parol evidence rule* geldt in het Anglo-Amerikaanse recht daarentegen het beginsel dat voor zover een overeenkomst schriftelijk is vastgelegd de bedoeling van partijen slechts daaruit mag worden afgeleid. Hierop bestaan wel verschillende uitzonderingen. De belangrijkste daarvan is deze, dat een onduidelijke tekst door *extrinsic evidence* mag worden verklaard. Maar als de tekst grammaticaal duidelijk is, vertoont de rechter een zeer geringe bereidheid

werkelijke intieme gedachte is geweest die de contracterende partijen heeft verenigd. De rest geldt slechts als revelator van die gedachte.

Past men aldus *de gebruiken* toe op het contract (artikel 1159 en 1160), dan is het in de mate waarin blijkt dat de partijen op stilzwijgende wijze ernaar verwezen hebben⁶.

Zo ook worden *de termen* waarvan de opstellers van de akte gebruik hebben gemaakt, bekeken als een waarderingselement onder andere om de werkelijke bedoeling te ontdekken die hen bezielde heeft. Men moet aan die termen dus geenszins een sacramentele waarde hechten, noch *ze a priori* eng uitleggen, onder voorwendsel dat elk contract een uitzondering is, en elke verbintenis een beknotting vormt van de natuurlijke vrijheid. Overeenkomsten moeten toegepast worden naar de geest, te goeder trouw, en niet naar de letter, op restrictieve wijze; artikel 1134, 3e lid, moet samen met artikel 1156 gelezen worden.

Men vergeet echter niet dat het gaat om de *gemeenschappelijke* bedoeling van de partijen: dat "gemeenschappelijke" legt een zekere objectiviteit in artikel 1156.

Interpretatieregels die uit dit beginsel voortvloeien

4. Indien in de akte met de hand geschreven bedingen strijdig zijn met *gedrukte* clausules, dan moeten de eerste het halen, omdat ze beter de persoonlijke, diepere bedoelingen van de contracterende partijen weergeven.

De interpretatie kan zelfs zo ver gaan bepaalde bedingen, die stijlclausules genoemd worden, als niet geschreven te beschouwen, indien blijkt dat ze in de akte slechts door een zuiver mechanische nabootsing opgenomen werden, en dat ze niet werkelijk gedacht, noch gewild werden door de contracterende partijen.

Vuistregels voor de interpretatie

5. Veeleer dan echte rechtsregels, waarvan de schending tot cassatie aanleiding zou geven, zijn die

om door gegevens buiten de tekst om tot onduidelijkheid te concluderen.

Men vergeet ook niet dat in handelszaken in ons recht alle soorten van bewijs toelaatbaar zijn. Tenzij in de gevallen waarin de wet het uitdrukkelijk verbiedt (bv. bij borgtocht en dading), is het bewijs door getuigen en door vermoedens toegelaten, al was het om boven en tegen de inhoud van de akten te bewijzen.

⁶ Dit is niet zo voor *gewoonterecht*, men denke bijvoorbeeld aan de gewoonterrechtelijke regel dat men in Leuven een studentenkamer huurt voor tien maanden. De stilzwijgende bedoeling van de partijen om zich te verbinden tot alles wat ter zake gebruikelijk is, kan niet ondersteld worden, tenzij het ingeroepen gebruik, in een bepaalde streek, het karakter vertoont van een regel die door allen erkend wordt als toepasselijk, bij ontstentenis van strijdig-beding, op de overeenkomsten van soortgelijke aard (Cass., 29 mei 1947, *Pas.*, 1947, I, 217, R. W., 1947-48, 834). Het Hof hanteert hier een fictie: in zo'n geval gaat het niet om de wil van partijen, maar om een suppletief geldend gewoonterrecht.

adagia raadgevingen die tot de rechter gericht zijn⁷. Er zijn er voornamelijk twee :

a) *Begunstiging van de debiteur* (artikel 1162)

Indien een overeenkomst aanleiding geeft tot twee interpretaties moet diegene in aanmerking genomen worden die de meest gunstige is voor de debiteur, en de meest nadelige voor de schuldeiser (stipulant, in de Romeinse terminologie). Die begunstiging is te voegen bij de andere gunsten die men aan de verdediging toekent (bv. artikel 1315). Maar eigenlijk lijkt het nauwkeuriger te zeggen dat de schuldeiser er schuld aan heeft indien het contract niet klaarder opgesteld werd, aangezien hij in staat was er de voorwaarden van te dicteren. In wederkerige contracten, waarin elke contractant tegelijkertijd schuldeiser en debiteur is, blijft dit adagium zonder toepassing. Voor elk type van contract moet men opzoeken welke de partij is die in de positie verkeerde haar voorwaarden te dicteren aan de andere : bij de koop is het volgens artikel 1602 de verkoper ; op analogische manier zal het de verhuurder zijn bij de huur.

b) *Begunstiging van het contract* (art. 1157)

Men moet het contract interpreteren "potius ut valeat quam ut pereat", eerder in een zin waarin het geldig is dan in een zin waarin het nietig zou zijn (bijvoorbeeld omdat het in één van de mogelijke interpretaties strijdig zou zijn met de openbare orde). Elk contract vertegenwoordigt een menselijke inspanning en een sociaal nut. Dit heeft zijn prijs en verdient zoveel als mogelijk behouden te worden.

In werkelijkheid gebeurt het dat de rechter de overeenkomst hermaakt

6. Een overeenkomst vastleggen komt hierop neer, de rechtsverhouding tussen partijen vast te stellen op grond van de inhoud van de overeenkomst. Misschien zou men de moed moeten hebben te erkennen dat de uitlegging van de overeenkomst, zoals de interpretatie van de wet, haar grenzen heeft, en dat op een bepaald punt van duisterheid en van tegenstrijdigheid, de gemeenschappelijke bedoeling van de partijen (indien die er ooit geweest is) niet kan worden teruggevonden : de rechter oefent dan de bevoegdheid uit om het contract te *hermaken*. Hij hoopt het contract te hermaken zoals redelijke en billijke mensen gedaan zouden hebben, — mensen die misschien beter zijn dan de contracterende partijen, en die ongetwijfeld betere burgers zijn, al was het maar omdat zij nu in het licht van de openbare opinie staan (zie het Tsjechoslovaaks Burgerlijk Wetboek van 1950, artikel 31 : de wilsverklaring moet geïnterpreteerd worden op een wijze die, rekening

houdend met de omstandigheden waarin zij gedaan werd, overeenstemt met de regels van het socialistische leven in gemeenschap. Wanneer het gaat om een rechtshandeling die belangrijk is voor de uitvoering van het nationaal economische plan, moet de wilsverklaring geïnterpreteerd worden in harmonie met de taken die door het plan opgelegd worden).

Objectieve methode contra subjectieve

7. Tegenover de subjectieve methode (of theorie van de wil) die bij ons traditioneel is, plaatst men de objectieve methode (van de verklaring van de wil), die in de Germaanse landen voorgehouden wordt door de rechtsleer en toegepast door de rechtspraak (hoewel een vluchtig gelezen § 133 BGB⁸ of artikel 18 O.R.⁹ even psychologisch kunnen lijken als ons artikel 1156).

Volgens de objectieve methode heeft de formule die gebruikt werd om het contract op te stellen een waarde op zichzelf : de wil van de partijen moet slechts in beschouwing genomen worden *in de mate waarin de verklaring van de wil deze belichaamt*. Om de formule uit te leggen moet men een beroep doen op objectieve gegevens : de gebruiken die in de zakenwereld aanvaard zijn, de aanvaarding ervan in het sociaal milieu.

De strijd tussen die methodes kan gerelativeerd worden. Het gaat voornamelijk over een weliswaar breed gebied, gelegen tussen twee uitersten, waar noch de teksten, noch de gebleken bedoelingen duidelijk de voorkeur verdienen. Wanneer een contract *redelijk duidelijke* bewoordingen bevat, maar één der partijen aanvoert dat de bedoeling daarvan een geheel andere is, ligt het voor de hand om bij de uitleg niet van de tekst af te wijken. Is daarentegen de letter van een contract *volstrekt onduidelijk*, terwijl uit de ten processe vaststaande feiten de bedoeling redelijk aanvaardbaar naar voren komt, dan ligt het evenzeer voor de hand om bij de uitleg de bedoeling boven de tekst te stellen.

De mening wint veld dat van die twee methodes elke haar eigen domein moet hebben : voor de subjectieve methode, de gewone contracten van het individualistische type ; voor de objectieve methode de (door de gebruiken beïnvloede) handelsovereenkomsten, en zeker ook de toetredingscontracten.

Voor de toetredingscontracten is dit te rechtvaardigen, minder door de oppervlakkige analogie met de wet, dan wel door een praktische redenering : de tekst van een toetredingscontract wordt na grondige studie opgesteld, en vermoed mag worden dat de opsteller niet heeft gewild, wat hij niet heeft gezegd.

⁸ "Bei der Auslegung einer Willenserklärung ist der wirkliche Wille zu erforschen und nicht an dem buchstäblichen Sinne des Ausdrucks zu haften."

⁹ "Bei der Beurteilung eines Vertrages sowohl nach Form als nach Inhalt ist der übereinstimmende wirkliche Wille und nicht die unrichtige Bezeichnung oder Ausdrucksweise zu beachten, die von den Parteien aus Irrtum oder in der Absicht gebracht wird, die wahre Beschaffenheit des Vertrages zu verbergen."

⁷ Cass., 7 augustus 1925, *Pas.*, 1925, I, 386.

Common Law

8. De Amerikaanse, en nog meer de Engelse rechter, voelt zich *minder* vrij t.o.v. de tekst van het contract dan de Romaans-Germaanse. In het Anglo-Amerikaanse gebied is de kwaliteit van de contractuele bepalingen in het algemeen ook groter, en zeker eveneens hun aantal. Contracten lijken er soms op boekdelen! Door de detaillering van de rechtsverhouding in het contract ligt het ook voor de hand er minder gemakkelijk van af te wijken.

De afdeling "Construction of terms" (uitlegging van contracten) begint in het bekende Engelse handboek *Chitty on contracts* als volgt: "The object of all construction of the terms of a written argument is to discover therefrom the intention of the parties to the agreement. The rules which govern the construction of contracts are the same at law and in equity, for simple contracts and for those under seal. There is not in law any difference of construction between mercantile contracts and other instruments although in commercial documents the terms used 'must be understood in a business and practical sense'.

The cardinal presumption is that the parties have intended what they have in fact said, so that their words must be constructed as they stand. That is to say, the meaning of the document or of a particular part of it is to be sought *in the documents itself*: 'One must consider the meaning of the words used, not what one may guess to be the intention of the parties' (blz. 322, nr. 698 v.).

In het beste Amerikaanse handboek van contractenrecht *Corbin on contracts* (blz. 506)¹⁰ vinden we dezelfde gedachtengang: "It is generally said that the purpose of interpretation is to become aware of the 'intention of the parties'. In interpreting a will, it is the intention of one party — the testator. In contracts, other than purely unilateral contracts of donation that have never been acted upon by the donee, there are always at least two parties whose intention and understanding must be considered. A contractor whose expressions induce another to understand and to act in reliance on that understanding may be held responsible therefor. (...) This has led very thoughtful and learned judges to say that the intention of the contractor is immaterial and that evidence of his intention — even his own testimony under oath onto what his intention was — will not be received. The other party can not know what his intention was except so far as he expressed it in a manner understandable by others. (...) It is sometimes said that if the words of a con-

tract are plain and clear, evidence of surrounding circumstances always must be known before the meaning of the words can be plain and clear; and proof of the circumstances, may make a meaning plain and clear when in the absence of such proof some other meaning may also have seemed plain and clear. (...) It seems highly probable that when a court says that it will enforce a contract in accordance with the 'plain and clear' meaning of its words, the relevant surrounding circumstances have in fact been proved and have been carefully weighed; the losing party has merely urged the drawing of inferences therefrom that the court is unwilling to draw."

§ 2. Een werkdocument van Unidroit

Even herinneren aan Unidroit

9. Unidroit staat voor "The Rome international institute for the unification of private law". Men weet dat die instelling tot doel heeft op internationaal vlak te streven naar eenmaking in het privaatrecht. Het is een intergouvernementele organisatie die in 1926 opgericht werd door de Italiaanse regering, onder de auspiciën van de Volkenbond. De zetel van Unidroit is in Rome gevestigd. Het grootste deel van de kosten wordt gedragen door de Italiaanse regering.

Daarnaast bestaat de Haagse conferentie voor het internationaal privaatrecht, die ijvert voor de conflictenregeling tussen sterk van elkaar verschillende rechtsstelsels. Problemen over luchtvaartrecht en zee-recht hebben hun eigen instituten voor eenmaking en vallen buiten de belangstellingsfeer van Unidroit.

De drie organen van Unidroit zijn: de algemene vergadering, het uitvoerend orgaan en het secretariaat.

a) De algemene vergadering is samengesteld uit de vertegenwoordigers van de lid-staten. (In 1970 waren er 42 leden, waaronder België.) Die vertegenwoordigers zijn diplomaten, voor wie het bijwonen van de algemene vergadering occasionele beroepsroutine is. Men mag niet zeggen dat de algemene vergadering een stimulerende werking heeft. Ze wordt veeleer ervaren als een blok aan het been.

b) Het uitvoerend orgaan is het belangrijkste orgaan. Het bepaalt de werkzaamheden. Het is samengesteld uit leden die verkozen worden door de algemene vergadering (voor het ogenblik 21). Het zijn meestal juristen die begaan zijn met de eenmaking van het recht. Men beoogt bij de keuze zoveel mogelijk evenredigheid tussen de grote rechtssystemen te krijgen.

c) Het secretariaat bestaat uit een secretaris-generaal en een aantal vertalers.

De activiteiten van Unidroit

Men zoekt naar de eenmaking van rechtsregels in zoverre dat mogelijk is. Voor het ogenblik wordt er

¹⁰ In de V.S.A. kwam het eerste Restatement van het contractenrecht door het American Law Institute in 1932 gereed. De voor de interpretatie belangrijkste section zijn de §§ 226 tot en met 244. Daar het gezag van deze verzameling slechts kan worden gehandhaafd als er een permanente waakzaamheid bestaat met betrekking tot de ontwikkeling van het recht, kwam in 1973 een tweede Restatement van de contracten uit.

gewerkt aan het opstellen van een wetboek van internationale handel, zoals er eentje bestaat in Tsjechoslovakije bijvoorbeeld. Het secretariaat wordt hierbij bijgestaan door een werkgroep bestaande uit de professoren René David, Popescu (Bucarest) en Schmitthoff (Londen), die tot hertoe een ontwerp klaarmaakten over de totstandkoming van internationale contracten. In aansluiting daarmee werkte het secretariaat reeds een voorstel uit over de uitlegging van internationale overeenkomsten. Hier volgt dit voorstel ter informatie.

Het werkdocument van Unidroit over de uitlegging van handelsovereenkomsten¹¹

Artikel 1

Overeenkomsten moeten in overeenstemming met de beginselen van de goede trouw en van de eerlijke koopmanspraktijken uitgelegd worden.

Toelichting

10. De filosofie die aan alle artikelen van het ontwerp ten grondslag ligt, is hierin uitgedrukt. Die regel stelt een fundamenteel criterium ter hand waarnaar steeds verwezen kan worden. Overeenkomsten moeten naar de geest, te goeder trouw toegepast worden, en niet naar de letter, op restrictieve wijze. Het begrip "beginsel van eerlijke koopmanspraktijken" (principes de loyauté commerciale) is nieuw. Hierdoor wordt uitgedrukt dat om handelsovereenkomsten, in het bijzonder internationale handelsovereenkomsten, uit te leggen, rekening gehouden moet worden met de opvattingen van de leden van de betrokken sector (zie art. 23, eerste lid, van het Tsjechoslovaakse wetboek van internationale handel).

Artikel 2

Bij dubbelzinnigheid moeten de overeenkomst en de bijzondere bedingen ervan veeleer uitgelegd worden in de zin waarin ze enig gevolg kunnen hebben, dan in die waarin ze geen gevolg kunnen teweegbrengen.

Toelichting

Zie art. 1157 B.W.

Dit is een algemeen bekend beginsel: «actus interpretandus est potius ut valeat quam ut pereat».

Artikel 3

De bedingen van een overeenkomst moeten de ene door de andere uitgelegd worden, zodat elk beding wordt opgevat in de zin die uit de gehele akte voortvloeit.

Toelichting

Zie art. 1161 B.W.

Artikel 4

Bij dubbelzinnigheid moeten de uitdrukkingen die voor verscheidene betekenissen vatbaar zijn, uitgelegd worden in de zin die met de aard van het contract het best overeenstemt.

Toelichting

Zie art. 1158 B.W.

Artikel 5

1. Een overeenkomst moet uitgelegd worden in overeenstemming met de werkelijke gemeenschappelijke bedoeling van de partijen, indien die bedoeling vastgesteld kan worden.

2. Wanneer die gemeenschappelijke werkelijke bedoeling van de partijen niet vastgesteld kan worden, moet de overeenkomst uitgelegd worden in overeenstemming met de bedoeling van één der partijen, indien die bedoeling vastgesteld kan worden en de andere partij *geweten heeft of behoorde te weten dat haar medecontractant die bepaalde bedoeling had*.

3. *Wanneer het ene of het andere voorgaande lid niet toegepast kan worden, moet de overeenkomst uitgelegd worden in overeenstemming met de betekenis die redelijke personen, geplaatst in dezelfde situatie als die van de partijen, eraan gegeven zouden hebben.*

Toelichting

11. Een overeenkomst uitleggen betekent de vaststelling van de juridische betekenis van het akkoord dat tussen partijen gesloten werd. Er bestaat geen probleem indien er volmaakte overeenstemming bestaat tussen de letterlijke, grammaticale betekenis van de verklaringen en de werkelijke bedoeling van de partijen. Quid indien er geen overeenstemming tussen beide bestaat, of erger nog indien men de werkelijke gemeenschappelijke bedoeling van de partijen niet kan opsporen?

In het Anglo-Amerikaanse recht moet de bedoeling te voorschijn komen uit het contract zelf; het is niet geoorloofd buiten de bewoordingen om te gaan en te gaan raden wat partijen zouden hebben bedoeld in de gegeven omstandigheden. Wel gaat deze gedachte uit van *duidelijke* bewoordingen.

Deze leer wordt door het House of Lords gehandhaafd niettegenstaande enige pogingen van lagere rechters om met veronderstelde bedoelingen van de partijen tot soepeler interpretaties te komen. Zie *British Movietonews v. London and District Cinemas* (1952 A.C. 166).

De "plain meaning rule" houdt in dat de woorden letterlijk worden opgevat, d.w.z. in de betekenis, die *het spraakgebruik* eraan toekent.

Op basis van de door het secretariaat van Unidroit voorgestelde tekst zou men tot een internationale eenvormige oplossing kunnen komen.

¹¹ De vertaling gebeurde uit het Frans. De tussentitels zijn door mij aangebracht.

Wat het derde lid betreft, het volgende : Wanneer een der partijen, zelfs met een normale zorgvuldigheid, bij het sluiten van de overeenkomst niet kon weten dat de medecontractant een dergelijke bedoeling had, dan moet rekening gehouden worden met de betekenis die men een dergelijk contract geeft in de bijzondere context (commerciële sector ; marktplaats ; beroeps categorie, enz.) waartoe partijen behoren.

Handelsgebruiken

Artikel 6

Bij de toepassing van artikel 5 moet rekening gehouden worden met alle relevante omstandigheden, en in het bijzonder met de onderhandelingen die tussen partijen plaatsgrepen, de gewoonten die tussen hen ontstonden, de gebruiken die redelijke personen, geplaatst in dezelfde situatie als die der partijen, over het algemeen als bindend beschouwen, en het gedrag van de partijen na het sluiten van de overeenkomst.

De hierboven vermelde omstandigheden zullen in beschouwing genomen moeten worden, zelfs indien ze tot geen enkel *geschrift* aanleiding gaven, noch in enigerlei bijzondere vorm werden vastgelegd ; ze kunnen o.a. door *getuigen* bewezen worden.

Toelichting

12. Zie art. 1159 B.W. ("Hetgeen dubbelzinnig is, wordt uitgelegd volgens hetgeen gebruikelijk is in het gewest waar het contract is aangegaan") en 1160 B.W. («Men moet het contract aanvullen met de daarbij gebruikelijke bedingen, hoewel die er niet in zijn uitgedrukt»). Het Franse Hof van Cassatie besliste dat men eerder moest kijken naar de gebruiken van *de plaats van uitvoering*. Ons Hof van Cassatie besliste dat er in bepaalde streken gebruiken bestaan die door allen erkend worden als bindend, bij ontstentenis van strijdig beding ; maar daarnaast kan geen stilzwijgende bedoeling van partijen ondersteld worden om zich te verbinden tot alles wat ter zake gebruikelijk is (Cass., 29 mei 1947, Pas., 1947, I, 217, R.W., 1947-48, 834). Het kan best zijn, dat binnen een bepaalde branche een beding als gebruikelijk wordt beschouwd, maar daarmee is niet gezegd dat iemand die daarmee in aanraking komt, tot die branche moet worden gerekend, ook al bestaat er een plicht zich te informeren als men een branche «binnentreedt». Er moet in ieder geval sprake zijn van toepasselijkheid gedurende geruime tijd en regelmatig ; voorts moet uiteraard sprake zijn van «algemene» toepassing. Er moet blijken van een als het ware maatschappelijke gedraging in de branche.

Voor het Engels recht vinden we de volgende voorbeelden in *Chitty on contracts* (Bzl. 348) : «The usage of a particular trade has frequently been admitted to interpret the terms of a written contract. Thus, where a contract was in these words, 'sold eighteen pockets

Kent hops at 100 s.', and it appeared that a pocket contained more than a cwt., evidence was admitted to show that by the usage of the trade a contract so worded was understood to mean 5 s. per cwt. And where a theatrical manager contracted with an actress to engage her for 'three years' at a certain salary, it was held that extrinsic evidence might be given to show that, according to the uniform usage of that profession, the plaintiff was to be paid during the theatrical season of each of those years. Evidence of usage has similarly been admitted to resolve ambiguities. (...) In cases of mercantile contracts the words employed may by usage bear a very different meaning from their natural one, and such meaning may be established by evidence. Hence it is that mercantile contracts are to be construed according to the usage and customs of merchants, provided that the custom is not inconsistent with the agreement" (blz 325, nr. 705).

Artikel 7

1. Wanneer men bedingen of uitdrukkingen aanwendt, die in de handel gebruikelijk zijn, worden ze uitgelegd volgens de betekenis die er gewoonlijk aan gegeven worden op *de plaats waar de overeenkomst gesloten werd*, of, ingeval ze betrekking hebben met een bepaalde uitvoeringshandeling, op de plaats waar die handeling *uitgevoerd* moet worden.

2. Indien er echter interpretatieregels bestaan die bestemd zijn om op *internationale schaal* toegepast te worden, dan hebben die overwicht op elke *plaatselijke* ermee strijdige interpretatieregels.

Toelichting

Het eerste lid regelt het probleem dat rijst indien de gebruikte typische term niet dezelfde betekenis heeft in het werelddeel waar de ene partij verblijft en de geografische area waar de andere zit.

Dit is geen probleem van wetsconflict, maar wel een probleem van interpretatie ; het kan derhalve niet in abstracto geregeld worden op grond van één enkel criterium.

Bij de lectuur van het tweede lid denke men aan de Inco-terms (bv. C.I.F., F.O.B., F.A.S. clauses) of aan de Uniform Customs and practice for documentary credits.

Algemene voorwaarden

Artikel 8

1. De door een partij opgestelde algemene voorwaarden sorteren slechts gevolg ten opzichte van de andere partij, bij afwezigheid van een uitdrukkelijk akkoord, indien op het ogenblik van het sluiten van de overeenkomsten laatsgenoemde partij *hun bestaande of hoorde te kennen*.

2. Wanneer elke partij naar haar eigen algemene voorwaarden verwijst, zijn die algemene voorwaarden

geldig die *het laatst verzonden en niet geweigerd werden*.

3. Wanneer de andere partij zich verzet tegen de laatst opgezonden algemene voorwaarden, of wanneer elke partij zich verzet tegen de algemene voorwaarden van de andere partij, wordt de overeenkomst geacht *zonder algemene voorwaarden gesloten* te zijn, tenzij de partij die de verklaring ontvangen heeft waaruit blijkt dat er geen enkel akkoord bestaat over de algemene voorwaarden of over de verscheidene algemene voorwaarden van de andere partij, zich onmiddellijk tegen het sluiten van de overeenkomst verzet heeft.

Toelichting

13. Zie Herbots en Stubbe-Pauwels, «Overzicht van rechtspraak bijzondere contracten», T.P.R., 1975, 934 v., nr. 13 v.; Hof Arnhem, 22 oktober 1968, N.J., 1973, nr. 121.

Artikel 9

Niettegenstaande de bepalingen van artikel 5 is geen enkel beding uit de algemene voorwaarden geldig, indien zijn inhoud, de gebruikte taal of zijn uiterlijke verschijning van zulke aard is dat de andere partij zich redelijkerwijze niet aan zijn aanwezigheid kon verwachten.

Toelichting

Zie § 3 van de recente Duitse A.G.B.-Gesetz van 1976.

Artikel 10

Elke uitdrukkelijk door de partijen overeengekomen bepaling haalt het op iedere hiermee strijdige bepaling uit de algemene voorwaarden, zelfs indien de eerste *mondeling* overeengekomen werd en indien de tweede *niet geschrapd* werd.

Artikel 11

Bij dubbelzinnigheid worden de bepalingen uit de algemene voorwaarden die door één der partijen *opgesteld* werden, ten gunste van de andere partij uitgelegd.

Toelichting

Zie art. 1162 B.W.

Dit artikel beperkt de toepassing van de regel "contra praeferentem" tot het geval waarin de algemene voorwaarden *eenzijdig opgesteld* werden, hetzij door de partij die zich erop beroept, hetzij door een beroepsorganisme of een handelsvereniging *waartoe slechts één der partijen behoort*.

Het gebeurt echter dikwijls dat partijen hun overeenkomsten sluiten op grond van algemene voorwaarden of van typecontracten die door een "neutraal" organisme opgesteld werden, met name plaatselijke handelsverenigingen of internationale organisaties die de belangen van *beide* contracterende partijen behartigen. Twijfels omtrent de juiste betekenis ervan zouden het best op grond van artikel 4 van dit voorstel opgelost worden.

J.H. HERBOTS

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 3 APRIL 1978

Voorzitter : de h. Naulaerts

Raadsheer-rapporteur : de h. Châtel

Advocaat-generaal : de h. Lenaerts

Advocaten : mrs. Bützler en De Baeck

Arbeidsovereenkomst—1. Loon—Begrip—2. Recht op loon—Wezen van de arbeidsovereenkomst—Premies en gratificaties—3. Loon—Premies en gratificaties—Beding dat geen verworven recht ontstaat—Reeds werkelijk toegekende eindejaarspremie—4. Eindejaarspremie—Uitdrukkelijk beding dat geen verworven recht ontstaat—Wijziging door gebruik—Hiërarchie der rechtsbronnen—5. Bedienden—Opzeggingsvergoeding—Berekening—Verdiensten verworven krachtens de overeenkomst—Toegekende eindejaarspremie.

1. Loon is de tegenprestatie van arbeid die ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst wordt verricht. Het recht op deze tegenprestatie is het noodzakelijk gevolg van het verrichten van arbeid krachtens de arbeidsovereenkomst.

2. Het is onverenigbaar met het wezen van de arbeidsovereenkomst en met het begrip loon te bedingen dat geen recht op loon bestaat wanneer het gaat om voordelen die worden toegekend als tegenprestatie voor ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst verrichte arbeid.

Premies en gratificaties die worden toegekend wegens ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, zijn derhalve loon en kunnen niet als gift of liberaliteit beschouwd worden, zelfs indien de toekenning ervan niet bedongen is of krachtens geen andere rechtsbron verplicht is.

3. De partijen kunnen overeenkomen dat de werknemer geen verworven recht voor de toekomst op een premie of gratificatie kan doen gelden, maar zulk beding heeft niet tot gevolg dat de premie die de werkgever werkelijk reeds heeft toegekend, geen loon is.

4. Wanneer een eindejaarspremie op het ogenblik van de beëindiging der arbeidsovereenkomst nog niet was toegekend en een uitdrukkelijke clause in de arbeidsovereenkomst bepaalt dat «de toelagen, in welke vorm ook, die de vennootschap zou toekennen niet zullen worden beschouwd als deel uitmakend van het overeengekomen salaris, noch als een verkregen recht noch als basis voor de berekening van een opzeggingsvergoeding», schendt de beslissing die stelt dat de werknemer voor het lopende jaar recht op de eindejaarspremie heeft omdat de aangehaalde clause door een zogenaamd gebruik werd gewijzigd en opgeheven, benevens de hiërarchie der rechtsbronnen bepaald bij art. 51 van de CAO-wet van 5 december 1968, ook de artt. 1135 en 1160 B.W.

5. Krachtens art. 20, lid 2, gec. Bediendenwetten behelst de opzeggingsvergoeding ook de verdiensten verworven krachtens de overeenkomst. Van deze dwingende wetsbepaling kan niet in het nadeel van de werknemer afgeweken worden.

Aangezien een toegekende eindejaarspremie verworven is wegens ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, komt deze premie in aanmerking voor de berekening van de opzeggingsvergoeding.

N.V. B. t/ Van B.

Conclusie van het openbaar ministerie

Het arrest houdt bij de vaststelling van het bedrag van de opzeggingsvergoeding rekening met een eindejaarspremie die eiseres regelmatig aan verweerder toekende, en veroordeelt eiseres bovendien tot betaling van een gedeelte van die premie voor het jaar in de loop waarvan verweerder ontslagen was, en dit in verhouding tot de tijd dat hij dat jaar nog in dienst was geweest.

Luidens de door de partijen aangegane arbeidsovereenkomst mocht deze eindejaarspremie niet worden beschouwd «als deel uitmakend van het overeengekomen salaris noch als een verkregen recht voor de volgende jaren noch als basis voor de berekening van een opzeggingsvergoeding».

Eiseres vecht in de eerste twee middelen de stelling van het arbeidshof aan dat dit contractuele beding gewijzigd was door het gebruik dat ontstaan was door de regelmatige toekenning van de premie.

Aangezien de voorziening aldus de vraag aan de orde stelt of de eindejaarspremie loon is, dient als uitgangspunt van het onderzoek van de middelen de desbetreffende rechtspraak van het Hof te worden genomen zoals die is gevestigd door de arresten van 20 april 1977¹.

Loon is, volgens deze rechtspraak, «de tegenprestatie van arbeid die ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst wordt verricht». Aangezien het tot het wezen van de arbeidsovereenkomst behoort dat arbeid tegen loon wordt verricht, bestaat uiteraard recht op die tegenprestatie en kan contractueel niet bedongen worden dat daarop geen recht bestaat en die tegenprestatie geen loon is.

Hieruit volgt dat «eindejaarspremies, die aan de werknemers worden toegekend wegens ter uitvoering van hun arbeidsovereenkomst verrichte arbeid» loon zijn; daartoe is zelfs niet vereist dat «de toekenning ervan door de partijen bedongen is of dat de werkgever daartoe een eenzijdige verbintenis heeft aangegaan of verplicht is ingevolge een wet, een collectieve arbeidsovereenkomst of een gebruik».

Weliswaar beslissen de arresten van 20 april 1977 dat eindejaarspremies loon zijn «in de zin van artikel 2 van de wet van 12 april

1965». Maar deze toevoeging mag niet zo worden geïnterpreteerd dat dit alleen geldt voor de toepassing van die wet en van de wetten die uitdrukkelijk naar de begripsomschrijving van genoemd artikel 2 verwijzen, zoals o.m. artikel 14 van de Sociale-zekerheidswet van 27 juni 1969.

Deze arresten voegen er die precisering alleen aan toe, omdat was opgeworpen dat de werknemers geen recht op de eindejaarspremie hadden, wat een uitdrukkelijk door het genoemde artikel 2 gesteld vereiste is opdat er van loon sprake kan zijn. Maar hierop antwoorden de arresten juist dat op eindejaarspremies uiteraard recht bestaat, omdat zij worden toegekend wegens ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst verrichte arbeid. Voorts wijzen zij erop dat artikel 2 van het begrip loon uitbreidt tot andere voordelen dan die welke aan werknemers als tegenprestatie voor hun arbeid worden toegekend, maar dat de bewoordingen van deze wetsbepaling de algemene «definitie van loon, met name tegenprestatie van een krachtens de arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, niet aantasten».

Wat onder deze laatste begripsomschrijving valt — en dat is het geval met de eindejaarspremies — is dus loon voor de toepassing van alle wetten, tenzij daarin uitdrukkelijk het tegendeel bepaald is.

De arresten van 20 april 1977 houden echter wel een andere beperking in t.a.v. de in deze zaak te beantwoorden vraag of er recht op een eindejaarspremie bestaat. Overwogen wordt ook dat «zo de werkgever enig voorbehoud maakt omtrent de toekenning van zodanige voordelen, dit voorbehoud alleen betrekking kan hebben op de toekenning of de omvang ervan in de toekomst». Voorts mag niet uit het oog worden verloren dat deze arresten alleen de vraag dienden te beantwoorden of op de eindejaarspremies sociale-zekerheidsbijdragen verschuldigd zijn. In die zaken ging het dus om premies die reeds toegekend en uitbetaald waren, niet om premies waarvan de werknemer de uitbetaling vorderde en die de werkgever weigerde toe te kennen. En voorts beslissen de arresten dat eindejaarspremies die toegekend worden wegens verrichte arbeid, loon zijn.

Uit het onderwerp van het aan het Hof voorgelegde geschil en uit de voornoemde overweging kunnen de volgende twee regels worden afgeleid:

1° op toegekende eindejaarspremies bestaat in elk geval recht, en bedingen dat daarop geen recht bestaat, is onverenigbaar met het wezen van de arbeidsovereenkomst; die premies zijn loon en geen gift of een andere liberaliteit;

2° de werkgever kan voorbehoud maken omtrent de toekenning of de omvang van eindejaarspremies in de toekomst. De omstandigheid dat in het verleden, zelfs regelmatig, premies worden toegekend, houdt niet noodzakelijk in dat de werknemer recht heeft op dezelfde, nog niet toegekende premie in de toekomst. Het contractuele beding dat zulk voorbehoud maakt, is geldig.

In het licht van beide regels dienen de in deze zaak gestelde rechtsvragen te worden onderzocht. En daarbij dient onderscheid te worden gemaakt, naargelang het gaat om de berekening van de opzeggingsvergoeding of om de betaling van de eindejaarspremie voor het laatste jaar van de dienstbetrekking.

In zoverre verweerder de betaling van de eindejaarspremie door eiseres vordert, gaat het onmiskenbaar om een nog niet toegekende premie.

Contractueel heeft de werknemer daarop geen recht, aangezien partijen uitdrukkelijk bedongen hebben dat de toekenning in het verleden geen verplichting voor de werkgever en geen verworven recht voor de werknemer in de toekomst schept. En dit beding is, zoals werd gezegd, geldig.

Vraag is dan of dit contractuele beding teniet is gegaan of buiten werking is gesteld door het gebruik dat door de regelmatige toekenning van de premie in het verleden is ontstaan, zoals het arbeidshof beslist.

Luidens artikel 5 van de Arbeidsovereenkomstenwet bedienden wordt het loon geregeld «door de overeenkomst en het gebruik» en dit «onverminderd de hiërarchie van de verbintenissen in de arbeidsbetrekkingen tussen werkgevers en werknemers vastgesteld bij artikel 51 van de wet betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités». Volgens dit artikel 51 komt in deze hiërarchie de geschreven individuele overeenkomst op de vierde plaats, de

¹ R.W., 1977-78, 1871, met de conclusie van het openbaar ministerie.

mondelijke individuele overeenkomst op de achtste plaats en het gebruik op de negende en laatste plaats.

Het lijkt dus geen twijfel dat het contractuele beding in het arbeidsrecht absolute voorrang heeft op het gebruik.

Dit is overigens maar een bevestiging van het algemene verbintenissenrecht.

Volgens de constante rechtspraak van het Hof kan een beding niet als gebruik worden beschouwd in de zin van de artikelen 1135 en 1160 van het Burgerlijk Wetboek, noch als dusdanig in een overeenkomst van een bepaalde aard voorkomen, niettegenstaande daarover in deze overeenkomst niets wordt gezegd, tenzij algemeen wordt aangenomen dat het, behoudens andersluidende bepaling, van toepassing is op dergelijke overeenkomsten². Het arrest van 29 mei 1947³ overweegt o.m. dat partijen, «door het (gebruik) niet uit hun overeenkomsten te sluiten, de wil hebben gehad gezegde overeenkomsten ernaar te schikken».

Het gebruik is dus alleen een *aanvullende* bron van verbintenissen, die door de overeenkomst buiten werking kan worden gesteld, maar niet het omgekeerde.

In strijd met de voornoemde wetsbepalingen beslist het arbeidshof derhalve dat «een overeenkomst stilzwijgend kan gewijzigd worden door het gebruik».

Aangezien het arrest de veroordeling tot betaling van de eindejaarspremie op deze verkeerde regel grondt, is die veroordeling onwettig, zoals eiseres terecht in het eerste middel aanvoert.

Rijst nu de tweede vraag of de eindejaarspremie in aanmerking komt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding.

Deze berekening wordt geregeld door artikel 20 van de Arbeids-overeenkomstenwet bedienden: de opzeggingsvergoeding is «gelijk aan de lopende wedde overeenstemmende hetzij met de duur van de opzeggingstermijn, hetzij met het nog te verlopen gedeelte van die termijn»; zij «behelst niet alleen de wedden, maar ook de verdiensten verworven krachtens de overeenkomst».

Twee vragen verdienen daarbij vooral de aandacht:

1° Wat verstaat men onder «lopende wedde» die overeenstemt met de duur van de niet in acht genomen opzeggingstermijn?

2° Wat betekent «verdiensten verworven *krachtens* de overeenkomst»?

Artikel 20 van de thans geldende gecoördineerde wetten is, wat beide begrippen betreft, ongewijzigd overgenomen uit de oorspronkelijke wet van 7 augustus 1922.

Aanleiding tot deze wet zijn geweest een wetsvoorstel van Kamerlid Franck⁴ en een wetsontwerp van de regering⁵. Beide teksten stelden het bedrag van de opzeggingsvergoeding vast op het bedrag van de wedde die verdiend zou geweest zijn gedurende de tijd dat de bediende in dienst ware gebleven tijdens de opzeggingstermijn die hij had moeten ontvangen. Volgens artikel 9 van het wetsvoorstel Franck zou de vergoeding gelijk zijn «aan den belanghebbenden onthouden opzeggingstermijn zou hebben gelopen», wat in de Franse tekst duidelijker als volgt luidt: «une indemnité égale aux appointements qui auraient couru pendant le délai de préavis dont l'intéressé a été privé». En volgens artikel 24 van het wetsontwerp omvat de opzeggingsvergoeding «non seulement le montant du traitement à courir pendant le délai de préavis, mais aussi les avantages variables qui eussent été acquis de droit si la convention eût, pendant le même espace de temps, reçu son exécution régulière et normale».

Indien een van beide teksten wet ware geworden, zou de opzeggingsvergoeding ongetwijfeld berekend moeten worden met inachtneming van het loon dat de bediende na zijn ontslag nog verdiend zou hebben tijdens de opzeggingstermijn waarop hij nog recht had, m.a.w. zou het *toekomstige* loon in aanmerking zijn gekomen; dan

had hij bijvoorbeeld nog aanspraak kunnen maken op loonsverhogingen, die hem krachtens zijn arbeidsovereenkomst of ingevolge een collectieve arbeidsovereenkomst nog toekwamen tijdens de opzeggingstermijn, bijvoorbeeld als gevolg van de stijging van het indexcijfer van de consumptieprijzen tijdens die periode.

De Kamercommissie heeft de voorstellen op dit punt echter gewijzigd door de thans nog geldende tekst in de plaats te stellen, luidens welke de vergoeding gelijk is aan de «lopende wedde overeenstemmende met» de duur van de opzeggingstermijn⁶.

Hoewel de parlementaire voorbereiding van deze tekstwijziging geen verantwoording geeft en ook het begrip «lopende wedde» niet nader verklaart, lijkt de betekenis ervan toch duidelijk: in aanmerking komt de wedde waarop de bediende aanspraak heeft op het ogenblik waarop het recht ontstaat, d.i. volgens de rechtspraak van het Hof, op het ogenblik dat de overeenkomst wordt beëindigd⁷. Ook in dat opzicht is de opzeggingsvergoeding forfaitair⁸ en komt zij niet noodzakelijk overeen met het werkelijk geleden loonverlies tijdens de niet nageleefde opzeggingstermijn; zoniet zou met toekomstige loonsverhogingen — of eventueel verlagingen — rekening moeten worden gehouden, wat, zoals daareven werd gezegd, de tekstwijziging uitsluit.

Tot de lopende wedde behoort vanzelfsprekend vooreerst de vaste maandwedde die de bediende op het ogenblik van zijn ontslag verdient. Maar daarnaast kunnen ook een aantal bijkomende voordelen worden toegekend die niet maandelijks worden uitbetaald, zoals commissielonen, die behalve aan de handelsvertegenwoordigers⁹ om de drie maanden worden uitbetaald¹⁰, de aandelen in de winst en gelijk welke vergoeding die eventueel maar om het jaar worden toegekend¹¹. Deze behoren ongetwijfeld ook tot de wedde, zoals duidelijk uit het tweede lid van artikel 20 blijkt en overigens uitdrukkelijk door de wetgever werd bevestigd¹².

Nu kan er ten aanzien van deze niet-maandelijks uitbetaalde voordelen wel een vraag rijzen hoe zij precies moeten worden berekend: moet bijvoorbeeld een gemiddelde worden genomen of eenvoudig het laatst uitbetaalde bedrag¹³? In de onderhavige zaak rijst deze vraag niet, aangezien het arbeidshof vaststelt dat het bedrag van de premie — 130.000 fr. — niet wordt betwist.

Hoe dit ook zij, zeker is dat deze voordelen in aanmerking komen en dat zij tot de «lopende wedde» behoren, wanneer de bediende daarop in het verleden, tot op het ogenblik van zijn ontslag, aanspraak heeft gehad. Of hij die voordelen in de toekomst ook nog zal genieten, heeft geen belang, want met het toekomstige loon wordt, zoals hiervoor werd aangetoond, geen rekening gehouden voor de toepassing van artikel 20 van de Arbeidsovereenkomstenwet bedienden.

Na het onderzoek van het begrip «lopende wedde» dient thans de vraag te worden beantwoord wat moet worden verstaan onder «verdiensten verworven krachtens de overeenkomst».

In de Senaatscommissie is precies de vraag gesteld of aandelen in de winst, een dertiende maand en eindejaarspremies in aanmerking kwamen. En het antwoord daarop luidt:

«Votre commission a été d'accord pour décider que si ces avantages étaient acquis en vertu de la convention d'engagement, aucun doute ne pouvait surgir et qu'ils formaient partie intégrante des rémunérations et indemnités de congé. Mais il en est tout autrement si ces avantages ne résultent pas de la convention au contrat et qu'ils se présentent sous la forme de gratifications gracieuses de la part du

⁶ Kamer, 1920-1921, *Gedr. St.*, nr. 403, blz. 1211; zie art. 14, blz. 1214.

⁷ Cass., 19 september 1973 (*Arr. Cass.*, 1974, 60), 4 juni 1975 (*ibid.*, 1975, 1055) en 17 september 1975 (*ibid.*, 1976, 82).

⁸ Cass., 19 februari 1975 (*Arr. Cass.*, 1975, 685).

⁹ Wet van 30 juli 1963 tot instelling van het statuut der handelsvertegenwoordigers, artt. 12 en 13.

¹⁰ Wet van 12 april 1965 betreffende de bescherming van het loon der werknemers, art. 9, eerste lid, 3°.

¹¹ *Ibid.*, art. 9, eerste lid, 4°.

¹² Zie bijv. Kamer, 1920-1921, *Gedr. St.*, nr. 403, blz. 1212.

¹³ Zie hierover o.m. R.P.D.B., compl. III, V° «Contrat de travail et contrat d'emploi», nr. 700.

² Cass., 17 oktober 1975 en 29 maart 1976 (*Arr. Cass.*, 1976, 224 en 874).

³ *Arr. Cass.*, 1947, 171, met noot R.H. in *Bull. en Pas.*, 1947, I, 217; zie ook DE PAGE, *Traité de droit civil belge*, II, nr. 469.

⁴ Kamer, 1912-1913, *Gedr. St.*, nr. 207, blz. 955.

⁵ Kamer, 1913-1914, *Gedr. St.*, nr. 171 (zie de tekst van dit ontwerp in LÉGER en CROKAERT, *Le Contrat d'emploi*, blz. 45).

patron ou de la firme industrielle ou commerciale. Dans ce cas, ils ne font pas partie des rémunérations ou indemnités»¹⁴.

In de Senaat bevestigt de verslaggever dit standpunt, nadat de minister ontkend had dat de genaamde voordelen in aanmerking kwamen. Hij verklaarde :

«La commission s'est trouvée d'accord pour décider que toutes ces allocations supplémentaires ne peuvent pas entrer en ligne de compte, mais seulement les avantages acquis en vertu de la convention de l'engagement. Aucun doute ne peut surgir ici, car ces avantages font partie intégrante des indemnités de congé. Mais il en est tout autrement de ceux que l'on donne aux employés à titre gracieux»¹⁵.

De opvatting van de wetgever is dus duidelijk. Voordelen die de werkgever als gift of vrijgevigheid toekent, komen niet in aanmerking ; die welke krachtens de overeenkomst verworven zijn, wel. En daarbij zegt hij niet dat die voordelen noodzakelijk in de overeenkomst moeten bedongen zijn.

Dat «krachtens de overeenkomst» ruimer is dan «in de overeenkomst bedongen» lijkt geen twijfel. Ook voordelen die bijvoorbeeld ingevolge een collectieve arbeidsovereenkomst of de wet verschuldigd zijn, komen in aanmerking.

Luidens artikel 1135 van het Burgerlijk Wetboek verbinden overeenkomsten immers niet alleen tot hetgeen daarin uitdrukkelijk bepaald is, maar ook tot alle gevolgen die o.m. door de wet aan de verbintenis, volgens de aard ervan, worden toegekend.

Met toepassing van dit beginsel vallen, volgens de rechtspraak van het Hof, o.m. het bijkomend vakantiegeld onder het begrip «verdienden verworven krachtens de overeenkomst»¹⁶.

Hiertoe behoren dus alle voordelen die niet als liberaliteit zijn toegekend, maar waarop de bediende recht heeft, niet alleen ingevolge een uitdrukkelijk beding van de arbeidsovereenkomst, maar ook ingevolge gelijk welke andere titel, zij het de wet, een collectieve arbeidsovereenkomst, het gebruik of, wat het arrest van 18 december 1974¹⁷ noemt, «een eenzijdige, door de werkgever aangegane verbintenis».

Uit de voorgaande ontleding van artikel 20 van de Arbeidsovereenkomstenwet bedienend meen ik te mogen afleiden dat een regelmatig toegekende eindejaarspremie in aanmerking komt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding.

Volgens de arresten van 20 april 1977 worden deze premies toegekend «wegens ter uitvoering van hun arbeidsovereenkomst verrichte arbeid» ; zijn *toegekende* premies loon en geen vrijgevigheid ; bestaat daarop recht, zelfs indien de toekenning niet contractueel bedongen is of het gevolg is van een wet, een collectieve arbeidsovereenkomst, een gebruik of een eenzijdige verbintenis van de werkgever ; kan contractueel zelfs niet bedongen worden dat daarop geen recht bestaat, omdat dit onverenigbaar zou zijn met het wezen van de arbeidsovereenkomst. Aangezien de toegekende eindejaarspremie loon is, volgt het recht daarop rechtstreeks uit de arbeidsovereenkomst ; zij is dus onbetwistbaar verworven krachtens de overeenkomst.

Omdat het gaat, niet om het recht op nog niet toegekende premies, maar om het in aanmerking nemen van premies die reeds toegekend zijn, vallen zij ook onder het begrip «lopende wedde», dat alle voordelen omvat die in het verleden tot op het ogenblik van het ontslag toegekend zijn. Dit begrip houdt geen rekening met het al dan niet bestaan van een recht in de toekomst.

Velge kwam reeds in 1927 tot dit besluit, toen hij in zijn *Éléments de droit industriel belge* omtrent de hier besproken vraag schreef : «A notre avis la seule question à résoudre est la suivante : si les gratifications sont dues juridiquement en vertu du contrat primitif ou d'un engagement postérieur, au point que, pour le passé, l'employé puisse en réclamer le paiement en justice, il faudra en tenir compte

dans le calcul de l'indemnité forfaitaire de rupture ; mais s'il n'y a pas semblable obligation, le montant de ces gratifications doit être exclu du calcul»¹⁸.

Blijft nu ten slotte de vraag te beantwoorden of deze stelling nog verdedigbaar is, wanneer, zoals ten deze, in de arbeidsovereenkomst uitdrukkelijk bedongen is dat de eindejaarspremie niet in aanmerking komt «als basis voor de berekening van een opzeggingsvergoeding». Kan men in dat geval nog spreken van een voordeel verworven «krachtens de overeenkomst», wanneer daarin precies het tegendeel is bedongen ?

Zoals hiervoor reeds werd aangetoond, volgt uit de arresten van 20 april 1977 dat een door de werkgever gemaakt voorbehoud alleen voor de toekomst geldt, maar het recht op de reeds toegekende premie niet aantast. Het beding dat deze toegekende premie geen loon is, is onverenigbaar met het wezen van de arbeidsovereenkomst en derhalve niet geldig. Het kan dus niet verhinderen dat de toegekende eindejaarspremie een voordeel is «verworven krachtens de overeenkomst» in de zin van artikel 20 van de Arbeidsovereenkomstenwet bedienend.

Indien de premie in aanmerking komt volgens die wetsbepaling, kan geen contractueel beding het voordeel van die bepaling aan de bediende ontnemen.

Het Senaatsverslag onderstreepte in verband met dit artikel reeds : «Toutes clauses contraires insérées dans la convention sont considérées comme nulles»¹⁹. En ook Velge merkt op dat dit niet alleen de opzeggingsstermijn betreft, maar de werkgever contractueel ook geen geringere opzeggingsvergoeding kan bedingen dan de wet toekent²⁰. Dit wordt overigens bevestigd door de rechtspraak van het Hof, volgens welke de bepalingen van de Arbeidsovereenkomstenwet bedienend dwingend zijn in het voordeel van de werknemer²¹.

Het tussen partijen overeengekomen beding dat de toegekende premies niet in aanmerking komen als basis voor de berekening van de opzeggingsvergoeding is dus ongeldig en kan niet ingeroepen worden om de eindejaarspremie uit te sluiten.

Vanzelfsprekend is dit om de reeds aangehaalde redenen niet het gevolg van het gebruik, zoals het arbeidshof beslist, maar van de genoemde dwingende wetsbepaling, waarnaar het overigens ook verwijst tot staving van zijn beslissing.

Bovendien stelt het arrest uitdrukkelijk vast 1° dat een eindejaarspremie regelmatig werd uitbetaald, wat er duidelijk op wijst dat de in het verleden toegekende premie in aanmerking wordt genomen, en 2° dat niet betwist wordt dat die premie 130.000 fr. bedraagt, zodat er ook geen moeilijkheid rijst omtrent het bedrag dat in aanmerking moet worden genomen.

De voornoemde wetsbepaling en deze vaststellingen volstaan om de beslissing te verantwoorden dat de eindejaarspremie in aanmerking komt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding.

Te dien aanzien kunnen de aangevoerde middelen tegen de weliswaar verkeerde redengeving van het arrest niet tot vernietiging leiden, zodat zij, bij gebrek aan belang, niet ontvankelijk zijn.

(...)

Conclusie : gedeeltelijke vernietiging.

Arrest

Gelet op het bestreden arrest, op 16 januari 1976 door het Arbeidshof te Brussel gewezen ;

Over het eerste en het tweede middel samen, afgeleid, *het eerste*, uit de schending van de artikelen 931, 932, 1134, 1135, 1160 van het Burgerlijk Wetboek, 5, inzonderheid eerste lid, 20 van de op 20 juli 1955 gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, voornoemde artikelen 5

¹⁴ Senaat, 1921-1922, *Gedr. St.* nr. 23, blz. 32.

¹⁵ Senaat, 1921-1922, *Hand.*, 16 maart 1922, blz. 385.

¹⁶ Cass., 22 mei 1974 (*Arr. Cass.*, 1974, 1057) twee arresten ; 4 december 1974 (*ibid.*, 1975, 402).

¹⁷ *Arr. Cass.*, 1975, 460, met conclusie van het openbaar ministerie in *J.T.T.*, 1975, 53.

¹⁸ *Op. cit.*, I, nr. 253, blz. 171.

¹⁹ Senaat, 1921-1922, *Gedr. St.*, nr. 23, blz. 33.

²⁰ *Op. cit.*, I, nr. 253, blz. 172.

²¹ Cass., 8 oktober 1975 (*Arr. Cass.*, 1976, blz. 166).

en 20 respectievelijk gewijzigd door de wet van 5 december 1968 en door de wet van 21 november 1969, 51 van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités en 97 van de Grondwet,

doordat, hoewel ze had laten gelden dat een eindejaarspremie van 130.000 frank, die zij aan verweerder had toegestaan boven zijn overeengekomen loon, geen bezoldiging was geweest, vermits de clause in zijn arbeidsovereenkomst bepaalde dat de supplementen die zij aan de bediende mocht toekennen, niet zullen worden beschouwd als deel uitmakend van het overeengekomen salaris noch als een verkregen recht voor de volgende jaren, noch als basis voor de berekening van de opzeggingsvergoeding, eiseres niettemin wordt veroordeeld om aan verweerder te betalen a) omdat zij een einde heeft gemaakt aan zijn arbeidsovereenkomst op 22 november 1973, een opzeggingsvergoeding waarbij rekening gehouden wordt met voormelde eindejaarspremie; b) ter bevestiging van de beslissing van de eerste rechter, de som van 119.130 frank, zijnde de premie voor 1973, pro rata van de duur van zijn prestaties gedurende dit jaar,

en *doordat*, om het verweer van eiseres te verwerpen, afgeleid uit hetgeen uitdrukkelijk door de partijen werd overeengekomen, met name dat de premie geen deel zou uitmaken van het salaris, het arbeidshof, door te verwijzen naar de motieven van de eerste rechter, oordeelt: «dat een overeenkomst stilzwijgend kan worden gewijzigd door het gebruik»; dat ten deze dit gebruik in het leven werd geroepen door het feit dat eiseres de premie geregeld stortte en dat deze, ondanks het variabele karakter van haar bedrag, functie was van de winsten, hetgeen volstond om haar te doen voorkomen, niet als een vrijgevigheid, doch als loon, dat de tegenprestatie was voor de geleverde arbeid, en aldus verworven werd in verhouding tot de geleverde prestaties pro rata temporis en, volgens de eigen motivering van het arrest, «dat geïntimeerde (thans eiseres) daarenboven uit het oog verliest dat de gewoonte ontstaan zou zijn tijdens het verloop van het contract en dat het een verplichting is geworden, hoewel tussen partijen in den beginne overeengekomen was dat alle toelagen niet als salaris zouden worden beschouwd; dat de opzeggingsvergoeding niet alleen berekend dient te worden op het brutoloon, maar ook op alle voordelen die uit de arbeidsovereenkomst vloeien».

terwijl, in de arbeidsrelaties tussen werkgevers en werknemers en om het salaris te bepalen, de individuele geschreven overeenkomst de voorkeur geniet op het gebruik als bron van verbintenissen; daaruit voortvloeit dat het gebruik, door het enkele feit van zijn bestaan of van zijn totstandkoming, geenszins een wijziging kan aanbrengen in de individuele geschreven overeenkomst waarbij, zoals in het onderhavige geval, de partijen hebben beslist dat alle door de werkgever toegekende voordelen buiten het overeengekomen loon, hiervan geen deel zullen uitmaken; door te beslissen dat het bestaan of het ontstaan van een gebruik een wijziging heeft teweeggebracht in hetgeen de arbeidsovereenkomst bepaalt, en door aan de eindejaarspremie een juridisch karakter toe te kennen, dat verschilt van datgene door de partijen eraan gehecht, de feitenrechters de hiërarchie van de bronnen van verbintenissen in de arbeidsrelaties tussen werkgevers en werknemers miskennen (schending van de artikelen 1135 en 1160 van het Burgerlijk Wetboek, 5, eerste lid, van de wetten betreffende het bediendencontract, gewijzigd bij de wet van 5 december 1968, en 51 van de wet van 5 december 1968), de

bindende kracht van de arbeidsovereenkomst tussen de partijen, in het bijzonder haar bepaling, waarvan het bestaan door de feitenrechter erkend wordt, volgens welke toelagen geen deel uitmaken van het salaris, miskennen (schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek), evenals het principe volgens hetwelk de opzeggingsvergoeding enkel de voordelen omvat die verworven zijn krachtens de overeenkomst (schending van artikel 20 van de wetten betreffende het bediendencontract, gewijzigd door de wet van 21 november 1969), alsmede het karakter van vrijgevigheid van het toegekende voordeel, dat geen deel uitmaakt van het salaris (schending van de artikelen 931 en 932 van het Burgerlijk Wetboek); de feitenrechter zijn beslissing niet op regelmatige wijze motiveert (schending van artikel 97 van de Grondwet):

het tweede, uit de schending van de artikelen 931, 932, 1134, 1135, 1160 van het Burgerlijk Wetboek, 5, inzonderheid eerste lid, 20 van de op 20 juli 1955 gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, voornoemde artikelen 5 en 20 respectievelijk gewijzigd door de wetten van 5 december 1968 en 21 november 1969, 51 van de wet van 5 december 1968 betreffende de collectieve arbeidsovereenkomsten en de paritaire comités en 97 van de Grondwet, *doordat* door — ondanks de clause in de overeenkomst van verweerder, waarbij bepaald wordt dat elk supplement dat hem zou worden toegekend boven het vaste salaris, geen deel zal uitmaken van dit salaris, en hem geen enkel verworven recht zal bezorgen in de toekomst — niettemin te beslissen dat de eindejaarspremie die hem werd toegekend, geen vrijgevigheid is doch wel loon dat in aanmerking komt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding, en dat verweerder de mogelijkheid geeft een premie te vragen voor 1973, pro rata de duur van zijn prestaties gedurende dat jaar, bij wege van verwijzing naar de motieven van de eerste rechter en met eigen motivering, het arbeidshof hoofdzakelijk steunt op het feit dat deze premie aan verweerder werd toegekend krachtens een gebruik, omdat, zelfs zonder dat het bedrag ervan vast was, zij niettemin «in functie stond van de winsten», zoals de werkgever het toegeeft, en dat het «volstaat dat de premie naar een vast criterium bepaald wordt, bijvoorbeeld een economische zoals ten deze in verhouding tot de winsten»,

terwijl het feit dat de werkgever, boven het overeengekomen loon, een voordeel toekent, zoals een eindejaarspremie, geen gebruik kan uitmaken dat de betaling van deze premie verplicht maakt en dat, bijgevolg, aan deze premie het karakter van loon geeft, tenzij onder de voorwaarde, onder meer, dat het bedrag ervan, al staat het niet vast, dan toch bepaalbaar is volgens een objectieve berekening; een dergelijke voorwaarde ten deze niet vervuld is omtrent het voordeel, waarvan enkel vaststaat dat het in functie stond van de winsten van de werkgever, vermits een dergelijke vaststelling het niet mogelijk maakt het bedrag ervan te bepalen, doch integendeel het afhankelijk stelt van de vrijgevigheid van de werkgever; de feitenrechters aldus, door louter op basis van voornoemde vaststelling te beslissen dat de kwestieuze premie uitbetaald werd krachtens het gebruik, het wettelijk begrip gebruik miskennen (schending van de artikelen 1135, 1160 van het Burgerlijk Wetboek, 5 van de wetten betreffende het bediendencontract, gewijzigd door de wet van 5 december 1968, en 51 van de wet van 5 december 1968), evenals de bindende kracht van de overeenkomst waarvan zij het bestaan erkennen (schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek), alsmede de regel dat de opzeggingsvergoeding enkel de voordelen omvat die verworven werden

krachtens de overeenkomst (schending van artikel 20 van de wetten betreffende het bediendencontract) alsook de aard van vrijgevigheid van het voordeel, dat geen deel uitmaakt van het salaris (schending van de artikelen 931 en 932 van het Burgerlijk Wetboek); bijgevolg de beslissing niet op regelmatige wijze is gemotiveerd (schending van artikel 97 van de Grondwet):

Overwegende dat loon de tegenprestatie is van arbeid die ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst wordt verricht; dat het recht op deze tegenprestatie op zichzelf niet kenmerkend is voor het begrip loon maar slechts het noodzakelijk gevolg van het verrichten van arbeid krachtens de arbeidsovereenkomst; dat het onverenigbaar is met het wezen van de arbeidsovereenkomst en met het begrip loon te bedingen dat geen recht op loon bestaat, in zoverre het gaat om voordelen die worden toegekend als tegenprestatie voor ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst verrichte arbeid;

Overwegende dat eindejaarspremies, die aan de werknemers worden toegekend wegens ter uitvoering van hun arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, evenals gelijksoortige of daarmee vergelijkbare voordelen, zoals kerstgratificaties, een dertiende maand of produktiviteitspremies, derhalve loon zijn; dat deze voordelen niet kunnen worden beschouwd als een gift of een andere liberaliteit; dat, zo de werkgever enig voorbehoud maakt omtrent de toekenning van zodanige voordelen, dit voorbehoud alleen betrekking kan hebben op de toekenning of de omvang ervan in de toekomst;

Overwegende dat, opdat eindejaarspremies en soortgelijke voordelen onder het begrip loon vallen, niet vereist is dat de toekenning ervan door de partijen bedongen is of dat de werkgever daartoe een eenzijdige verbintenis heeft aangegaan of verplicht is ingevolge de wet, een collectieve arbeidsovereenkomst of een gebruik;

Overwegende dat de partijen weliswaar kunnen overeenkomen dat de toekenning van eindejaarspremies of soortgelijke voordelen tijdens de uitvoering van de arbeidsovereenkomst voor de werkgever geen verplichting inhoudt zulke voordelen ook in de toekomst toe te kennen en dat de werknemer derhalve daarop geen verworven recht voor de toekomst kan doen gelden; dat zulk beding echter niet tot gevolg heeft dat de eindejaarspremies die de werkgever werkelijk reeds aan zijn werknemer heeft toegekend, geen loon zijn;

Overwegende dat eiseres, blijkens de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, aanvoerde dat de eindejaarspremies geen loon waren en zich desaan gaande beriep op artikel 4, derde lid, van de arbeidsovereenkomst luidende als volgt: «Toelagen in welke vorm ook, die de vennootschap zou toekennen, zullen niet beschouwd worden als deel uitmakend van het overeengekomen salaris, noch als een verkregen recht voor de volgende jaren noch als basis voor de berekening van een opzeggingsvergoeding»;

Overwegende dat de beslissing dat de aangehaalde uitdrukkelijke clause van de arbeidsovereenkomst door een zogenaamd gebruik werd gewijzigd en opgeheven, benevens de hiërarchie van de bronnen van de verbintenissen in de arbeidsbetrekkingen tussen werkgevers en werknemers zoals vastgesteld door artikel 51 van de wet van 5 december 1968, ook de artikelen 1135 en 1160 van het Burgerlijk Wetboek schendt, krachtens welke bepalingen het gebruik nooit een aanvullende bron van verbintenissen is, wanneer de overeenkomst, zij het ook impliciet zoals ten deze, het gebruik als zodanige bron heeft geweerd;

Overwegende dat dienvolgens de in de middelen aangehaalde redengeving van het arrest en van het beroepen vonnis de beslissing niet wettig verantwoordt dat verweerder recht heeft op de eindejaarspremie voor 1973, die op het ogenblik van de beëindiging van de arbeidsovereenkomst nog niet was toegekend;

Dat het eerste middel, wat deze beslissing betreft, gegrond is;

Overwegende dat, in zoverre het arbeidshof de vóór het ontslag reeds toegekende eindejaarspremie in aanmerking neemt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding, het de beslissing onder meer laat steunen op artikel 20, tweede lid, van de gecoördineerde wetten betreffende het bediendencontract, dat luidt: «De vergoeding wegens opzegging behelst niet alleen de wedden, maar ook de verdiensten verworven krachtens de overeenkomst»; dat van deze dwingende wetsbepaling niet bij overeenkomst kan worden afgeweken in het nadeel van de werknemer;

Overwegende dat, nu de toegekende eindejaarspremie door de werknemer verworven is wegens ter uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst verrichte arbeid, deze premie in aanmerking komt voor de berekening van de opzeggingsvergoeding;

Overwegende dat het arrest, door eigen motieven en door overneming van de redengeving van de eerste rechter, vaststelt dat een eindejaarspremie regelmatig werd uitbetaald en dat het bedrag ervan niet wordt betwist;

Dat deze vaststellingen volstaan om de beslissing te verantwoorden dat de eindejaarspremie in aanmerking moet komen voor de berekening van de opzeggingsvergoeding;

Dat de middelen, zelfs in zoverre zij gegrond zijn, geen invloed op de wettigheid van deze beslissing kunnen hebben en derhalve te dien aanzien, bij gebrek aan belang, niet ontvankelijk zijn;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest in zoverre het enerzijds eiseres veroordeelt tot betaling van de eindejaarspremie van 119.130 frank voor het jaar 1973 en anderzijds bij de veroordeling tot betaling van de opzeggingsvergoeding van 1.314.198 frank, nalaat de sommen van 590.960 frank en van 162.506 frank of 162.508 frank af te trekken;

Verwerpt de voorziening voor het overige.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 19 OKTOBER 1977

Voorzitter: baron Richard

Raadsheer-rapporteur: mevr. Raymond-Decharneux

Eerste advocaat-generaal: de h. Dumon

Advocaten: mrs. Fally en Bützler

Onrechtmatige daad—Schade en schadeloosstelling—Materiële schade door overlijden van echtgenote—Beslissing dat bewijs niet geleverd werd dat die materiële schade hoger ligt dan de kosten voor het onderhoud van het slachtoffer—Bedrag van die materiële schade niet bepaald—Beslissing niet wettelijk verantwoord.

Eiser betoogde in zijn conclusie dat de hulp die zijn echtgenote hem verschafte bij zijn handelsbezigheden en door de

vervulling van haar taken als huisvrouw belast met het onderhoud en de opvoeding van twee nog jonge kinderen, een natuurlijk voordeel was dat de echtgenote ten goede deed komen aan het gezin, en dat het verlies van dit voordeel, geschat op een bepaald bedrag en gekapitaliseerd op basis van de overlevingsduur van het slachtoffer, na aftrek van een zeker percentage voor haar persoonlijk onderhoud, de materiële schade van eiser uitmaakte.

Het arrest dat er zich toe beperkt te beslissen dat eiser niet het bewijs levert dat het overlijden van zijn echtgenote hem een materiële schade berokkent die hoger ligt dan de kosten voor het onderhoud van het slachtoffer, terwijl het bedrag van die materiële schade niet werd bepaald, verantwoordt zijn beslissing niet wettelijk.

M. t/ Van L. en N.V. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 15 maart 1977 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, 418 en 419 van het Strafwetboek, 3 en 4 van de wet van 17 april 1878 houdende de voorafgaande titel van het Wetboek van Strafvordering,

doordat het arrest, ter verwerping van de door de eiser M. ingestelde vordering tot schadevergoeding wegens het «materiële nadeel» dat voor hem ontstaan is door het verlies van de hulp die het slachtoffer hem verschafte bij de exploitatie van de «Maison Rivoli» en door de vervulling van haar taken als echtgenote, huismoeder, opvoedster en vrouw des huizes, verklaart «dat vaststaat dat de burgerlijke partij sedert 21 februari 1962 beheerder-zaakvoerder was van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid Maison Rivoli te Brussel die sinds 1958 een textielhandel drijft en een commissiezaak in confectieartikelen (hemdbloezen, rokken, ensembles) voor dames en meisjes ; ...dat de overledene, zonder een bezoldigde beroepsbezigheid uit te oefenen, haar man enige hulp verschafte bij de public relations, aangezien zij verscheidene talen machtig was en bij de twee jaarlijkse shows van draagbare kleding te Parijs verkopen sloot en bestellingen opnam ; ...dat het verlies van die medewerking niet wordt betwist en dat de veroorzaker van het schadelijk feit daarvoor vergoeding verschuldigd is daar hij, door zijn schuld, de materiële beroepssituatie van de burgerlijke partij verstoord heeft ; dat die schade niet dan ex aequo et bono te schatten valt daar dienaangaande uiteraard geen bewijsstukken kunnen worden overlegd, zelfs niet als dat verlies een weerslag heeft gehad op de omzet en op de gemaakte winst, aangezien andere economische of handelsfactoren dat verlies hetzij gecompenseerd hetzij vergroot kunnen hebben zodat het niet met zekerheid uit de voorgelegde cijfers zou zijn op te maken ; ... dat de vergoeding voor dat verlies berekend moet worden op grond van de gewone termijn van beroepsuitoefening daar het uitgesloten is dat het slachtoffer tot bij haar dood haar medewerking zou hebben verleend aan de handelsactiviteit van haar man ; ... (dat) ... evenmin te betwisten valt dat de burgerlijke partij een materiële schade lijdt ten gevolge van de beroving van de hulp die zijn vrouw hem verschafte door de vervulling van haar taken als echtgenote, huismoeder, opvoedster en vrouw des huizes ; dat weliswaar haar taken als huismoeder en opvoedster na de meerderjarigheid van de kinderen niet zouden hebben voortgeduurd ; ... dat de burgerlijke partij vruchteloos het verlies van die tweevoudige medewerking (in beroeps- en in gezins-

verband) ex aequo et bono wil doen bepalen op 30.000 frank per maand, zijnde de economische waarde van het slachtoffer ; dat ten gevolge van het ongeval namelijk ook de kosten wegvallen voor het onderhoud van het slachtoffer zelf, welke kosten, gelet op het bedrag van de enige bedrijfsinkomsten van de burgerlijke partij en op de samenstelling van het gezin, kunnen worden vastgesteld op 35 percent van de netto-inkomsten, zegge op 259.000 frank per jaar (netto-bedrijfsinkomsten aangegeven in 1971 : 739.423 frank) of 21.580 frank per maand ; dat de kosten voor het onderhoud van het slachtoffer niet afgetrokken dienen te worden van het bedrag van de economische waarde van deze laatste, doch wel van de werkelijk door het gezin ontvangen inkomsten die ten deze uitsluitend bestaan in de inkomsten van de burgerlijke partij aangezien de door de vennootschap gemaakte winst alleen aan die vennootschap en niet afzonderlijk aan de echtgenoten wordt toegekend (zie de belastingaangiften van de burgerlijke partij en van de personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid Maison Rivoli) ... (dat) benevens de bedrijfsinkomsten van de man, het gezin evenwel ook nog aanzienlijke inkomsten had van grondbezittingen (386.694 frank), van kapitalen en van roerende goederen (51.000 frank) volgens de voor het jaar 1971 aangegeven inkomsten ; dat het bedrag van 21.580 frank per maand derhalve als een minimum beschouwd dient te worden ; ... (dat) bijgevolg... de burgerlijke partij in gebreke blijft te bewijzen dat de verongelukking van zijn echtgenote hem een schade berokkent die hoger ligt dan het bedrag van de onderhoudskosten van het slachtoffer»,

terwijl die overwegingen van het arrest tegenstrijdig zijn en geen wettelijke noch logische verantwoording bieden voor de beslissing om aan eiser geen enkele vergoeding toe te kennen voor het verlies van de hulp die het slachtoffer hem verschafte bij de exploitatie van de «Maison Rivoli» en door de vervulling van haar taken als echtgenote, huismoeder, opvoedster en vrouw des huizes ; het hof van beroep, na te hebben verklaard dat het verlies van de professionele medewerking van het slachtoffer niet wordt betwist en de veroorzaker van het schadelijk feit daarvoor schadevergoeding verschuldigd is, en na te hebben gezegd dat de burgerlijke partij een materiële schade lijdt ten gevolge van de beroving van de hulp die zijn vrouw hem bood door de vervulling van haar taken van echtgenote, huismoeder, opvoedster, en vrouw des huizes, daarna niet kon verklaren dat eiser in gebreke bleef te bewijzen dat de verongelukking van zijn echtgenote hem een schade berokkende die hoger ligt dan de onderhoudskosten voor het slachtoffer, afgetrokken van de werkelijk door het gezin ontvangen inkomsten ; de beslissing van het arrest ten slotte hierop neerkomt dat, na het bestaan van een tweevoudige schade te hebben aangenomen, de rechter onwettelijk weigert daarvoor enige vergoeding te bevelen (schending van alle in het middel vermelde wettelijke bepalingen, inzonderheid van de artikelen 97 van de Grondwet, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek),

terwijl het hof van beroep niet dan met ontwrichting van zijn eigen redenering, de economische waarde van het slachtoffer buiten beschouwing kon laten om zich ertoe te beperken de kosten voor het onderhoud van het slachtoffer te bepalen en na te gaan of de materiële schade van de eiser dat bedrag te boven ging ; om de aan die eiser wettelijk verschuldigde vergoeding te schatten, het hof van beroep integendeel de economische waarde diende te bepalen van de verloren voordelen die eiser door de tweevoudige medewerking vanwege het slachtoffer genoot en eventueel van de tijd gedu-

rende welke hij de voordelen van die tweevoudige samenwerking zou hebben genoten, eventueel verminderd met de kosten van het onderhoud van het slachtoffer, zoals de eiser het in zijn conclusie onderstreepte (schending van alle in het middel vermelde bepalingen, inzonderheid van de artikelen 97 van de Grondwet, 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek) :

Overwegende dat eiser in zijn conclusie betoogde dat de hulp die het slachtoffer hem verschaftte bij zijn handelsbezigheden en door de vervulling van haar taken als huisvrouw belast met het onderhoud en de opvoeding van twee nog jonge kinderen, een natuurlijk voordeel was dat de echtgenote deed ten goede komen aan het gezin en dat redelijkerwijze kon worden geschat op 30.000 frank per maand ; dat het verlies van dit bedrag, gekapitaliseerd op basis van de overlevingsduur van het slachtoffer en na aftrek van 30 procent voor het persoonlijk onderhoud van deze laatste, eisers materiële schade uitmaakte ;

Overwegende dat het arrest, door zich ertoe te beperken op grond van de in het middel weergegeven overwegingen te beslissen dat eiser niet het bewijs levert dat de verongelukking van zijn echtgenote hem een materiële schade berokkent die hoger ligt dan de kosten voor het onderhoud van het slachtoffer, terwijl het bedrag van die materiële schade niet werd bepaald, zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt ;

Dat het middel, in zoverre het zijn grondslag vindt in de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest in zoverre het uitspraak doet over de materiële schade ten gevolge van het verlies van de hulp die de echtgenote van eiser aan deze verschaftte bij de exploitatie van zijn handelszaak en door de vervulling van haar taken als vrouw des huizes en als opvoedster van de kinderen ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Veroordeelt de verweerders in de kosten ;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van Beroep te Bergen.

RAAD VAN STATE

7e KAMER — 30 MAART 1978

Voorzitter : de h. Adriaens

Staatsraden : de hh. Depondt en Coremans

Eerste auditeur : de h. Claes

Advocaten : mrs. Van Rompaey loco Devroe, Jacobs loco Houtekier en Franssen loco Goffin

Handelspraktijken—Reizende verkopen—K.B. van 22 april 1974—Dringende noodzaak—Onwettigheid van de definitie in art. 1—Geldigheid van art. 3.

De dringende noodzaak, die volgens art. 3 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State de ministers ontslaat van de verplichting het advies van de afdeling wetgeving te

vragen, is een zaak van appreciatie waarover in beginsel alleen de bestuursoverheid te oordelen heeft ; de beoordeling ervan is derhalve, behalve als geen enkele aanwijzing van enige spoed kan worden aangetroffen en zuivere willekeur aanwezig lijkt te zijn, niet voor rechtmatigheidstoetsing vatbaar.

M.b.t. het K.B. van 22 april 1974 kan niet worden gezegd dat de dringende noodzaak willekeurig werd ingeroepen (zie nader het arrest).

Door in art. 1 van het K.B. van 22 april 1974 de reizende verkoop te definiëren als de verkoop die plaatsheeft in een privé-lokaal, d.i. een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek, heeft de Koning aan het begrip «reizende verkoop» een meer beperkte betekenis gegeven dan art. 53 van de wet van 14 juli 1971 aan deze woorden toekent, en heeft hij aldus zijn macht overschreden.

De door art. 3 van het K.B. van 22 april 1974 bepaalde voorwaarden, die een afwijking door de minister van het algemeen verbod van reizende verkoop kunnen wettigen, zijn noch arbitrair noch oncontroleerbaar.

In de uitvoering van de wet was de Koning bevoegd om de minister ermee te belasten op elke vraag tot afwijking van het verbod van reizende verkoop een beslissing te nemen.

N.C.M.V. t/ Belgische Staat

Arrest nr. 18.848

Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van het koninklijk besluit van 22 april 1974 houdende sommige afwijkingen van het verbod van reizende verkopen ; dat het bestreden koninklijk besluit in het Belgisch Staatsblad van 4 mei 1974 werd bekendgemaakt ;

Overwegende dat de verzoekende partij in het eerste middel de schending inroep van artikel 3, eerste lid, van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, doordat de afdeling wetgeving van de Raad van State niet werd geraadpleegd en doordat «in de aanhef van het besluit ten onrechte een beroep wordt gedaan op de dringende noodzakelijkheid» ; dat naar haar mening «de Koning zich bezwaarlijk kan beroepen op een dringende noodzakelijkheid wanneer het ontwerp-besluit gedurende meer dan twee jaar het voorwerp was van onderzoeken in meerdere officiële adviesorganen zoals de Raad voor het verbruik en de Hoge Raad voor de Middenstand» ;

Overwegende dat luidens artikel 3 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State, «de Ministers aan het beredeneerd advies van de afdeling wetgeving de tekst van alle voorontwerpen van wetten of van organieke en reglementaire uitvoeringsbesluiten onderwerpen» ; dat deze wetsbepaling de ministers van deze verplichting ontslaat in de gevallen van «hoogdringendheid» ;

Overwegende dat de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken in haar artikel 53 elke reizende verkoop verbiedt, «behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor produkten of in de voorwaarden die Hij stelt» ; dat overeenkomstig artikel 80, deze wetsbepaling op 29 augustus 1971, d.i. dertig dagen na bekendmaking van de wet in het Belgisch Staatsblad, in werking is getreden ; dat de minister van Economische Zaken op 16 maart 1972 omtrent een ontwerp van het bestreden koninklijk besluit het advies van de Raad voor het verbruik vroeg ; dat de subcommissie «Handelspraktijken» van deze Raad het ontwerp op 23 maart, 20 april en 16 juni 1972 onderzocht en dat ingevolge dit onderzoek het Ministerie van Economische Zaken het ontwerp meermalen herwerkte ; dat de Raad voor het ver-

bruik op 10 oktober 1972 daarop een verdeeld advies uitbracht ; dat op 9 januari 1973 de minister van Middenstand het advies vroeg van de Hoge Raad van de Middenstand die op 18 juli 1973 tegen het ontwerp bezwaren inbracht die naar zijn oordeel van die aard waren «dat verdere detailbespreking nutteloos is» en dat «het probleem van de reizende handel en nog andere vormen van verkoop buiten de verkooplokalen van de verkoper moeten worden geplaatst in het kader van een algemene wetgeving op de ambulante handel» ; dat op 10 oktober 1973 de minister van Middenstand zijn ontslag gaf en bij koninklijk besluit van 23 oktober 1973 vervangen werd ; dat luidens de memorie van antwoord, het ontwerp opnieuw door de dienst van handelsreglementering en de juridische dienst van het Ministerie van Economische Zaken werd onderzocht ; dat het bestreden besluit op 22 april 1974 door de Koning werd ondertekend en op 4 mei 1974 in het Belgisch Staatsblad werd bekendgemaakt ; dat het krachtens zijn artikel 4 dezelfde dag in werking trad ;

Overwegende dat de «hoogdringendheid» die luidens artikel 3 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State de ministers ontslaat van de verplichting het advies van de afdeling wetgeving te vragen, een zaak is van appreciatie waarover in beginsel alleen de bestuursoverheid te oordelen heeft ; dat haar beoordeling, behalve wanneer geen enkele aanwijzing van enige spoed kan worden aangetroffen en zuivere willekeur aanwezig lijkt te zijn, derhalve niet vatbaar is voor rechtmatigheidstoetsing ;

Overwegende dat de Raad voor het verbruik op 10 oktober 1972 eensgezind oordeelde dat de afwijkingen van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken, omwille van de rechtszekerheid, bij hoogdringendheid door de Koning moesten worden bepaald ; dat een koninklijk besluit dat in zodanige afwijkingen voorziet, genomen wordt op de voordracht van de twee daarbij rechtstreeks betrokken ministers, te weten de minister van Economische Zaken en de minister van Middenstand ; dat niettegenstaande het hoogdringend karakter van de vooropgestelde afwijkingen, deze ministers in redelijkheid hebben kunnen oordelen dat de adviesorganen die te hunner beschikking staan vooraf omtrent het ontwerp van koninklijk besluit geraadpleegd moesten worden ; dat tijdens het vooronderzoek door een subcommissie van de Raad voor het verbruik het Ministerie van Economische Zaken verschillende ontwerpen van koninklijk besluit opmaakte en herwerkte ; dat in de Raad de meningen omtrent het ontwerp van het bestreden besluit verdeeld waren tussen de vertegenwoordigers van de nijverheid en de experts inzake distributie enerzijds, en de vertegenwoordigers van de verbruikers anderzijds ; dat de Hoge Raad van de Middenstand «tegen het principe zelf» van het ontwerp gekant was ; dat de minister van Middenstand, die precies met het verzet van deze stand tegen het ontwerp af te rekenen had, in oktober 1973 door een andere minister vervangen werd ; dat een en ander uitlegt waarom het bestreden besluit, hoe dringend ook, lang- en moeizaam tot stand gekomen is ; dat door de Koning ondertekend op 22 april 1974, het besluit op 4 mei 1974 in het Belgisch Staatsblad werd bekendgemaakt en dat het dezelfde dag in werking trad ; dat in deze omstandigheden niet kan worden aangenomen dat de dringende noodzaak willekeurig werd ingeroepen ; dat het middel niet gegrond is ;

Overwegende dat de verzoekende partij in het tweede middel de schending inroept van de artikelen 28, 67 en 78 van de Grondwet ; dat in een eerste onderdeel van dit middel zij

beweert dat de Koning in artikel 1 van het bestreden besluit «een beperkende interpretatie geeft van het begrip reizende verkopen, een begrip dat omschreven wordt in artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken, terwijl artikel 28 van de Grondwet het geven van een authentieke uitlegging van de wetten heeft voorbehouden aan de wetgevende macht en terwijl artikel 53, eerste lid, aan de Koning alleen de bevoegdheid gegeven heeft bepaalde afwijkingen op het verbod van reizende verkopen toe te staan en dit binnen bepaalde perken» ;

Overwegende dat artikel 53 van voornoemde wet van 14 juli 1971 als volgt luidt :

«Artikel 53. — Onverminderd de toepassing van de reglementering inzake ambulante handel en van de wettelijke bepalingen die gelden voor de slijterijen van gegiste dranken en behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor produkten of in de voorwaarden die Hij stelt, is elke reizende verkoop verboden.

«Wordt aangezien als reizende verkoop elk aanbod tot verkoop, uitstalling met het oog op de verkoop en de verkoop aan de verbruiker door een handelaar of een tussenpersoon buiten zijn voornaamste vestigingszetel, zijn bijhuizen of agentschappen vermeld in zijn inschrijving in het handelsregister, of de lokalen gebruikt voor een handelsbeurs.»

Overwegende dat het bestreden koninklijk besluit, dat meer in het bijzonder ter uitvoering van voornoemd artikel 53, eerste lid, werd genomen, in zijn artikel 1 het volgende bepaalt : «Artikel 1. De reizende verkoop omschreven in artikel 53, lid 2, van de wet van 14 juli 1971 betreffende de handelspraktijken, is die welke plaatsheeft in een privé-lokaal, dit is een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek» ;

Overwegende dat deze laatste bepaling genomen is tot uitvoering van de wet van 14 juli 1971 en derhalve vreemd is aan artikel 28 van de Grondwet, dat de authentieke uitlegging van wetten door de wetgever betreft ;

Overwegende dat wat aangaat de beweerde beperking door het bestreden koninklijk besluit van het begrip «reizende verkoop», de tegenpartij antwoordt dat de definitie van de «reizende verkoop» in voornoemd artikel 53, tweede lid, moet worden gesteld tegenover het eerste lid van dit artikel waarin de reglementering inzake ambulante handel (leurhandel) «onverminderd» gelaten wordt ; dat volgens de tegenpartij, die hiervoor steun beweert te vinden in de parlementaire voorbereiding van artikel 53 van de wet van 14 juli 1971, alle handelingen die wettelijk tot de leurhandel behoren, buiten het toepassingsgebied van dit artikel 53, tweede lid, vallen ; dat, naar haar mening, leurhandel volgens de wettelijke definitie ervan, steeds op de openbare weg of in lokalen die voor het publiek toegankelijk zijn, plaatsheeft ; dat zij hieruit afleidt dat de bedoelde handelingen van verkoop op de openbare weg of in voor het publiek toegankelijke lokalen, geen reizende verkopen zijn in de zin van voornoemd artikel 53 ; dat hieruit dan ook volgt, steeds naar de mening van de tegenpartij, dat het bestreden koninklijk besluit het begrip «reizende verkoop» ter uitvoering van en in overeenstemming met artikel 53, tweede lid, nader omschreven heeft als de verkoop «welke plaatsheeft in een privé-lokaal, dit is een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek» ; dat de tegenpartij tot staving van haar betoog verwijst naar de parlementaire voorbereiding van de wet van 14 juli 1971, inzonderheid naar het verslag nr. 958, zitting 1970-1971, uitgebracht namens de Kamercommissie, waarin

op een vraag naar het onderscheid tussen reizende verkoop en leurhandel, de minister van Middenstand bevestigd heeft «dat onderhavig ontwerp geenszins de bestaande regeling inzake leurhandel wijzigt. Reizende verkopen gebeuren in privé-lokalen, terwijl de leurhandel op de openbare weg plaatsheeft» ;

Overwegende dat de wet van 14 juli 1971, zoals beide partijen overigens aannemen, de wetgeving op de ambulante handel onverkort laat ; dat artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 82 van 28 november 1939 houdende reglementering van de leurhandel, dit begrip als volgt definieert :

«Wordt als leurhandel beschouwd voor toepassing van dit besluit, de verkoop of het te koop aanbieden aan de gebruiker van alle waren of goederen en, in 't algemeen van gelijk welke voorwerpen, gedaan :

1° van deur tot deur,

2° op de openbare weg, inbegrepen de vaste standplaatsen op de openbare weg, en plaatsen, zoals voorportalen, ingangen en gangen, palende aan de openbare weg, toegankelijk voor het publiek en niet specifiek bestemd om gebruikt te worden voor de verkoop of voor verkoopaanbiedingen,

3° op de openbare markten, inbegrepen de kermis, foren, hallen, overdekte markten en de plaatsen toegankelijk voor het publiek en niet specifiek bestemd om gebruikt te worden voor de verkoop of voor verkoopaanbiedingen.

«Worden echter niet beschouwd als leurhandel :

1° de verkoop of het te koop aanbieden van waren of goederen gedaan door een gevestigd handelaar, vóór zijn winkel, op de openbare weg, voorzover het kraam of de uitstalling kan beschouwd worden als een normale verlening van de inrichting en de waren die er uitgesteld worden, van dezelfde aard zijn als deze die binnen worden te koop gesteld,

2° de publieke verkopen gedaan met bijstand van openbare ambtenaren.»

Overwegende dat uit de samenlezing van artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 en van artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 82 van 28 november 1939 blijkt dat de wettelijke definitie van «reizende verkoop» zo breed is dat ze de drie voornoemde soorten van leurhandel omvat ; dat wegens deze brede definitie de wetgever verplicht is geweest in artikel 53, eerste lid, van de wet van 14 juli 1971 uitdrukkelijk de leurhandel uit het toepassingsgebied van dit artikel 53 te sluiten ; dat hieruit echter niet volgt dat de reizende verkoop, voor toepassing van dit wetsartikel, die is «welke plaatsheeft in een privé-lokaal, dit is een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek» zoals artikel 1 van het bestreden koninklijk besluit dit stelt ; dat integendeel de verkopen of verkoopaanbiedingen die plaatshebben in voor het publiek toegankelijke lokalen, als «reizende verkopen» te beschouwen zijn zodra deze lokalen «specifiek bestemd zijn om gebruikt te worden voor de verkoop of voor verkoopaanbiedingen» ; dat immers de afwezigheid van dit specifiek karakter van het voor het publiek toegankelijk lokaal een voorwaarde is opdat de wetgeving op de leurhandel van toepassing is, zodat een verkoop of een verkoopaanbieding «buiten de vestigingszetel van de verkoper, buiten zijn bijhuizen of agentschappen vermeld in zijn inschrijving in het handelsregister, of de lokalen gebruikt voor een handelsbeurs», die plaatsheeft in een voor het publiek toegankelijk lokaal dat wél «specifiek bestemd is om gebruikt te worden voor de verkoop of voor verkoopaanbiedingen» — zoals een openbare verkoopzaal — luidens artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 een «reizende verkoop» is die door deze wetsbepaling verboden is ; dat aldus

blijkt dat het bestreden besluit in zijn artikel 1 de draagwijdte van de wettelijke begripsomschrijving van «reizende verkoop» heeft beperkt ; dat al heeft de minister van Middenstand tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 14 juli 1971 verklaard dat de «reizende verkopen in privé-lokalen gebeuren», deze verklaring niet kan opwegen tegen de tekst van artikel 53 van deze wet en van artikel 2 van het koninklijk besluit nr. 82 van 28 november 1939 die, samengelezen, zodanige beperking van de reizende verkopen tot de privé-lokalen niet toelaten ; dat de Koning zijn macht overschrijdt wanneer Hij, zonder daartoe door de wet te zijn gemachtigd in artikel 1 van het bestreden uitvoeringsbesluit aan het begrip «reizende verkoop» een meer beperkte betekenis geeft dan artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 aan deze woorden toekent ; dat het middel in zijn eerste onderdeel gegrond is, zodat artikel 1 van het bestreden besluit moet worden vernietigd ;

Overwegende dat de verzoekende partij in het tweede middel ook artikel 3 van het bestreden besluit aanvecht ; dat naar haar oordeel deze bepaling de artikelen 67 en 78 van de Grondwet schendt doordat ze «arbitraire en oncontroleerbare voorwaarden bevat en doordat ze een onbepaald aantal reizende verkopen onvoorwaardelijk buiten toepassing stelt van het verbod van artikel 53 in geval van niet-reageren van de minister van Economische Zaken» ;

Overwegende dat artikel 3 van het bestreden besluit de minister van Economische Zaken machtigt reizende verkopen toe te laten wanneer de verkoop in de gewone lokalen van de verkoper onmogelijk of moeilijk is ; dat luidens dit artikel de verkoper daartoe een gemotiveerde aanvraag bij de minister van Economische Zaken moet doen, die de toelating slechts kan verlenen «indien het bewezen is dat zij niet van die aard zal zijn dat zij een ongerechtvaardigd nadeel berokkent aan de gevestigde handel» ; dat steeds volgens hetzelfde artikel «de toelating, in voorkomend geval, slechts geldig kan zijn voor één enkele verkoopverrichting op dezelfde plaats, gedurende een bepaalde tijd en zonder onderbreking, uitgezonderd zon- en feestdagen» ; dat ten slotte krachtens artikel 3 in fine, «de toelating geacht wordt te zijn verleend wanneer de minister niet bij een ter post aangetekende brief heeft geantwoord binnen 20 werkdagen na de ontvangst van de aanvraag» ;

Overwegende dat artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 elke reizende verkoop verbiedt, «behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor produkten of in de voorwaarden die Hij stelt» ; dat ter uitvoering van deze wetsbepaling artikel 3 van het bestreden koninklijk besluit voorwaarden bepaalt die een afwijking door de minister van het algemeen verbod van reizende verkoop kunnen wettigen ; dat deze voorwaarden, in strijd met hetgeen de verzoekende partij betoogt, noch arbitrair, noch oncontroleerbaar zijn ; dat artikel 3 evenmin een «aantal reizende verkopen onvoorwaardelijk buiten toepassing stelt van het verbod van artikel 53» ; dat immers de afwijking van het verbod van reizende verkoop, ook wanneer deze uit het stilzwijgen van de minister volgt, een beslissing is die voor annulatieberoep bij de Raad van State vatbaar is ; dat het middel niet opgaat in zover het artikel 3 van het bestreden besluit betreft ;

Overwegende dat de verzoekende partij in een derde middel aanvoert dat artikel 3 van het bestreden besluit bovendien het bepaalde bij artikel 53, eerste lid, van de wet van 14 juli 1971 schendt doordat de Koning de hem door deze wets-

bepaling toegekende bevoegdheid om van het verbod van reizende verkoop af te wijken, aan de minister van Economische Zaken delegeert ;

Overwegende dat artikel 53 van de wet van 14 juli 1971 elke reizende verkoop verbiedt, «behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor produkten of in de voorwaarden die Hij stelt» ; dat in de oorspronkelijke tekst van het ontwerp van wet «de afwijkingen» op het verbod van de reizende verkoop door de minister konden worden verleend ; dat luidens het verslag van de Senaatscommissie (zitting 1970-1971, gedrukt stuk nr. 13, blz. 38) de appreciatiemacht die aldus aan de minister gegeven werd «zeer ruim was» en «men zich de vraag kon stellen of het niet zou passen deze appreciatiemacht te binden aan zekere criteria» ; dat de commissie daarop een amendement van de Regering aanvaardde dat de huidige wetsbepaling is geworden ; dat deze bepaling in die zin kan worden verstaan dat de wetgever aan de Koning de bevoegdheid heeft opgedragen om afwijkingen in individuele gevallen te verlenen volgens voorwaarden die Hij vooraf en op algemene wijze heeft gesteld ; dat deze tekst nochtans ook kan betekenen dat de Koning alleen ermede belast wordt om op algemene wijze de voorwaarden te stellen waaraan moet worden voldaan om een afwijking van het verbod van reizende verkoop te bekomen ; dat deze tweede interpretatie aangenomen moet worden ; dat het immers duidelijk de wil is geweest van de senaatscommissie en derhalve ook van de wetgever die deze tekst zonder meer heeft goedgekeurd, om de appreciatiemacht die het oorspronkelijk ontwerp aan de minister toekende om afwijkingen toe te staan, te behouden doch de uitoefening van deze macht binnen de door de Koning vast te stellen criteria te beperken ; dat zoals hierboven is uiteengezet, artikel 3 van het bestreden besluit deze criteria vaststelt ; dat, in overeenstemming met de wil van de wetgever, de Koning, in de uitvoering van de wet, bevoegd was om de minister ermede te belasten op elke individuele vraag tot afwijking van het verbod van reizende verkoop, een beslissing te nemen ; dat het opdragen van deze beslissingsbevoegdheid aan de minister noch strijdig is met artikel 53, eerste lid, noch een verboden delegatie van macht inhoudt ; dat het middel niet gegrond is ;

Overwegende dat de verzoekende partij in een vierde middel aanvoert dat ingevolge de ontbinding van de wetgevende kamers bij koninklijk besluit van 30 januari 1974, de ministers niet meer de vereiste bevoegdheid hadden om het ontwerp van besluit ter ondertekening aan de Koning voor te leggen ; dat zij in de memorie van wederantwoord aan het middel toevoegt dat ontslagnemende ministers alleen lopende zaken mogen afhandelen, d.i. weinig belangrijke zaken, ofwel zaken die geen verder uitstel dulden ; dat volgens de verzoekende partij het ontwerp van besluit aan geen van de twee voorwaarden voldeed ;

Overwegende dat gelet op de reeds vastgestelde onwettelijkheid van artikel 1 van het bestreden koninklijk besluit, het onderzoek van het vierde middel tot de overige artikelen van dit koninklijk besluit moet worden beperkt ;

Overwegende dat het bestreden besluit genomen werd op de voordracht van en medeondertekend werd door de minister van Economische Zaken en de minister van Middenstand, die deel uitmaakten van een regering waarvan de Eerste Minister op 19 januari 1974 het ontslag aan de Koning had aangeboden ; dat na de wetgevende verkiezingen van 10 maart 1974 dit ontslag op 25 april 1974 door de Koning aanvaard werd en de nieuwe regering dezelfde dag de eed

aflegde ; dat het bestreden besluit van 22 april 1974 derhalve genomen werd terwijl de regering ontslagnemend was ;

Overwegende dat ofschoon de Grondwet de bevoegdheid van de ministers die hun ontslag aangeboden hebben, niet beperkt, het een constitutioneel gebruik is dat de leden van een ontslagnemende regering belast worden met de afhandeling van de lopende zaken, waaronder moeten worden verstaan de zaken die onder het dagelijks bestuur ressorteren of waarover met dringende spoed moet worden beslist ;

Overwegende dat volgens de tegenpartij «de betrokken ministers gerechtigd waren te oordelen dat een vertraging van de publikatie van het koninklijk besluit van 22 april 1974 niet meer te rechtvaardigen was en dat het ging over een dringende zaak ... De wet van 14 juli 1971 op de handelspraktijken was sinds lang uitgevaardigd en in voege. Het achterwege blijven van het koninklijk besluit van uitvoering van het artikel 53 was niet meer gerechtvaardigd. Het probleem was inderdaad hoogdringend : duizenden handelaars verkeerden in een staat van rechtsonzekerheid waaraan dringend een einde moest worden gesteld» ;

Overwegende dat die uitleg rekening houdt met de noodzakelijke vertraging waarmede de nieuwe regering over de zaak zou kunnen beslissen ; dat zodanige vertraging niet overeen te brengen was met de dringende noodzaak van de uitvoering van de wet ; dat derhalve de uitvaardiging van de regelen vervat in de artikelen 2 tot 5 van het bestreden koninklijk besluit moet worden aangemerkt als een lopende zaak ; dat het vierde middel niet gegrond is,

Besluit :

Artikel 1.

Vernietigd is artikel 1 van het koninklijk besluit van 22 april 1974 houdende sommige afwijkingen van het verbod van reizende verkopen.

Artikel 2.

Het beroep is voor het overige verworpen

Artikel 3.

Dit arrest zal bij uittreksel worden bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad.

Artikel 4.

De kosten, bepaald op duizend honderd vijftig frank, komen ten laste van de verzoekende partij en van de Belgische Staat voor een bedrag van driehonderd vijfenzeventig frank voor ieder van hen, en ten laste van de tussenkomende partij voor een bedrag van vierhonderd frank.

NOOT—*Rechtskracht van het K.B. 22 april 1974 inzake reizende verkopen*

1. Door bovenstaand arrest heeft de Raad van State, zoals verwacht, art. 1 van het K.B. 22 april 1974 houdende sommige afwijkingen van het verbod van reizende verkopen vernietigd. Vernietiging van art. 3 daarentegen werd geweigerd.

Om het belang van de vernietiging van art. 1 te begrijpen is het noodzakelijk de moeilijkheden die i.v.m. de toepassing zowel van art. 53 Wet handelspraktijken als van het uitvoeringsbesluit gerezen zijn even in herinnering te brengen. De doctrinaire discussie en de relevante rechtspraak werden onlangs door H. Swennen en I. Verougstraete («Kroniek van Belgisch economisch recht 1976», S.E.W., 1977, 680-682) treffend samengevat. Ik zal hier bijgevolg enkel de hoofdlijnen aangeven.

Krachtens het K.B. nr. 82 van 28 november 1939 (Leurhandelwet) is de uitoefening van de leurhandel, nu «ambulante handel» genoemd, onderworpen aan een overheidsvergunning. Art. 2 van de wet definieert leurhandel als «de verkoop of het te koop aanbieden

aan de verbruiker van alle waren of goederen en, in 't algemeen, van gelijk welke voorwerpen gedaan : 1° van deur tot deur ; 2° op de openbare weg (...); 3° op de openbare markten (...).

In de door mij weggelaten zinsdelen sub 2° en 3° staat een enuntiatieve opsomming van plaatsen gevolgd door de catch-all-formule : «en de plaatsen toegankelijk voor het publiek en niet specifiek bestemd om gebruikt te worden voor de verkoop of voor verkoop-aanbiedingen».

Deze wetgeving werd vóór de Wet handelspraktijken toepasselijk geacht op danszalen, café's, garages, bioscopen, stations, en zelfs hotelkamers (zie J. STUYCK, *Agressieve Verkoopmethoden*, Leuven, 1975, p. 396). Genoemde plaatsen werden telkens toegankelijk geacht voor het publiek en niet specifiek bestemd voor de tekoop-aanbieding.

2. De bekommernis die bij het annulatieverzoek inzake art. 1 K.B. 22 april 1974 centraal stond was het tegengaan van verkoopacties door rondreizende handelaars. De gevestigde handelaars zien hierin ongewenste concurrentie. Middenstandsorganisaties treden in het geweer. Deze rondreizende handelaars plegen hun produkten in feest- en gelijkaardige zalen te koop aan te bieden (voor een voorbeeld van de verkoopactie zie Voorz. Kh. Leuven, 6 juni 1974, R. W., 1974-75, 1959 e.v., noot J. STUYCK). Dit zijn zalen die duidelijk niet specifiek voor verkoopacties bestemd zijn en die bovendien toegankelijk zijn voor het publiek (en waar slechts op vertoon van een kaart van ambulante handelaar die produkten mogen worden verkocht waarop de kaart betrekking heeft) voor zover men, zoals de oudere rechtspraak, aanneemt dat de toegankelijkheid voor het publiek enkel dient te worden geapprecieerd op het moment van de verkoopactie. Is men daarentegen van mening dat voor de toepassing van de leurhandelwet de zaal in het algemeen toegankelijk moet zijn voor het publiek — dit is wel bijv. het geval met bioscoopzalen, danszalen, stations, maar niet met feest- en andere voor verschillende doeleinden te huur gestelde zalen — dan vallen genoemde verkoopactiviteiten niet meer onder de Leurhandelwet. De vraag naar de toegankelijkheid van de zaal is des te belangrijker in de gevallen waarin de Leurhandelwet krachtens een uitzondering van die wet zelf niet van toepassing is. Dit is bijv. het geval met een openbare verkoop die m.m.v. een gerechtsdeurwaarder geschiedt (art. 2, 2e lid, K.B. nr. 82 jo. art. 226 Wb. Registratierechten). Bestrijding van dergelijke verkoopacties is ook mogelijk via de reglementering op de openbare verkopen. In dat verband zal men willen opmerken dat «openbare verkopen» (bij opbod of afslag) van nieuwe (vervaardigde) produkten, behalve in het kader van een toegelaten uitverkoop (art. 26 WHP), verboden zijn en dat de geoorlooftheid van een openbare verkoop van gebruikte produkten o.m. gebonden is aan de voorwaarde dat hij in een daartoe bestemd verkooplokaal plaatsvindt (art. 47 WHP). In de mate echter waarin «kunst-, antiquariaats- of verzamelingsvoorwerpen» worden aangeboden is deze reglementering niet van toepassing.

Art. 44 WHP somt nog vier andere, voor dit verhaal onbelangrijke uitzonderingen op. Van de uitzondering m.b.t. «kunst» en dergel. voorwerpen weet men gebruik te maken (Voorz. Kh. Leuven, 6 juni 1974, t.a.p.). Immers verkoop van kunst- e.d. voorwerpen mag ook buiten «roepzalen» gebeuren. Betreft het een voor het publiek toegankelijke zaal dan is er sprake van een niet-vergunningbehoefte leurhandel (art. 2, 2°, K.B. nr. 82). Betreft het een niet toegankelijke zaal of een wel toegankelijke maar een specifieke verkoopzaal of (andermans) winkel (De Leurhandelwet [en haar uitzonderingen]) is niet van toepassing op aanbiedingen in wel specifiek voor de verkoop bestemde lokalen (zie infra, nr. 4) (bijv. toch een «roepzaal») (T.a.v. de toepassing van art. 53 op een «roepzaal» moet ik wel een belangrijke reserve maken : vindt daar een openbare verkoop plaats volgens de voorschriften op de openbare verkopen [dat een plaatsgebod inhoudt : een openbare verkoop mag alleen maar in een «roepzaal» plaats vinden] dan kan art. 53 niet worden ingeroepen. Het is ook twijfelachtig of art. 53 wel mag worden toegepast op de openbare verkopen (bv. van kunstvoorwerpen) waarop het plaatsgebod niet eens van toepassing is) dan is art. 53 toepasselijk.

3. Sinds de inwerkingtreding van de WHP bestaat, bij een deel van de rechtspraak en de rechtsleer de tendens de Leurhandelwet restrictief te interpreteren. Men is streng bij de beoordeling van het toegankelijkheidsvereiste. Reden hiertoe is het bestaan van art. 53 WHP dat als volgt luidt : «*Onverminderd de toepassing van de reglementering inzake ambulante handel en van de wettelijke bepalingen die gelden voor de slijterijen van gegiste dranken en behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor produkten of in de voorwaarden die Hij stelt, is elke reizende verkoop verboden.*

Wordt aangezien als reizende verkoop, elk aanbod tot verkoop, uitstalling met het oog op de verkoop en de verkoop aan de verbruiker door een handelaar of een tussenpersoon buiten zijn voornaamste vestigingszetel, zijn bijhuizen of agentschappen vermeld in zijn inschrijving in het handelsregister, of de lokalen gebruikt voor een handelsbeurs» (cursivisering toegevoegd).

Het zeer ruime begrip «reizende verkoop» omvat dus ook de reeds eerder gereglementeerde leurhandel, waarvan de reglementering onverkort wordt gelaten. Wil men nu in een verbodsactie krachtens art. 53 slagen dan dient de toepassing van de Leurhandelwet te worden geëcarteerd, tenminste in die gevallen waarin de verweerder over een vergunning om te leuren beschikt.

In het algemeen mag men zeggen dat de middenstand ter bestrijding van de zalencolportage belang heeft bij een zo ruim mogelijk toepassingsgebied van het verbodsstelsel van art. 53 WHP, indien nodig door versmalling van het toepassingsgebied van het vergunningsstelsel van het K.B. nr. 82. Dit belang is des te groter daar in laatstgenoemd besluit voor de toekenning van de vergunning geen waarborgen van eerlijkheid worden geëist en niet in een mechanisme is voorzien om bij onordelijk gedrag in het belang van de concurrenten en/of de consumenten de vergunning in te trekken.

Art. 1 van het besluit

4. Het bestreden K.B. van 22 april 1974 kwam echter stokken in de wielen van de colportagevrijdige middenstand steken. Art. 1 van het K.B. herdefinieerde de reizende verkoop uit art. 53, 2e lid, als de verkoop «welke plaats heeft in een privé-lokaal, dit is een lokaal dat niet toegankelijk is voor het publiek». Hiermee nam de uitvoerende macht weliswaar geen stelling in de discussie of de verkoop in gehuurde zalen al dan niet onder art. 53 valt : het antwoord op die vraag hangt immers af van het zowel in de Leurhandelwet als in het K.B., maar in het laatste geval als negatief criterium, gehanteerde begrip «toegankelijkheid voor het publiek». Wel geeft het K.B. in art. 1 een beperkende interpretatie van de definitie in art. 53, 2e lid, door uit het oog te verliezen dat de toegang van de Leurhandelwet slechts dan mag worden geëcarteerd wanneer de zaal én niet toegankelijk is voor het publiek én niet specifiek voor de verkoop bestemd is. Deze overweging heeft bij de Raad van State kennelijk de doorslag gegeven bij de vernietiging van art. 1 wegens machtoverschrijding. De Raad van State verduidelijkt dit als volgt : de verkoop in een zaal die wél toegankelijk is voor het publiek en ook specifiek bestemd is voor de tekoopaanbieding (bijv. een «roepzaal») valt niet onder de Leurhandelwet en is bijgevolg een reizende verkoop (zo ook reeds SWENNEN-VEROUGSTRAETE, t.a.p., p. 682). Niet alleen leurhandel in een roepzaal, maar ook bijv. aanbiedingen door personeel van een fabrikant in een (niet door die fabrikant in het handelsregister ingeschreven) detailhandelsvestiging gedaan («rack jobbing») vallen onder art. 53 (Pro memorie : ook de uitstalling met het oog op de verkoop en de tekoopstelling vallen onder art. 53. Het toepassingsgebied van de Leurhandelwet is echter, volgens het Hof van Cassatie beperkt tot aanbiedingen in de zeer enge betekenis van het woord (zie mijn kritiek in *Agressieve verkoopmethoden*, p. 249). Deze verkoopmethoden werden door art. 1 K.B. 22 april 1974 uit het toepassingsgebied van art. 53 gesloten. Deze uitsluiting nu werd door de Raad van State definitief (tot nu toe konden [moesten] de rechtbanken op basis van art. 107 G.W. de toepassing van art. 10 van het K.B. weigeren) ongedaan gemaakt. Art. 53 krijgt hiermee weer zijn vroegere, zij het controversiële, betekenis.

5. Met de vernietiging van art. 1 K.B. 22 april 1974 is de hierboven beschreven activiteit nog niet vlegellam gemaakt. Wat onder de toegankelijkheid voor het publiek moet worden verstaan blijft voor betwisting vatbaar. De rechtspraak kan dus verdeeld blijven. De rechtsonzekerheid die hieruit voortvloeit is niet geschikt om de beschermingskracht t.a.v. sedentaire handel (ik wil hier niet de indruk geven voorstander te zijn van een bescherming van de sedentaire middenstand tegen rondreizende verkopers tels quels. Slechts het bestaan van of imminent gevaar voor misbruiken [waar in de eerste plaats de consument het slachtoffer van is] wettigt m.i. een overheidsop treden) en consumenten) van het geheel van de colportage-reglementering te versterken. Het blijft dus wachten op wat meer klaarheid dank zij wetswijziging. Het wetsontwerp «ambulante activiteiten» (Senaat, 1975-76, nr. 844 ; goedgekeurd 24 juni 1976 ; doorgezonden naar de Kamer [1975-76, nr. 946/1] en het voorontwerp van wet tot wijziging van de WHP (zie een korte bespreking bij SWENNEN-VEROUGSTRAETE, t.a.p., 669-671) blijven echter troebele wijn schenken, al was het maar door handhaving van het ridicule onderscheid tussen ambulante handel en reizende verkoop. De in

België gecultiveerde «*summa divisio*» tussen het recht van het Ministerie van Middenstand en het recht van het Ministerie van Economische Zaken wordt er anders wel eer mee bewezen.

Art. 3 van het besluit

6. Vermoedelijk crucialer voor de middenstand was het annulatieverzoek t.a.v. art. 3 van het besluit. Dit artikel geeft de minister van Economische Zaken immers de bevoegdheid individuele vrijstellingen van het verbod van art. 53 te verlenen, aan handelaars die in een verzoekschrift de onmogelijkheid of moeilijkheid van een verkoop in gewone bedrijfsruimten aantonen. De machtiging tot het houden van een reizende verkoop mag geen ongerechtvaardigd nadeel berokkenen aan de gevestigde handel en kan (moet niet) beperkt zijn tot één enkele verkoopverrichting. Tenslotte wordt de toelating geacht te zijn verleend wanneer de minister niet bij een ter post aangetekende brief heeft geantwoord binnen twintig werkdagen na de ontvangst van de aanvraag.

De middelen die voor de Raad van State tegen dit artikel werden aangevoerd, werden verworpen. De Koning put uit art. 53, 1e lid, de bevoegdheid de voorwaarden vast te stellen voor afwijkingen van het verbod van reizende verkopen. Deze voorwaarden zijn noch arbitrair noch oncontroleerbaar en ze stellen evenmin een onbepaald aantal verkopen buiten toepassing van het verbod. Dat de machtiging verkregen wordt door het stilzwygen van de minister verandert hieraan niets. Ook een dergelijke «*beslissing*» is vatbaar voor annulatie door de Raad van State.

Tenslotte is evenmin de delegatie van bevoegdheid aan de minister onwettig : uit de parlementaire voorbereiding blijkt duidelijk dat art. 53, 1e lid, in fine in die zin mag worden geïnterpreteerd dat de Koning de voorwaarden voor afwijking ook ten behoeve van de minister kan vaststellen. Tot daar de Raad van State.

Een beroep op de parlementaire voorbereiding om een duidelijke wettekst tegen de letter in te interpreteren is zeer discutabel. Art. 53 zegt duidelijk : «*behoudens de afwijkingen verleend door de Koning voor producten of in de voorwaarden die Hij stelt*» (cursivering toegevoegd). Het mag dan nog waar zijn dat het parlement door de senaatscommissie hierin te volgen de bevoegdheid tot het geven van de uiteindelijke individuele afwijkingen aan de minister van Economische Zaken heeft willen, en in art. 53 heeft menen, te geven. De tekst van de wet zegt duidelijk iets anders.

De door de Raad van State aanvaarde interpretatie wordt m.i. echter wel verdedigbaar indien het argument uit de parlementaire voorbereiding wordt gekoppeld aan de overweging dat de andere interpretatie een rechtssystematische en wetsystematische aberratie zou betekenen : vergunningen, vrijstellingen of andere individuele beschikkingen in het economisch recht worden als regel door de minister van economische zaken en niet door de Koning verleend. Bij dezelfde minister moeten individuele kennisgevingen gebeuren. Vergelijk in de WHP zelf : art. 26, § 1 (aanmelding uitverkoop), art. 40 (inschrijving uitgevers kortingszegels), art. 46 (aanmelding openbare verkoop), art. 51, 2e lid (vrijstelling verbod afgedwongen aankopen met menslievend doel). Ik zie het dan zo : hoofdinterpretatieregel is de regel dat een wettekst (i.c. art. 53), in de mate van het mogelijke, zo moet worden uitgelegd dat hij niet in strijd komt met de systematiek van de wet en van de rechtstak. Blijkt uit de parlementaire voorbereiding bovendien onomstotelijk dat de wetgever deze interpretatie bedoeld heeft, dan mag de interpretatie ook tegen de duidelijke bewoordingen van de wet in gebeuren. Hierop toch de volgende correctie : een benadrukking van de strict koninklijke bevoegdheid (bijv. «*afwijkingen verleend door de Koning zelf*») zou een interpretatie contra legem alsnog onmogelijk gemaakt hebben. Een dergelijke extreme tegenstelling tussen gemanifesteerde wil van de wetgever en wettekst moge evenwel zeer uitzonderlijk zijn. In geen geval mag aan de parlementaire voorbereiding echter een zelfstandige interpretatieve waarde worden toegemeten (zie ook L. NEELS en J. STUYCK, «*Aanvechting van maximumprijbesluiten die door hun overtreders verlieslatend genoemd worden*», *Jura Falconis*, 1974-75, 425). Alleen een onduidelijke wettekst kan aan de hand van de parlementaire voorbereiding worden verduidelijkt. Ook een duidelijke vergissing mag door een wethistorische interpretatie worden gecorrigeerd (zie W. VAN GERVEN, *Algemeen Deel*, p. 56 en het geciteerde cassatiearrest van 9 februari 1925 [*Pas.*, 1925, 1, 129]). Maar dat de geredigeerde wettekst een materiële vergissing inhoudt, zal m.i. bij een grammatriculaar en logisch consistente tekst enkel kunnen worden vastgesteld d.m.v. andere (inz. de systematische en de teleologische) interpretatiemethodes. De vergissing enkel afleiden uit de andersluidende «*wil*» van de wetgever zoals die uit de parlementaire stukken blijkt, kent de voorbereidende teksten ten on-

rechte (vgl. Cass., 22 december 1977, *Info Jura*, 1978, 38 (résumé) : de opinies geuit tijdens de parlementaire werkzaamheden wettigen geen beperkende interpretatie van een wettekst) een zelfstandige interpretatieve waarde toe.

Tenslotte nog dit i.v.m. art. 3 : het systeem van de machtiging door stilzwygen moge *in se* niet onwettig zijn ; een *mala fide* of zelfs een stipte toepassing ervan door onderhorigen kan het verbodsstelsel helemaal ontcrachten. Is de minister geëquipeerd om een blijvende toestroming van massa's aanvragen binnen twintig dagen op hun merites te toetsen ?

Het lot van art. 2

7. Tenslotte rest de vraag wat gezien de annulatie van art. 1 van het K.B., het lot is van art. 2 van hetzelfde besluit. Art. 2 houdt een nieuwe afwijking in op het verbod van art. 53 : de verkoop (alsook de uitstalling en het aanbod) ten huize van de koper en op zijn verzoek, alsook de verkoop (uitstalling of aanbod) ten huize van een andere natuurlijke persoon dan de koper (de «*home party*»-verkoop) zijn toegelaten. Bij «*home party*» is de toelating evenwel afhankelijk van bepaalde voorwaarden, zoals het overhandigen van een contractformulier, met verplichte vermeldingen (o.m. het recht op een afkoelingsperiode).

Art. 2 B («*home party*»-verkoop) is ongetwijfeld wettig genomen : een bepaald soort reizende verkopen wordt onder strikte in de wet zelf opgesomde voorwaarden toegelaten. Deze bepaling vindt volledig steun in de bevoegdheidsdelegatie (aan de Koning) in art. 53, 1e lid, in fine.

Art. 2 A daarentegen betekent een nieuwe beperking van het toepassingsgebied. Een verkoop op een niet voor het publiek toegankelijke plaats, m.n. de woning van de koper, is geen reizende verkoop meer zodra de koper om de verkoop verzocht heeft. Deze toelating is onvoorwaardelijk, tenzij het verzoek van de koper, zo vaag gecomuleerd, de voorwaarde zou zijn. Een weinig aantrekkelijke gedachte nu men weet dat het Hof van Cassatie inzake de interpretatie van art. 2 Leurhandelwet na de term aanbod (en het toepassingsgebied van de Leurhandelwet) te hebben beperkt tot niet op verzoek van de koper gedane demarchages, de omstandigheid dat het verzoek (bijv. door een antwoordkaart) uitgelokt werd (en dus louter formeel was) voldoende achtte voor de ecartering van de vergunningplicht (Cass., 10 februari 1960, R. W., 1960-61, 1766 ; Cass., 23 september 1969, R. W., 1969-70, 713 ; Cass., 15 december 1970, *Pas.*, 1971, 1, 361. Zie hierover mijn *Agressieve Verkoopmethoden*, nr. 249).

Zo men art. 2 A toch voor wettig houdt heeft dit tot resultaat dat het (volgens de cassatierechtspraak) krachtens de Leurhandelwet niet vergunningbehoefte colporteursbezoek op (uitgelokt) verzoek, ook niet onder het verbod van reizende verkopen valt. Rechtspolitiek gezien is dit wel logisch : wat niet onder de Leurhandelwet valt omdat een voor colportage (in de ruime zin) essentieel element (het buiten bedrijfsruimten aanvatten van onderhandelingen over het sluiten van een contract) ontbreekt, hoeft ook niet te worden verboden krachtens een bepaling die deze reglementering laat voor wat ze is en andere vormen van colportage wil bestrijden, tenzij de nieuwe bepaling (art. 53) mede op het oog had genoemde rechtspraak ongedaan te maken, of althans ontduiking van de oude onverlet gelaten reglementering tegen te gaan. Er zijn aanwijzingen in die zin in de parlementaire voorbereiding te vinden (zie verwijzingen in mijn *Agressieve Verkoopmethoden*, p. 409-410). Consequent met het in vorig randnummer gestelde zal ik er mij echter niet op beroepen. Wel wil ik herhalen dat ik de cassatierechtspraak fout vind : het uitgelokt aanbiedingsbezoek ten huize van de koper blijft een daad van ambulante handel : art. 53 is er niet op toepasselijk, art. 2 A K.B. 22 april 1974 bijgevolg zonder voorwerp voor zover het *aanbiedingen* ten huize van de koper viseert. De uitstalling en de verkoop zelf (bijv. n.a.v. elders gevoerde onderhandelingen) blijven verboden krachtens art. 53. Alleen zou men nog kunnen opwerpen dat de verkoop ten huize van de koper iets anders is dan de verkoop van deur tot deur (één van de drie vormen van ambulante handel). Dit onderscheid is echter kunstmatig nu uit de rechtspraak m.b.t. de Leurhandelwet nergens blijkt dat met laatstgenoemd begrip enkel de colportage bedoeld wordt waarbij de colporteur zich letterlijk van deur tot deur begeeft (PONNET, *Leurhandel*, nr. 28 ; J. STUYCK, *Agressieve Verkoopmethoden*, p. 521. Ook het wetsontwerp betreffende de uitoefening van de ambulante activiteiten wijzigt hieraan niets. In de tekst zoals hij reeds door de Senaat is goedgekeurd [Kamer, 1975-76, nr. 946/1, art. 2, 1°] wordt de voortaan absoluut verboden huis-aan-huis-colportage gedefinieerd als de verkoop, tekoopaanbieding of uitstalling met het oog op de verkoop [aan particuliere verbruikers]

die aan huis plaatsvindt op initiatief van de verkoper. Het criterium is dus het initiatief van de verkoper : dit criterium is dus positief geformuleerd : zodra er een initiatief van de verkoper is [en een initiatief m.b.t. uitstalling volstaat] is er sprake van huis-aan-huis-colportage. Toch kan worden betreurd dat de wetgever kennelijk weer nalaat wat preciezer te zijn. Voor meer precisie op dit punt, zie mijn *Agressieve Verkoopmethoden*, p. 566).

Jules Stuyck

CORRECTIONELE RECHTBANK TE BRUSSEL

24e KAMER — 30 JANUARI 1978

Voorzitter : de h. Durant

Openbaar ministerie : de h. De Brauwere

Wapens—Verboden wapen—Long Rifle met kijker—Sportwapens—Wettige reden.

Een geweer Long Rifle waaraan een kijker is toegevoegd wordt geacht een verboden wapen te zijn waarvan het opslaan of dragen steeds strafbaar is, ongeacht het motief dat ingeroepen wordt.

Het dragen van een jacht- of sportwapen buiten de woning — i.c. in de tuin — zonder wettige reden is strafbaar. Het schieten op een schietschijf als occasioneel tijdverdrijf, als hobby of vermaak, kan niet worden beschouwd als een wettige reden voor het dragen van een sportwapen.

T.

(...)

A. In overtreding van de artt. 3, 4, 17, 20 en 22 der wet van 3 januari 1933, gewijzigd bij de wet van 4 mei 1936, een geweer Long Rifle, model Larga, waaraan een kijker werd toegevoegd, dat geacht wordt een verboden wapen te zijn en dat geen wapen voor wapenrek of verzameling is, vervaardigd, hersteld, te koop gesteld, verkocht, uitgedeeld, ingevoerd, vervoerd, opgeslagen of gedragen te hebben ;

B. In overtreding van de artt. 3, 13, 17 en 20 van de wet van 3 januari 1933, gewijzigd bij de wet van 4 mei 1936, een jacht- of sportwapen te hebben gedragen zonder een wettige reden te kunnen doen gelden ;

(...)

Overwegende dat het opslaan of dragen van een verboden wapen steeds strafbaar is, ongeacht het motief dat de beklagde kan invoeren ; dat de tenlastelegging A dus in elk geval bewezen is ;

Dat eveneens het dragen van een jacht- of sportwapen, in principe, steeds strafbaar is indien het geschiedt buiten de woning van de drager, tenzij deze hiervoor een wettige reden kan aangeven ;

Dat een dergelijke wettige reden, in casu niet bestaat ;

Dat uit het vooronderzoek blijkt dat beklagde, op onregelmatige tijdstippen, het kwestieuze sportwapen hanteerde door, in zijn niet afgesloten tuin, op een door hem zelf ineengeknutselde schietschijf te schieten ;

Dat niets wijst op een regelmatige sportbeoefening ; dat het hier eerder gaat om een occasioneel tijdverdrijf, een hobby, een vermaak ;

Dat zich vermaken geen wettige reden is waardoor het dragen van een sportwapen kan worden verrechtvaardigd (Cass. 31 oktober 1966, (Pas. 1967, I, 298)

Dat het bovendien niet onbelangrijk is te noteren dat klagende partijen aanstippen dat beklagde soms buiten zijn eigendom ging schieten en dat hij vuurde in de richting van het omliggende bos waar dikwijls kinderen komen spelen ; dat er vooraansnog geen redenen zijn om aan de geloofwaardigheid van deze verklaringen te twifelen ;

Dat de tenlastelegging B dus eveneens bewezen is ;

NOOT—Over verboden wapens

1. Hoewel een karabijn Long Rifle en een geluiddemper afzonderlijk niet onder de kwalificatie van een verboden wapen vallen, heeft het aanbrengen van een geluiddemper op een vuurwapen tot gevolg dat het één enkel verboden wapen wordt (Cass., 7 december 1976, R.W., 1976-77, 2095, en de aldaar geciteerde jurisprudentie).

2. Nu komt de Brussels strafrechter — bij analogische redenering ? — tot de onthutsende vaststelling dat het aanbrengen van een verrekijker op een Long Rifle eveneens tot gevolg heeft dat het precisiegeweer als een verboden wapen moet worden beschouwd.

Toegegeven dat de knaldemper van de buks een verdoken of geheim aanvalswapen maakt, maar waarom het monteren van een telescoop op een sportwapen hetzelfde resultaat oplevert, laat mij enigszins perplex.

3. Deze apodictische uitspraak — die hopelijk een buitenbeentje blijven zal ! — moet ongetwijfeld even verrassend en verontrustend klinken voor alle schutters die deelnemen aan internationale kampioenschappen, nu naar 's rechters oordeel hun sportuitrusting als verboden wapen onder de toepassing van art. 3 van de Wapenwet van 3 januari 1933 valt.

4. Voor het dragen van een sportwapen in eigen tuin en het schieten op een schijf als hobby, wordt verwezen naar de noot onder Cass., 30 november 1976, R.W., 1976-77, 2061.

A. Vandeplass

VREDEGERECHT TE SINT-TRUIDEN

18 JANUARI 1977

Vrederechter : de h. Roelandts

Advocaten : mrs. Lambeets, Van Cauwelaert en Haelder-mans

Handelshuur—Hernieuwing—Meerdere verhuurders—Verzet van één van hen—Aanbod van derde—Gelijke huurprijs doch andere voorwaarden van de huur—Beslissing over hernieuwing door rechter.

Wanneer de verhuurders een verschillende houding aannemen inzake de huurhervorming, komt het verzet van één van hen ten goede aan de andere en wordt de hernieuwing belet.

In geval van gelijke huurprijs, aangeboden door de derde en de huurder, doch met andere voorwaarden van de huur, moet de rechter beslissen wie huurder zal worden. Hierbij moet hij zich laten leiden door het belang van de verhuurder ; de rechter mag enkel rekening houden met de objectieve waarde.

Ten deze dient de voorkeur gegeven te worden aan de huurder, nu de mogelijke vergoedingen ten laste van de verhuurders veel hoger zullen liggen dan het voordeel dat zij kunnen halen uit de onroerende voorheffing die de derde aanbiedt te betalen.

C. t/ P., D. en P.V.B.A. B.

Overwegende dat eiseres in huur heeft van gedaagden een eigendom gelegen te (...), bestaande uit een winkelhuis met aanhorigheden ;

In dit pand wordt een handel in confectiekleding gedreven. De overeenkomst werd op 15.11.1968 tussen partijen gesloten. De huur werd aangegaan voor een periode van negen jaren, met aanvang op 1.12.1968. Bij aangetekend schrijven van 25 juni 1976 vraagt aanlegster de huurhernieuwing aan tegen de thans geldende huurvoorwaarden. Tweede en derde verweerder geven bij aangetekend schrijven van 23.9.1976 aan aanlegster te kennen dat zij van de P.V.B.A. X een aanbod van 25.000 fr. maandelijks huurprijs, vermeerderd met de onroerende voorheffing, ontvangen hebben. Bij schrijven van 12.10.1976 laat aanlegster aan beide verweerders en eerste verweerder weten dat zij bereid is 25.000 fr. per maand te betalen vanaf 1.12.1977, doch dat zij niet akkoord gaat met de betaling van de onroerende voorheffing. Eerste verweerder, die voor 50 % eigenaar is in onverdeeldheid van het goed, is bereid de huurhernieuwing op de door aanlegster gestelde voorwaarden toe te staan. Tweede en derde verweerder willen echter de huurhernieuwing slechts toestaan aan aanlegster op dezelfde voorwaarden als het aanbod van de P.V.B.A. X.

Overwegende dat de verhuurders een verschillende houding aannemen inzake de huurhernieuwing ; dat tweede en derde verweerder zich immers verzetten tegen de huurhernieuwing door aanlegster op de door haar gestelde voorwaarden, terwijl eerste verweerder de huurhernieuwing toestaat aan de door aanlegster gestelde voorwaarden ;

Overwegende dat het verzet van een der verhuurders ten goede komt aan de andere en aldus de hernieuwing belet wordt ;

Aanlegster verzoekt ons bij vonnis te beslissen aan wie de voorkeur gegeven dient te worden ;

Aangezien aanlegster dezelfde huurprijs (nl. 25.000 fr. per maand) aanbiedt als de P.V.B.A. X ;

Dat de P.V.B.A. X echter de onroerende voorheffing aanbiedt te betalen buiten de maandelijks huurprijs van 25.000 fr., aan te passen aan de index der kleinhandelsprijzen ;

Dat aanlegster deze onroerende voorheffing niet in haar aanbod opneemt en weigert deze belasting te betalen ;

Dat in geval van gelijke huurprijs, aangeboden door de derde en de huurder, doch met andere voorwaarden van de huur, zoals in casu, de rechter zal moeten beslissen wie huurder zal worden ; hierbij moet hij zich laten leiden door het belang van de verhuurder : de rechter mag enkel rekening houden met de objectieve waarde ; (cf. APR, V^o Handelshuur, nrs. 345 en 346) ;

Overwegende dat eerste verweerder, voor 50 % medeëigenaar van het goed, akkoord gaat met de huurhernieuwing ten gunste van aanlegster ; dat zulks reeds een belangrijke stellingname is om aldus alle verdere moeilijkheden te vermijden ;

Overwegende immers dat in art. 1 van de huurovereenkomst bepaald werd dat het goed, hoofdzakelijk bestemd is tot het drijven van een handel in «confectiekledingartikelen» ; dat de P.V.B.A. X toegeeft van plan te zijn in het huurpand, een handel in «kinderkleding» te drijven ;

Dat kinderkleding wel degelijk ook onder het begrip confectieartikelen ondergebracht kan worden en alzo een «soortgelijke handel» kan uitmaken ;

Dat zulks zware financiële gevolgen ten nadele van de eigenaars kan hebben, daar de huurder voor het geval de derde de voorkeur krijgt, twee schulddenaars heeft, de verhuurder en de derde (A.P.R., o.c., nr. 457) ;

Dat o.m. bij aanbod van een hogere huurprijs door een derde de vergoeding berekend wordt, niet meer volgens de huurprijs die de uitgezette huurder betaalde, maar wel volgens de prijs door de nieuwe huurder werkelijk betaald ; de vergoeding zal twee jaren nieuwe huur bedragen indien de nieuwe huurder er een soortgelijke handel in drijft en dit voornemen bij de weigering van huurhernieuwing aangegeven was ; (cf. A.P.R., *ibidem*, nrs. 446 en 447, en art. 25, 5°, wet 30 april 1951) ; indien de nieuwe huurder een niet soortgelijke handel drijft, bedraagt de vergoeding één jaar nieuwe huur (art. 25, 4°, zelfde wet) ;

Overwegende bovendien dat in de artt. 7 en 10 van de huurovereenkomst ook nog bepaald wordt dat in geval van gelijkaardige handel een vergoeding ten gunste van de huurder, gelijk aan drie jaar huishuur ten goede komt zulks solidairlijk ten opzichte van de verhuurders en de derde, meer nog een jaar huur, ten laste van de verhuurders voor de kosten door de huurder gedaan bij de aangebrachte aanpassingswerken, welke trouwens door eerste verweerder toegeven worden ;

Overwegende dat al deze mogelijke vergoedingen blijkbaar veel hoger zullen liggen dan het voordeel voor de verhuurders, dat zij uit de onroerende voorheffing kunnen halen ; dat bovendien eerste verweerder, die voor 50 % eigenaar is, de huurhernieuwing ten gunste van aanlegster wil toestaan ;

Overwegende dat in het licht van deze beschouwingen en feiten het passend voorkomt de huurhernieuwing aan aanlegster te verlenen ;

Om die redenen,

Wij, Vrederechter, alle verdere en tegenstrijdige conclusies verwerpend en rechtdoende op tegenspraak ;

Zeggen voor recht dat de bestaande handelshuurovereenkomst betreffende het huis (...) ten gunste van aanlegster verlengd zal worden, voor een nieuwe termijn van negen jaar met ingang van 1 december 1977, tegen de huurprijs van 25.000 fr. per maand, gekoppeld aan het indexcijfer der kleinhandelsprijzen, met dien verstande evenwel dat de onroerende voorheffing ten laste zal blijven van de eigenaars, en dat de zachte herstellwet van 24 december 1976, art. 6, in acht genomen zal worden, en voor het overige op aan de thans geldende voorwaarden ;

Veroordelen verweerders vermeld onder sub 2° en 3° tot de kosten

KRONIEK VAN HET PERSONEN- EN FAMILIERECHT

(Gerechtigd jaar 1976-1977)

Persoonlijksheidsrechten

1. *Het recht op afbeelding* kreeg de laatste jaren in de rechtspraak ruime aandacht (zie vorige kroniek, R.W., 1976-77, 1624, nr. 4). Naar aanleiding daarvan en mede onder invloed van het feit dat de rechtsbescherming van de burger tegenover de media weinig inkt heeft doen vloeien, is er een terreinverkennde bijdrage verschenen tot bepaling van de precieze inhoud van het recht op afbeelding (J. Lievens, «Recht op afbeelding», R.W., 1976-77, 1857 e.v.). In verband met het rechtskarakter van deze jurisprudentiële creatie wordt daarin het gevoelen vertolkt dat de in de tweede helft van de jaren zestig in de Franse rechtspraak doorgezette strekking om het recht op afbeelding als een persoonlijkheidsrecht te gaan beschouwen eerder dan als een eigendomsrecht of een toepassing van de regels inzake buitencontractuele aansprakelijkheid, ook in de Belgische rechtspraak ingang heeft gevonden. Vandaar dat de rechtspraak aanvaardt dat de eerbiediging van het recht op afbeelding zowel binnen als buiten het kader van art. 1382 B.W. kan worden afgedwongen.

Vaak baseert degene die zich verzet tegen een inbreuk op het recht op afbeelding, zijn vordering mede op art. 20 van de auteurswet van 22 maart 1886. Dit artikel verbiedt de auteur of de eigenaar van een portret het te reproduceren of openbaar tentoon te stellen zonder de toestemming van de afgebeelde persoon of zijn rechthebbende gedurende twintig jaar te rekenen vanaf diens overlijden. Daar de auteurswet enkel litteraire of kunstwerken beschermt, acht de rechtspraak art. 20 niet van toepassing wanneer de foto niet als een kunstwerk kan worden beschouwd. Ten aanzien van de vraag wat onder een kunstwerk dient te worden verstaan, kan worden vastgesteld dat de neiging in de rechtspraak om aan dit begrip, wanneer het gaat om een foto, een restrictieve interpretatie — het kunstwerk moet niet alleen origineel maar ook een kunstwaarde vertegenwoordigen (zie vorige kroniek, R.W., 1976-77, 1624, nr. 4) — te geven steeds maar duidelijker wordt (Hof Antwerpen, 4 mei 1976, R.W., 1976-77, 2551). J. Corbet betreft deze ontwikkeling omdat naar zijn mening de rechtbanken niet tot taak hebben te oordelen over de esthetische waarde van de kunstwerken, waartoe zij overigens niet zijn opgeleid (noot bij Hof Antwerpen, 4 mei 1976, gecit.).

2. *Het recht op bescherming van de gaafheid van het menselijk lichaam*. Heeft vóór enkele jaren een stortvloed van artikelen in de juridische wereld het probleem van de toelaatbaarheid van transplantaties en overplantingen van organen van menselijke oorsprong opgeroepen (zie voetnoten onder artikel J. Matthijs, «Bedenkingen ten behoeve van een transplantatiewet», R.W., 1971-72, 171 e.v.), op wettelijk vlak werd er weinig (wetsvoorstel Ch. Cornet d'Elzuis, *Parl. Besch., Kamer*, 1968-69, nr. 248/1) of niets ondernomen om aan de gerezen onzekerheden en aarzelingen een einde te maken. Deze angstvallige benadering van de wetgever vindt haar oorsprong in de omstandigheid dat deze problematiek te maken heeft met het meest persoonlijke van de mens. Mag en kan het recht zich wel inlaten met lichaam, gezondheid, leven en sterven? Daarop tracht A. Demoor een antwoord te geven in haar studie "Transplantatie van organen. Of: Zal het recht dwingen tot naastenliefde?" (*Jura Falconis*, 1976-77, 69).

Wezen van het huwelijk

3. *Vrijheid om te huwen*. Voor het eerst heeft het Hof van Cassatie in twee arresten uitspraak gedaan over de geldigheid van de beperkingen inzake vrije keuze van huwelijkspartner, opgelegd aan de leerkrachten van het vrij katholiek onderwijs wegens de eigen aard van het confessioneel onderwijs (Cass., 12 januari 1977, R.W.,

1976-77, 1937, met noot van R. Verstegen, "Huwelijksvrijheid en katholiek onderwijs; een keerpunt", *J.T.T.*, 1977, 152; Cass., 8 december 1976, *J.T.T.*, 1977, 27; H. Franck, "Contrat d'emploi et liberté de mariage. Deux arrêts récents de la Cour de Cassation", *J.T.T.*, 1977, 149). Na de wet van 21 november 1969, waarbij via de artikelen 19quinquies van de arbeidsovereenkomst voor handarbeiders en 21bis van de arbeidsovereenkomst voor bedienden verboden werd het huwelijk als ontbindende voorwaarde van de arbeidsovereenkomst te stellen, ontstond in de rechtspraak een felle discussie rond de vraag of leden van het onderwijzend personeel in het katholiek onderwijs ten gevolge van hun naar kerkelijke normen onaanvaardbaar huwelijk door de werking van een ontbindende voorwaarde zonder opzeggingsvergoeding de laan konden worden uitgestuurd (zie vorige kroniek, R.W., 1976-77, 1631, nr. 21; *adde* Arbrb. Hasselt, 14 juni 1976, *T.S.R.*, 1976, 509, met noot van H. Goorden). Lag het zwaartepunt van de argumentatie aanvankelijk op overwegingen aangaande openbare orde en rechten van de mens, later spitste de probleemstelling zich toe op de draagwijdte van art. 21bis van de arbeidsovereenkomst voor bedienden: is in art. 21bis enkel een verbod van huwelijksbeperking met een absolute draagwijdte bedoeld of valt daaronder ook het beding dat het huwelijk met bepaalde personen verbiedt? Het Hof van Cassatie heeft geopteerd voor een maximale interpretatie van art. 21bis, dat een algemene draagwijdte heeft en geen onderscheid maakt tussen bepaalde soorten huwelijken.

4. *Concubinaat*. Met betrekking tot het eigendomsbewijs van de goederen van de concubinerenden ten opzichte van derden werd destijds door H. Vandenberghe (*De juridische betekenis van het concubinaat*, Leuven, 1971, nr. 131.2, p. 243) de vraag gesteld of de bijzondere vermoedens, die door de rechtspraak werden vastgelegd (echter vóór de wet van 14 juli 1976; zie verder) om de rechten van derden veilig te stellen tegenover gehuwden die onder het stelsel van scheiding van goederen ressorteren, niet op de concubinaatsituatie kunnen worden overgebracht. Krachtens deze vermoedens kon een derde beslag leggen op de roerende goederen die in de echtelijke verblijfplaats ondergebracht en in gemeenschappelijk gebruik en bezit waren van beide echtgenoten. De echtgenoot-schuldenaar werd vermoed eigenaar te zijn van de roerende goederen maar de echtgenoot niet-schuldenaar kan dit feitelijk vermoeden weerleggen door alle middelen rechtens. De bewijslast werd dus ten voordele van de schuldeisers van een der echtgenoten verlegd. Dit recht werd verklaard door de onmogelijkheid voor de schuldeisers om onder de gezamenlijk gebruikte roerende goederen, die te onderscheiden welke aan de echtgenoot-schuldenaar individueel toebehoorden. De echtgenoot-schuldenaar had tegenover derden het schijnbezit van de goederen waarmee de schuldeisers rekening mochten houden. De echtgenoot niet-schuldenaar had echter het recht om het tegenbewijs aan te voeren maar hij kon zich daarbij niet beroepen op het bezit (art. 2279 B.W.) van dergelijke goederen aangezien het dubbelzinnig was. Daar de ratio van deze jurisprudentiële regeling ook in de concubinaatsverhouding kan worden onderkend (H. Vandenberghe, gecit.), heeft het Hof van Cassatie in navolging van het Hof Brussel (18 december 1973, *Pas.*, 1974, II, 63 en 8 januari 1974, *Pas.*, 1974, II, 86) deze bijzondere vermoedens t.a.v. concubinerenden toegepast (Cass., 10 juni 1976, R.W., 1976-77, 601, met noot, *J.T.*, 1976, 563, *Info-Jura*, 1976, 211). De schuldeiser kan dus beslag leggen op de goederen die de concubinerenden aldus bezitten, tenzij de concubinerende die geen schuldenaar is, bewijst dat hij alleen eigenaar is van het geheel of een deel van de goederen.

Opgemerkt zij echter dat, sinds de wet van 14 juli 1976 betreffende de wederzijdse rechten en plichten van echtgenoten en de huwelijks-

vermogensstelsels, in een stelsel van scheiding van goederen de roerende goederen waarvan niet kan worden bewezen dat ze eigendom zijn van een der echtgenoten (bewijs : art. 1399 B.W.) worden beschouwd als onverdeeld tussen de echtgenoten (art. 1468, tweede lid, B.W.). Deze regeling is ook van toepassing tegenover derden (Verslag Hambye, *Parl. Besch.*, *Senaat*, 1975-76, nr. 683/2, 88). In geval van beslag zullen derden op deze goederen de regels inzake roerende onverdeeldheid moeten in acht nemen (H. Casman, «De la propriété indivise entre époux séparés de biens et de ses effets vis à vis des tiers», *R.C.J.B.*, 1974, 544 e.v., vooral nr. 18 e.v.). Zij kunnen dus wel de onverdeeldheid aanslaan maar moeten eerst de verdeling uitlokken alvorens tot tenuitvoerlegging van het beslag te kunnen overgaan (cf. art. 1561 Ger. W.). De vraag of derden na verdeling beslag kunnen leggen op roerende goederen, die deel uitmaken van het huisraad (art. 215 B.W.) zal verder (nr. 7) worden behandeld. Moet de zojuist uiteengezette nieuwe regeling t.a.v. de van goederen gescheiden echtgenoten, dan ook niet worden toegepast op de concubinaatssituatie? Daar deze situatie, zoals boven reeds gezegd, analoog is met die van scheiding van goederen en de nieuwe regeling billijker is dan de voorgaande, komt het mij redelijk voor om derden te dwingen de regels inzake de roerende onverdeeldheid ook t.a.v. concubinerenden na te komen.

In dit verband kan men zich afvragen of er niet moet worden gedacht aan een uitwerking van een wettelijke regeling waarin de vermogensrechtelijke problemen van het samenleven buiten huwelijk worden opgelost (in die zin, «Samen-leven. De buitenhuwelijkse relatie in het recht», *Ars Aequi*, 1977, speciaal nummer; E. Cohen Henriquez en J.K. Moltmaker, *Privaatrechtelijke en fiscale aspecten van samenlevingsvormen buiten huwelijk*, Preadvies, Kluwer-Deventer, 1977). Dit voorstel lijkt mij overbodig aan het worden gelet op de evolutie, welke het juridisch systeem van het huwelijk zowel van binnen als van buiten doormaakt. Wordt dit instituut niet meer en meer een regeling van de materiële belangen van een gemeenschappelijk huishouden? De doorgevoerde versoepeling van de echtscheidingswetgeving — ruime interpretatie van de echtscheidingsgronden waardoor de door de wet geformuleerde persoonlijke verplichtingen slechts dienst doen als gronden tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed, vergemakkelijking van de echtscheiding door onderlinge toestemming, invoering van de feitelijke scheiding van meer dan tien jaar als grond tot echtscheiding — wijst alleszins in die richting. Voorts is er een duidelijke evolutie vast te stellen om allen die sociale zekerheid genieten op een zelfde basis één statuut te geven. Sociaalrechtelijk en fiscaalrechtelijk is dat reeds verwezenlijkt. In het burgerlijk recht komt die evolutie geleidelijk op gang: verbetering van het statuut van buiten huwelijk geboren kinderen (een nieuw afstammingsrecht voor morgen? zie nr. 19), erkenning dat de voordelen die uit een concubinaatssamenleving voortvloeien niet noodzakelijk onrechtmatig zijn (i.v.m. 1382 B.W.), toepassing van de theorie van de omzetting van een natuurlijke verbintenis in een burgerlijke verbintenis m.b. t. onderhoudsgeld op de niet-vastgestelde afstamming buiten huwelijk (Cass., 6 juni 1975, *R.C.J.B.*, 1976, 283, met noot van F. Rigaux, «Les effets juridiques du concubinage: vers une libéralisation de la jurisprudence belge?»).

Aangaan van het huwelijk

5. *Wachttermijn*. Krachtens art. 228 B.W. kan de rechtbank op verzoek van de vrouw verkorting of vrijstelling van de wachttermijn verlenen o.a. wanneer de vrouw bewijst dat haar man reeds voor de ontbinding van het huwelijk, hetzij uit oorzaak van verwijdering, hetzij ten gevolge van enig ongeval, voortdurend in de natuurlijke onmogelijkheid geweest is om met haar geslachtelijke omgang te hebben. In het bestek van deze kroniek is vooral van belang de uitspraak van het Hof Gent (2 april 1976, *R. W.*, 1976-77, 434, met noot van J.M. Pauwels, *J.T.*, 1977, 609, met noot van J.E.). Door teleologische interpretatie van de wet van 30 juni 1956, waarbij art. 228 B.W. vervangen werd, heeft het hof met de voortdurende natuurlijke onmogelijkheid tot cohabitatie van de man gelijkgesteld het geval waarin de vrouw het bewijs levert dat zij in de onmogelijkheid verkeert om nog zwanger te worden. Hiermede heeft de rechtspraak, die vroeger deze gelijkstelling niet aanvaardde (Rb. Nijvel, 8 maart 1961, *Rec. Jur. Niv.*, 1961, 24; Rb. Brugge, 11 maart 1957, *J.T.*,

1958, 27, *R.C.J.B.*, 1965, 432, 9; kritiek hierop: W. Delva en G. Baert, «Overzicht van rechtspraak (1960-1963), Personen- en Familierecht», *T.P.R.*, 1964, nrs. 28, 252), een andere wending gekregen.

Ook in geval van morele onmogelijkheid tot cohabitatie kan de vrouw verkorting of vrijstelling van de wachttermijn krijgen wanneer blijkt dat zij tijdens de procedure tot echtscheiding (of procedure tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed, die op het ogenblik van het overlijden van de man nog hangend was) door de rechter gemachtigd werd om afzonderlijk verblijf te houden (daarmee gelijkgesteld het proces-verbaal van niet-verzoening of in geval van echtscheiding door onderlinge toestemming het proces-verbaal van de eerste verschijning van de beide echtgenoten). Quid wanneer de vrouw uit de echt gescheiden is op grond van feitelijke scheiding van meer dan tien jaar? Begint de termijn van 300 dagen dan te lopen vanaf het begin van de feitelijke scheiding, vastgesteld in het echtscheidingsvonnis? Wanneer de wetgever ervan uitgaat dat het kind geboren na 300 dagen sinds het begin van de feitelijke scheiding, zoals vastgesteld in het echtscheidingsvonnis, waarschijnlijk niet van de wettige vader is, tenminste bij afwezigheid van bezit van staat, en als gevolg daarvan de erkenning van het kind door de biologische vader, mits met machtiging, toelaat (art. 331 B.W.), is dit een voldoende aanwijzing om aan te nemen dat er na echtscheiding wegens feitelijke scheiding van meer dan tien jaar geen enkele reden is om de vrouw haar vrijheid te ontzeggen onmiddellijk te hertrouwen daar de enige bestaansreden van de wachttermijn is: verwarring van vaderschap te voorkomen. Is daartoe überhaupt wel reden in de andere gevallen? Sinds de wet van 10 februari 1958 met het nieuwe artikel 315 B.W. voor conflicten van vaderschap een oplossing heeft geboden — de nieuwe man is vader — heeft de wachttermijn veel van zijn betekenis verloren (J.M. Pauwels, noot bij Hof Gent, 2 april 1976, gecit.). Weldra zal hij tot de rechtsgeschiedenis gaan behoren wanneer de hervorming van het afstammingsrecht, waarin ruime mogelijkheden zullen worden geboden voor de betwisting van en het onderzoek naar het vaderschap, zal zijn doorgevoerd.

Wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten

6. Voor een grondige studie van het primair stelsel zie: P. Watelet, «Des droits et devoirs respectifs des époux», *Rec. Gén. Enr.*, 1977, nr. 22140, 209; G. Archambeau, «Les nouvelles compétences du juge de paix depuis la loi du 14 juillet 1976 relative aux droits et devoirs des époux», *T. Vred.*, 1976, 257 e.v. In dit verband mag ook niet onvermeld blijven de verschijning van het boek *Rechten en plichten van gehuwden*, van J.M. Pauwels (Acco, Leuven, 1977).

7. *Bescherming van de gezinswoning en het huisraad*. Bestaat er in de rechtsleer, op grond van het kamerverslag bij de wet van 14 juli 1976 (*Parl. Besch.*, *Kamer*, 1975-76, nr. 869/3, p. 7), vrijwel een algemene consensus om te zeggen dat de bescherming van het onroerend goed dat het gezin tot voornaamste woning dient, en van het daarin aanwezige huisraad (art. 215 B.W.) ook geldt in geval van feitelijke scheiding (cf. Franse rechtspraak, R. Nerson, «La protection du logement de la famille et des meubles meublants dont il est garni», *Rev. trim. dr. civ.*, 1975, 292 e.v.), tenminste wanneer er nog een huishouden is (H. Casman en M. Van Look, *Huwelijksvermogensstelsels*, CED-Samsom 1977, 1/4, 4), dan kan daarentegen in verband met het beslagrecht van de schuldeisers geen eenstemmigheid worden bereikt. Volgens stelling één heeft de wetgever in art. 215 B.W. eerder de bedoeling had gehad om de andere echtgenoot te beschermen dan de derde; de instemming van de andere echtgenoot bij verkoop na uitvoerend beslag is dan ook noodzakelijk. Daarbij wordt de volgende redenering gevolgd: het verbod om zonder de instemming van de andere echtgenoot over de gezinswoning en het huisraad te beschikken kan niet worden ingeroepen in geval van faillissement (art. 553 W. Kooph., gewijzigd door art. 37 van de opheffings- en wijzigingsbepalingen van de wet van 14 juli 1976); alleen inzake faillissement werd in een afwijking van het vereiste van instemming voorzien, zodat kan worden geconcludeerd dat andere schuldeisers niet over dit instemmingsvereiste kunnen heenstappen (H. Casman en M. Van Look, o.c., I/4, 6). In deze redenering hebben

de woorden van de verslaggever Hambye «de belangen van de schuldeiser wegen zwaarder dan de belangen van de andere echtgenoot en de kinderen, hoe gewettigd deze ook mogen zijn» (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1975-76, nr. 683/2, bijlage, p. 10) enkel betekenis m.b.t. het faillissement. Moeten de zaken hier niet anders worden gesteld? Wanneer de schuldeisers na uitvoerend beslag verkopen, zijn zij het die verkopen, zonder dat ze hierbij de echtgenoot-eigenaar vertegenwoordigen; bij faillissement daarentegen vertegenwoordigt de curator tevens de gefaillieerde echtgenoot zodat een uitdrukkelijke uitzondering op art. 215 B.W. in de wet diende te worden opgenomen (in die zin, Y. De Cock en J. De Lat, «De bescherming van de gezinswoning», *Jura Falconis*, 1976-77, nr. 24, 370). Art. 553 W. Kooph. is dus niet een speciale regeling in verband met het faillissement maar een toepassing van een algemeen principe (E. Vieujean, «Principes généraux de rapports patrimoniaux entre époux», in *Sept leçons sur la réforme des régimes matrimoniaux*, 1977, 28). Ook om een andere reden kan de hiervoor gestelde stelling opzij worden gezet. De wet van 14 juli 1976 heeft de artt. 7 en 8 Hyp. W., krachtens welke alle goederen van een persoon onderpand zijn van zijn schuldeisers, niet uitdrukkelijk van een uitzondering m.b.t. art. 215 B.W. voorzien. Voor de uitvoering van het beslag is dus de instemming van de andere echtgenoot niet nodig. Bovendien, en nu zijn we beland bij stelling twee, regelt art. 215 B.W. enkel de verhouding tussen echtgenoten; dit artikel houdt enkel een verbod in rechtstreeks te beschikken, hetgeen niet hetzelfde is als een onrechtstreeks ter beschikking houden van het pand van de schuldeisers (R. Dillemans, *Huwelijksvermogensrecht*, Antwerpen, 1977, 52). Daar art. 215 B.W. de gehuwde en zijn gezin enkel beschermt tegen rechtshandelingen van zijn echtgenoot en niet tegen rechtshandelingen van derden (J.M. Pauwels, *o.c.*, nr. 206, p. 156) — art. 215 B.W. past immers in het kader van het hoofdstuk over de wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten — is het argument contra de beslagbaarheid van de gezinswoning en het daarin aanwezige huisraad, gehaald uit de omstandigheid dat geen beslag mag worden gelegd op zaken die volgens art. 1408 Ger. W. e.v. niet vatbaar zijn voor beslag (limitatieve opsomming) of waarvan bijzondere wetten de onbeslagbaarheid hebben bepaald — art. 215 B.W. zou zo een uitzondering zijn — niet relevant.

In Frankrijk, waar men art. 215 C. civ. ook kent, wordt door Savatier gepleit voor de onbeslagbaarheid op grond van de regel dat onbeslagbaarheid onbeschikbaarheid betekent (Savatier, R., noot bij Cass. fr., 29 januari 1974, *Rec. Dalloz*, 1974, 345; noot bij Parijs, 10 juli 1972, *Rec. Dalloz*, 1974, 173). Staat onbeschikbaarheid gelijk met onbeslagbaarheid (A. Delière, «Les biens», *Rép. Not.*, II, 7, «Inaliénabilité», nr. 7, 20), toch moet in dit verband worden opgemerkt dat art. 215 B.W. een beperkte onbeschikbaarheid inhoudt, namelijk het verbod om over de gezinswoning en het huisraad rechtstreeks te beschikken, echter niet om ze onrechtstreeks ter beschikking te houden van de schuldeisers. M.a.w. art. 215 B.W. betreft enkel een beperking van de bekwaamheid van de echtgenoot-eigenaar (J. Viatte, «La sauvegarde du mobilier familial et les droits des créanciers», *Gaz. Pal.*, 1975, 1e Sem., 2, 327).

8. *Bijdrageplicht*. Kunnen de echtgenoten na de inwerkingtreding van de wet van 14 juli 1976 de bijdrageplicht nog regelen door middel van bijzondere clausules in het huwelijkscontract nu art. 1537 B.W. oud, dat in die mogelijkheid uitdrukkelijk voorzag voor de van goederen gescheiden echtgenoten, werd opgeheven? Hierover bestaat eens te meer bij de rechtstheoretici geen eensgezindheid. Volgens Casman en Van Look heeft art. 221 B.W. een strikt dwingend karakter dat geen afwijking toelaat (*o.c.*, I/10, 8). Ook andere auteurs vertolken deze mening (P. Watelet, «Des droits et devoirs respectifs des époux», *Rec. Gén. Enr.*, 1977, nr. 22140, 220; E. Vieujean, *o.c.*, nr. 25). Al is het waar dat art. 221 B.W. een strikt dwingend karakter heeft wat betreft de *verplichting*, m.i. is een conventionele regeling (*de bijdrage*) wel mogelijk en geldig met dien verstande dat indien een van de echtgenoten zijn conventionele verplichting niet kan nakomen de andere gehouden is om meer bij te dragen dan hetgeen voor hem werd bepaald (in die zin ook J.M. Pauwels, *o.c.*, p. 91; enkel tijdens het huwelijk: J. Hambye, «Régimes matrimoniaux», *Rép. Not.*, V, nr. 43, 63). De echtgenoten

zouden evenwel, hetgeen vroeger reeds aanvaard werd, een van hen niet mogen vrijstellen van de bijdrageplicht. Dit zou in strijd zijn met de geest van gelijkheid en samenwerking tussen de echtgenoten (J.P. Renaud, *Droit patrimonial de la famille*, I, nr. 139).

Hoewel de wetgever de woorden "en zijn staat" in het nieuwe artikel 221 B.W. (art. 218 B.W. oud) heeft weggelaten, betekent dit niet dat hij van de mogelijkheid heeft afgezien om naast de geldelijke bijdrage de persoonlijke huishoudelijke inzet van de echtgenoten in aanmerking te nemen. Of beide bijdragen tegen elkaar opwegen is een feitenkwestie die moet worden beoordeeld volgens de levenswijze van elk gezin afzonderlijk. In die lijn ligt het cassatiearrest van 22 april 1976 (*R.W.*, 1976-77, 993 met noot van H. Casman, *Rev. Not.*, 1977, 297, met noot, *Rec. Gén. Enr.*, 1977, nr. 22165, 318, *Arr. Cass.*, 1976, 949; *J.T.*, 1977, 98, *T. Not.*, 1977, 18 met noot; *Pas.*, 1976, I, 914). In hetzelfde arrest bevestigde het Hof zijn reeds eerder aangenomen stelling (*Cass.*, 29 maart 1969, *R.W.*, 1969-70, 421) dat de terugbetalingen, zowel in rente als in kapitaal, van een hypothecaire lening, aangegaan voor de aankoop van een gemeenschappelijk goed, waarin de echtelijke verblijfplaats gevestigd is, als lasten van het huwelijk moeten worden beschouwd. Bepaalde rechtsleer bekritiseert sterk deze stelling en is van mening dat enkel de terugbetaling van de interesten, te vergelijken met de huurprijs indien de echtgenoten de woning zouden hebben gehuurd, een last van het huwelijk vertegenwoordigt (J.P. Renaud, «Ex. de jur. (1964-1967), Contrat de mariage et régimes matrimoniaux», *R.C.J.B.*, 1969, nr. 28, p. 83; noot van G. Baeteman bij Rb. Brussel, 18 juni 1964, *R.C.J.B.*, 1971, 193). Casman daarentegen verdedigt het door het Hof ingenomen standpunt als volgt: door *samen* als kopers in de aankoopakte op te treden hebben de echtgenoten aan het goed in gemeen overleg een gemeenschappelijke bestemming gegeven die ze moeten in acht nemen; om die reden zijn de kosten van de verkrijging in zijn geheel lasten van het huwelijk (noot van H. Casman bij Cass., 22 april 1976, *gecit.*). Dit betekent dat wanneer de man, na behoorlijk te hebben bijgedragen in de lasten van het huwelijk, met het overschot van de beroepsinkomsten — in een stelsel van scheiding van goederen mag hij daarover naar goeddunken beschikken (art. 217 B.W.) — *alleen* de gezinswoning aankoopt, de vrouw, moeder aan de haard, op geen enkele manier kan participeren in de eigendom van dat goed hoewel de man zijn professionele activiteit slechts heeft kunnen ontplooiën in de mate dat de vrouw haar plicht als huismoeder heeft vervuld. Zou het daarom niet geraadzaam zijn dat de echtgenoten, die het stelsel van scheiding van goederen hebben gekozen een beding opnemen waarbij, bij wijze van bepaling van de bijdrage, het huishoudelijk werk wordt gelijkgesteld met de totale beroepsinkomsten? Een van de vele vragen, die het nieuw primair stelsel oproept, is onder meer of voor de toepassing van de inkomstendelegatie (dit is geen derdenbeslag: Arrond. Antwerpen, 11 mei 1976, *R.W.*, 1976-77, 1122, met noot van A. Van Oevelen) als uitvoeringsmodaliteit van de bijdrageplicht het bestaan van een *huishouden* vereist is. Het standpunt van Pauwels als zou met de wijziging van de tekst van het eerste lid van het nieuwe art. 221 B.W. — vervanging van het begrip "lasten van het huishouden" door "lasten van het huwelijk" — het vereiste van een huishouden weggevallen zijn, kan niet zonder meer worden gevolgd. Het is omwille van de regel dat de rechten en plichten moeten worden uitgevoerd in de echtelijke verblijfplaats — hetgeen blijkt uit de redactie van art. 213 B.W. (art. 212 B.W. oud), welke de vier persoonlijke gevolgen van het huwelijk in één zin samenbrengt (samenwoning, getrouwheid, hulp en bijstand) — dat de rechtspraak voor de uitvoering van de bijdrageplicht tijdens de feitelijke scheiding van de echtgenoten het vereiste van een huishouden heeft gesteld. De wetgever heeft enkel de ruime jurisprudentiële interpretatie van het begrip "lasten van het huishouden" willen bekrachtigen door het voorwerp van de bijdrageplicht uit te breiden tot de lasten van het huwelijk. Ook Casman en Van Look zijn van mening dat het criterium "huishouden" blijft bestaan: zekere banden van materiële of affectieve aard (*o.c.*, I/10, 11).

9. *Dringende en voorlopige maatregelen*. Van veel belang voor de praktijk is de vraag naar de respectieve bevoegdheid van de vrede-rechter (art. 223 B.W.) en de jeugdrechtbank (art. 373 B.W.) om het

bewaringsrecht (of het bezoekrecht) over de minderjarige kinderen te regelen. Deze problematiek is ook vroeger reeds aan de orde gekomen toen de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg nog de bevoegde rechter was om dringende en voorlopige maatregelen te treffen (art. 221 B.W. oud). De voorzitter, die enkel bevoegd was in geval van grof plichtsverzuim vanwege een der echtgenoten, mocht het probleem rond het kind regelen wanneer dit het gevolg maar niet de oorzaak van de echtelijke onenigheid was, waardoor het desbetreffende geschil een incidenteel karakter had (zie G. Baeteman, W. Delva en M. Bax, «Overzicht van rechtspraak, Personen- en Familierecht (1964-1974)», *T.P.R.*, 1976, 392 nr. 57). In de lijn van de vroegere opvatting ligt het vonnis van de vrederechter te Bergen waarin uitspraak wordt gedaan over de hoede over de kinderen in een globaal pakket van maatregelen die tegenover een der echtgenoten zelf gevorderd worden (Vred. Bergen, 3 februari 1977, *T. VRed.*, 1977, 163, met noot van G. Archambeau). Is de vrederechter slechts bevoegd in het geval dat de vordering m.b.t. het bewaringsrecht over de kinderen een incidenteel karakter vertoont, nu hij ook maatregelen kan treffen bij ernstige verstoring van de verstandhouding tussen de echtgenoten? Volgens Pauwels zal het al dan niet voorhanden zijn van hoogdringendheid de bevoegdheid van de vrederechter resp. de jeugdrechter bepalen (*o.c.*, nr. 136, p. 110; ook H. Casman en M. Van Look, *o.c.*, I/12, p. 100). Jottrand maakt voorbehoud voor het geval waarin de betwisting betrekking heeft op het ouderlijk gezag over de kinderen (bv. de schoolkeuze) of het wettelijk beheer; in dat geval zou enkel de jeugdrechter bevoegd zijn («Des problèmes de pension entre ex-époux et de la compétence du juge de paix... juge des familles», *T. Vred.*, 1977, 36). Is het niet zo dat, gelet op het feit dat art. 373 B.W. na de wet van 14 juli 1976 onveranderd is gebleven, beide artikelen — 373 en 223 — conform de logica moeten worden geïnterpreteerd? Dit betekent dat de jeugdrechter, een uitzonderingsrechtbank met exclusieve bevoegdheid, een algemene bevoegdheid heeft om van dergelijke problemen kennis te nemen en dat de vrederechter, bij uitzondering, daarover mag uitspraak doen nl. in het geval waarin de echtgenoten nog samenwonen en de hoogdringendheid een onmiddellijke tussenkomst vereist (in die zin F. Poelman, «Les compétences nouvelles du juge de paix en matière familiale», *J.T.*, 1976, 704). In dit verband lijkt mij het door Jottrand gemaakt onderscheid tussen ouderlijk gezag en hoederecht niet relevant.

Moet de vrederechter in voorkomend geval een duur voor de maatregelen m.b.t. de kinderen bepalen? Zoals dat het geval is voor alle dringende en voorlopige maatregelen, behoudens voor bepaalde vermogensrechtelijke maatregelen in art. 223 B.W. uitdrukkelijk opgesomd, is geen tijdsduur vereist (*anders*: F. Poelman, *o.c.*, 704; J. Archambeau, noot bij Vred. Bergen, 3 februari 1977, *gecit.*). Herziening van de maatregelen is steeds mogelijk bij gewijzigde omstandigheden.

Quid, wanneer de vrederechter, met het oog op het nemen van beslissingen m.b.t. het kind, zich een idee moet kunnen vormen over de situatie waarin het kind zich bevindt. Hij beschikt niet, zoals de jeugdrechter, over het wettig middel om het parket een sociale enquête te doen bevelen. Men neemt aan dat de vrederechter, op grond van een extensieve interpretatie van art. 872 Ger.W., toch om de medewerking van het parket kan verzoeken (F. Poelman, *o.c.*, p. 703-704).

Het grote twistpunt dat vóór de wet van 14 juli 1976 bestond, met name de vraag of de voorzitter, bevoegd om dringende en voorlopige maatregelen te nemen, ook een inkomstendelegatie kon toestaan, is nu opgelost omdat beide vorderingen tot de bevoegdheid van de vrederechter behoren (H. Casman en M. Van Look, *o.c.*, I/12, 10). Wel wordt vaak een procedurebezwaar geopperd tegen het instellen van twee vorderingen, één in 't kader van art. 221 B.W. en één in 't kader van art. 223 B.W., in een zelfde verzoekschrift, op grond dat beide vorderingen een ander voorwerp zouden hebben, zouden verschillen in duur (art. 221 B.W.: onbepaalde duur; art. 223 B.W.: bepaalde duur) en er bovendien procedureverschillen zouden bestaan (Vred. Asse, 1 december 1976, *Jura Falconis*, 1976-77, 389; zie ook Vred. Bergen, 3 februari 1977, *gecit.*). Al gaat het om betwistingen waarvan het voorwerp niet essentieel verschillend is, de procedure van beide vorderingen identiek verloopt (*ART. 1253bis*

Ger. W. e.v.) en de duur van de maatregelen is in beide gevallen onbepaald behoudens voor zekere in de wet bepaalde maatregelen in 't kader van art. 223 B.W. Bijgevolg is er geen enkele reden waarom beide vorderingen niet in een zelfde verzoekschrift mogen worden geformuleerd. Verder biedt art. 701 Ger. W. voldoende zekerheid: verschillende vorderingen tussen twee of meer partijen kunnen, indien zij samenhangend zijn, bij een zelfde akte worden ingesteld.

Ten slotte nog de vraag of de vrederechter in het kader van art. 223 B.W. alimentatie of inkomstendelegatie kan toestaan wanneer de verstandhouding tussen de echtgenoten ernstig verstoord is, zonder de schuld van de echtgenoot-eiser in aanmerking te nemen. De rechtspraak heeft altijd geweigerd een alimentatie of een inkomstendelegatie toe te kennen aan de echtgenoot die aansprakelijk is voor de feitelijke scheiding en het voortduren ervan (Cass., 14 januari 1971, *Pas.*, 1971, I, 447; Cass., 27 mei 1971, *Pas.*, 1971, I, 920; Cass., 19 september 1975, *R.W.*, 1975-76, 1495). Is het onderzoek naar schuld nog verenigbaar met de regel dat de vrederechter dringende en voorlopige maatregelen kan treffen telkens wanneer de verstandhouding tussen de echtgenoten ernstig verstoord is? M.i. blijft het onderzoek naar de schuldvraag m.b.t. het toekennen van alimentatie en inkomstendelegatie bestaan zolang de onderhoudsverplichting tussen echtgenoten (= behoud van dezelfde levensstandaard als tijdens het gemeenschappelijk leven, zonder rekening te houden met de mogelijkheden van de echtgenoot-eiser: Cass., 18 oktober 1963, *Pas.*, 1964, I, 179) geen echte onderhoudsverplichting is. M.a.w. zolang de onderhoudsverplichting tussen echtgenoten geen zuivere alimentatieverplichting is en nog vergoedende kenmerken heeft, is de schuldvraag noodzakelijk. Of zal het niet-zoeken naar de schuld mogelijk de gedachte van wat de onderhoudsverplichting tussen echtgenoten zou moeten zijn gunstig kunnen beïnvloeden?

10. *Persoonlijke zekerheid.* De wet van 14 juli 1976 heeft niet alleen de verhoudingen tussen de echtgenoten grondig gewijzigd maar heeft ook diepgaande belangrijke gevolgen voor de financiële instellingen in hun verhoudingen met gehuwde personen tot stand gebracht; zie P. Hermans, «De wet van 14 juli 1976 en de financiële instellingen — Enkele aspecten van de relatie», *R.W.*, 1976-77, 2164; R. Jacobs, «De persoonlijke zekerheid in de wet van 14 juli 1976: Theorie en praktijk», *Rev. de la Banque*, 1977, 109.

Echtscheiding en scheiding van tafel en bed

11. *Gronden.* In een vonnis van 21 maart 1975 oordeelt de Rb. Aarlen dat, hoe ontoelaatbaar op strafrechtelijk gebied het ook is, de moordpoging van de man op de minnaar van zijn vrouw, geen grond tot echtscheiding kan zijn; door inbreuk te plegen op de trouwheidsplicht heeft zij de jaloersheid van haar man uitgelokt en kan daarom door de handelwijze van haar man zich niet beledigd voelen (Rb. Aarlen, 21 maart 1975, *J. Liège*, 1976-77, 284). In dit verband moet de uitspraak van het Hof van Cassatie in herinnering worden gebracht, zij het dan in een procedure tot scheiding van tafel en bed, waarin duidelijk gesteld wordt dat het gedrag van de echtgenoot tegenover de levensgezel(lin) van de andere echtgenoot een grond tot scheiding van tafel en bed kan uitmaken; niettegenstaande de concubinerende echtgenoot in een strafbare verhouding leeft, kan hij toch een rechtmatig belang hebben te reageren op grove beledigingen (Cass., 16 januari 1976, *R.W.*, 1975-76, 2349, met noot van J. Pauwels, *Arr. Cass.*, 1976, 583, *Pas.*, 1976, 560).

Voor de toepassing van art. 232 B.W. is niet vereist dat de echtgenoten tijdens de duur van de feitelijke scheiding (deze laatste te bewijzen aan de hand van attesten van verblijfplaats: Rb. Brussel, 5 mei 1976, *R.W.*, 1976-77, 1332) geen enkel contact met elkaar hebben gehad. Voldoende is dat wordt aangetoond dat er geen enkel gemeenschappelijk leven meer is, met dien verstande dat dit gemeenschappelijk leven, bij een huwelijk, vooral blijkt uit het feit dat tafel en bed gewoonlijk gedeeld worden. In het onderhavige geval hadden de echtgenoten gedurende de feitelijke scheiding met elkaar nog contacten onderhouden voor het regelen van praktische problemen in verband met de opvoeding en het onderhoud van hun kinderen, of in verband met hun patrimonium. In eerste aanleg had de

rechtbank het bewijs van de duurzame ontwrichting van het huwelijk afgeleid uit het feit dat de vrouw, verweerster, bij de verzoeningsprocedure niet verschenen was. Het Hof van Beroep te Brussel, niet akkoord met deze zienswijze van de rechtbank m.b.t. het bewijs van de duurzame ontwrichting — duurzame ontwrichting als grondvoorwaarde moet vervuld zijn op de dag van het indienen van het verzoekschrift — is van mening dat het begrip duurzame ontwrichting bepaald wordt door de afwezigheid van kans op een mogelijke verzoening tussen de echtgenoten, hetgeen wordt overgelaten aan de soevereine appreciatiebevoegdheid van de rechter (Hof Brussel, 7 januari 1976, *J.T.*, 1977, 99; zie L. Renchon, «A propos de l'article 232 nouveau du Code Civil : un arrêt important de la Cour l'appel de Bruxelles», *J.T.*, 1977, 89 e.v.). In cassatie heeft het Hof de zienswijze van het Hof Brussel bevestigd (Cass., 25 november 1976, *J.T.*, 1977, 307, *R.W.*, 1977-78, 223).

Wordt m.b.t. de gevolgen van deze echtscheidingsvorm rekening gehouden met de schuld, ten onrechte gaan sommige rechtbanken het begrip "fout" plaatsen ter hoogte van het toestaan van de echtscheidingsvordering (Rb. Brussel, 19 september 1975, *Rev. Not.*, 1976, 533, met noot van J.P. Derclaye; in verband met scheiding van tafel en bed: Rb. Brussel, 15 februari 1977, *Rev. Not.*, 1977, 419, met noot van D. Sterckx; anders: Hof Brussel, 1 juni 1976, *J.T.*, 1977, 153, *Rev. Not.*, 1977, 247, met noot van D. Sterckx).

12. *Voorlopige maatregelen.* De stelling als zou de voorzitter in kort geding bij het nemen van voorlopige maatregelen tijdens een echtscheidingsprocedure geen rekening mogen houden met de schuld van een van de echtgenoten (Hof Antwerpen, 5 januari 1977, *R.W.*, 1976-77, 2599, met noot van J. Pauwels en R. Gotzen) moet enigszins worden genuanceerd. Zoals elke rechter moet de voorzitter in kort geding de feiten onderzoeken en beoordelen in het kader van wat voor hem gevorderd wordt. Alleen mag hij geen vooroordeel uitspreken over het al dan niet bewezen zijn van bepaalde feiten als gronden tot echtscheiding.

Wanneer het voor de voorzitter duidelijk is dat de echtscheidingsvordering werd ingeleid enkel en alleen om alimentatie te krijgen, mag hij weigeren om een uitkering toe te staan (zie vorige kroniek, *R.W.*, 1976-77, 1167, nr. 56). Evenzeer mag hij, hoewel hij niet bevoegd is om uitspraak te doen over de ontvankelijkheid van de echtscheidingsvordering noch over de gegrondheid ervan weigeren zijn medewerking te verlenen wanneer er geen wettelijke grond tot echtscheiding bestaat (Hof Brussel, 2 februari 1977, *Rev. Not.*, 1977, 253).

Als eenmaal het onderhoudsgeld verkregen is, wordt vaak de procedure gerekend om de uitkering te behouden die zeker na echtscheiding zal wegvallen. Om misbruiken te voorkomen kan de voorzitter in zijn beschikking bepalen dat de uitkering tot onderhoud tot op een bepaalde datum wordt toegekend, bij gebreke van dagvaarding ten gronde binnen een bepaalde termijn. In dat geval houden de gevolgen van de beslissing op na de in de beschikking opgegeven datum, zelfs indien de uitkering tot onderhoud wordt toegekend ten laste van degene die, door niet ten gronde te dagvaarden, de gevolgen van deze maatregel kan doen ophouden (Cass., 11 juni 1976, *Arr. Cass.*, 1976, 1137). Misschien kan een wetgevend initiatief aan deze problematiek tegemoet komen door een termijn te bepalen binnen welke gedagvaard moet worden.

Een aantal in het voorbije gerechtelijk jaar gepubliceerde vonnissen en arresten hebben betrekking op de bevoegdheid van de voorzitter in kort geding tijdens een echtscheidingsprocedure. Zo wordt nogmaals herhaald dat wanneer een verzoekschrift tot onderhoudsuitkering bij de vrederechter ingediend werd vóór de inleiding van een procedure tot echtscheiding, de vrederechter bevoegd blijft voor de periode die deze procedure voorafgaat (Vred. Ath, 17 november 1975, *T. Vred.*, 1976, 246). Vred. Ath beslist echter ten onrechte dat het vonnis, zelfs uitgesproken na het begin van deze procedure, uitvoerbaar blijft totdat de beslissing van de rechtbank of de voorzitter uitvoerbaar is geworden. De kantonale magistraat, bij wie een vordering tot onderhoudsgeld aanhangig is wanneer het verzoek tot echtscheiding wordt ingediend, blijft bevoegd voor de periode die aan het geding tot echtscheiding voorafgaat. Voor het

overige is hij niet bevoegd en moet de eiser de zaak bij de rechter in kort geding aanhangig maken (A. Fettweis, *Handboek van gerechtelijk recht*, II, Bevoegdheid, nr. 257, p. 145).

M.b.t. een ander bevoegdheidsprobleem is tot nog toe weinig klare wijzen geschonken: is de voorzitter nog bevoegd om voorlopige maatregelen te nemen wanneer de echtscheiding op hoofdvordering is toegestaan en overgeschreven en de tegenvordering nog hangende is? In twee arresten van 30 april 1964 (*Pas.*, 1964, I, 922) heeft het Hof van Cassatie beslist dat de voorzitter bevoegd blijft voor zover de gevraagde voorlopige maatregelen betrekking hebben op rechten en plichten waaraan door de echtscheiding geen einde wordt gemaakt (hoederecht over de kinderen, bezoekrecht, alimentatie voor de kinderen), echter niet t.a.v. de rechten en de plichten die met de echtscheiding wegvallen (alimentatie tussen de echtgenoten, *provisio ad litem*). Wat betreft het hoederecht over de kinderen wordt na de wet van 8 april 1965 op de jeugdbescherming de bevoegdheid van de voorzitter opnieuw ter discussie gesteld (F. Rigaux, *R.C.J.B.*, 1965, 288 e.v.). Immers het gewijzigd artikel 302, derde lid, B.W. bepaalt dat bij de ontbinding van het huwelijk de jeugdrechtbank bevoegd is om in alle gevallen anders te beslissen (behoudens in geval van urgentie; zie in dit verband de geciteerde rechtspraak bij G. Baeteman, W. Delva en M. Bax, o.c., nr. 79, p. 417; anders: Hof Luik 18 december 1974, *J. Liège*, 1974-75, 185, nr. 24: bevoegdheid van de voorzitter). Ook na het van kracht worden van het Gerechtelijk Wetboek, inzonderheid art. 591, 7°, Ger. W., zijn er aarzelingen gerezen omtrent de bevoegdheid van de voorzitter om een provisionele uitkering op grond van art. 301 B.W. (de modaliteiten van art. 301 B.W. zijn ook van toepassing op de provisionele uitkering: Rb. Brussel, 29 september 1976, *R.W.*, 1976-77, 1820, met noot van J. Pauwels) toe te staan. Volgens het Hof Bergen is enkel de vrederechter bevoegd om een provisionele uitkering in het kader van art. 301 B.W. toe te staan op grond van de overweging dat de hangende procedure niet de vordering tot echtscheiding betreft, zoals in art. 591, 7°, Ger. W. bepaald, maar enkel de gevolgen van de echtscheiding beïnvloedt (Hof Bergen, 29 maart 1976, *J.T.*, 1977, 310, met goedkeurende noot van J.P. Masson: de vrederechter is ook bevoegd inzake wijziging van de door de ouders verschuldigde bijdrage in het onderhoud van de kinderen). Deze stelling is minstens voor betwisting vatbaar. De hangende procedure beoogt weliswaar niet meer de ontbinding van het huwelijk maar wil doen vaststellen dat de fouten van de verweerder op die vordering eveneens tot de echtscheiding moeten leiden, met de daaruit voortvloeiende gevolgen. Die vordering blijft dus een vordering tot echtscheiding. Andere rechtspraak aanvaardt ter zake de bevoegdheid van de voorzitter in kort geding of van de rechtbank ten principale (Rb. Brussel, 28 januari 1970, *J.T.*, 1970, 328, Rb. Brussel, 2 mei 1969, *J.T.*, 1969, 624; zie J. Pauwels, «Provisionele uitkering na echtscheiding als een van de vorderingen nog hangende is», noot bij Rb. Brussel, 29 september 1976, gecit.), waarvoor wel wat te zeggen valt om een ver doorgedreven versnippering van bevoegdheden tegen te gaan.

Wat betreft de toerekening van de bij voorlopige maatregel uitgekeerde alimentatie blijft de rechtspraak haar stevig gevestigde zienswijze (zie vorige kroniek, *R.W.*, 1976-77, 1667, nr. 56) volgen: de door de man tijdens de procedure aan de vrouw betaalde alimentatie wordt toegerekend op de *inkomsten* van haar eigen goederen en van haar deel in de gemeenschap, dus niet op de beroepsinkomsten noch op het kapitaal van haar goederen (Rb. Dendermonde, 20 april 1976, *J.T.*, 1976, 530). De *provisio ad litem*, gegrond op de verplichting tot hulp (art. 213 B.W.) volgt het lot van de gerechtskosten (Hof Brussel, 15 juni 1976, *Rev. Not.*, 1976, 471 met noot van F.L.). Komen de kosten ten laste van de provisiegerechtigde, dan wordt het uitgekeerd bedrag toegerekend op de som die hem verschuldigd is bij de vereffening-verdeling van het huwelijksstelsel zonder dat er een onderscheid gemaakt dient te worden tussen kapitalen en interesten.

13. *Procedure.* Een vaak terugkerend probleem betreft de ontvankelijkheid van de tegeneis, welke nog kan worden ingesteld na het vonnis dat de echtscheiding toestaat en dit tot aan de overschrijving (in verband met een afzonderlijke vordering zie Rb. Dendermonde, 24 maart 1977, *J.T.*, 1977, 506) tenminste wanneer er nog een

hangend geding is bv. in verband met onderhoudsgeld (*anders* : Rb. Brussel, 15 september 1976, R.W., 1976-77, 1275 : art. 1268 Ger. W. vindt geen toepassing zodra over de vordering tot echtscheiding een eindbeslissing werd getroffen), wanneer de hoofdvordering om een of andere reden niet ontvankelijk is (zie vorige kroniek, R.W., 1976-77, 1675, nr. 75). Wegens het autonoom karakter van de tegenvordering (artt. 13 en 14 Ger. W.) beïnvloedt de niet-ontvankelijkheid van de hoofdvordering de ontvankelijkheid van de tegenvordering niet. In een vonnis van 16 juni 1976 paste de Rb. Brussel dit principe toe (Rb. Brussel, 16 juni 1976, R.W., 1976-77, 2227 ; zie ook Rb. Hoei, 26 maart 1975, J. Liège, 1974-75, 284).

Een zeer belangrijk cassatiearrest van procedurele aard behandelt de vraag of bij de niet-naleving van art. 1273 Ger. W., waarbij kennisgeving van hoger beroep (voor berekening van termijn zie O. Verheyen en P. Philippart, «De echtscheiding en de scheiding van tafel en bed op grond van bepaalde feiten : de rechtsmiddelen en de betekening van de beslissingen aan de ambtenaar van de burgerlijke stand», *De Gemeente*, 1976, 595 e.v.) binnen acht dagen aan de griffier is voorgeschreven, het opgelopen verval niet kan worden weggenomen door de omstandigheid dat de griffier van de rechtbank die het beroepen vonnis heeft gewezen tijdig kennis heeft gekregen van het hoger beroep doordat hem met toepassing van art. 723 Ger. W. om toezending van het dossier van de rechtspleging werd verzocht. Het Hof heeft daarop ontkennend geantwoord (Cass., 1 april 1977, R.W., 1976-77, 2617 ; voorziening tegen Hof Antwerpen, 28 april 1976, R.W., 1976-77, 538, met noot van A. Van Oevelen). Terecht mag worden gezegd dat de sanctie gesteld op de niet-naleving van de voorschriften van art. 1273 Ger. W. te zwaar en onevenredig is met de finaliteit van de norm, te meer daar het door deze norm nagestreefde doel in feite op een andere wijze bereikt werd (A. Van Oevelen, noot onder Hof Antwerpen, 28 april 1976, gecit.). De rechtspraak aanvaardt wel dat ontheffing van verval kan worden toegestaan in geval van overmacht (zie G. Baeteman, W. Delva en M. Bax, o.c., nr. 72, p. 409). Volgens het Hof Luik (14 december 1976, J.L., 1976-77, 129) vormt de nalatigheid van de gerechtsdeurwaarder een geval van overmacht (vgl. Cass., 24 januari 1974, *Pas.*, 1974, I, 553, met conclusie van proc.-gen. W. Ganshof van der Meersch).

14. *Gevolgen van de echtscheiding. Uitkering na echtscheiding.* Leek de discussie omtrent de aard van de uitkering na echtscheiding op grond van bepaalde feiten sedert de wet van 9 juli 1975 steriel te zijn geworden — de modaliteiten van de uitkering zijn voortaan uitdrukkelijk geregeld — thans wordt daarentegen de aard van de uitkering opnieuw druk besproken naar aanleiding van de vraag of de rechtbank dan wel de vrederechter bevoegd is om een uitkering na echtscheiding toe te staan. De vrederechter zou op grond van art. 591, 70, Ger. W. niet meer bevoegd zijn om een uitkering na echtscheiding toe te staan aangezien de wetgever niet langer van een "uitkering tot levensonderhoud" maar van een "uitkering" gewaagt (zie in dit verband J. Gerlo, «De gevolgen van de echtscheiding in het algemeen en van de echtscheiding op grond van bepaalde feiten in het bijzonder voor de echtgenoten en de kinderen», *Het echtscheidingsrecht in België na de hervorming 1974-1975*, Gent, 1977, nrs. 128-129). De wetgever heeft de woorden "tot levensonderhoud" juist geschrapt om het eigen karakter van de uitkering na echtscheiding te onderstrepen (zie vorige kroniek, R.W., 1976-77, 1670 nr. 64). Het sui generis karakter van de uitkering blijkt overigens uit de omstandigheid dat sommige modaliteiten ervan wijzen op alimentaire kenmerken (veranderlijkheid, uitkering tot levensonderhoud ten laste van de nalatenschap) en andere op vergoedende (kapitalisatie, uitkering volgens de levensstandaard tijdens het samenleven). De Rb. Dendermonde heeft het dan ook verkeerd voor wanneer zij de uitkering na echtscheiding op grond van bepaalde feiten uitsluitend een alimentair karakter toekent (Rb. Dendermonde, 16 december 1976, J.T., 1977, 314, R.W., 1976-77, 1973). Het sui generis karakter van de uitkering heeft bijgevolg de wetgever er niet toe gebracht om art. 591, 70, Ger. W. te wijzigen (Hof Bergen, 29 maart 1976, J.T., 1977, 310, met noot van J.P. Masson ; Vred. Verviers, 2 april 1976, J. Liège, 1976-77, 263 ; J. Jottrand, o.c., 34).

De uitkering moet de eiser in staat kunnen stellen om in zijn bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het sa-

menleven (in verband met huisvesting na verkoop van het gemeenschappelijk huis : Rb. Brussel, 5 mei 1976, R.W., 1976-77, 1332). De draagkracht van de partijen moet echter worden beoordeeld op het ogenblik van de overschrijving van de eindbeslissing (H. Nuytinck en M. Van Look, *Het onderhoud na echtscheiding en scheiding van tafel en bed naar Belgisch recht*, preadvies, Vereniging voor vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, 1976, p. 69). Quid wanneer de onschuldige echtgenoot slechts na het definitief worden van de echtscheiding, zelfs jaren nadien, door omstandigheden onafhankelijk van zijn wil niet meer in staat blijkt te zijn om in zijn bestaan te voorzien op een gelijkwaardige wijze als tijdens het samenleven ? Het recht op uitkering blijft bestaan, het is m.a.w. onverjaarbaar (Vred. Hoei, 17 maart 1977, J.T., 1977, 506, J. Liège, 1976-77, 303). In dat geval wordt het bedrag bepaald rekening houdend met de inkomsten op het ogenblik van de dagvaarding.

Bij het bepalen van het bedrag moet de rechtbank de inkomsten en de mogelijkheden van de echtgenoot-schuldeiser in acht nemen, d.w.z. dat de rechtbanken, in tegenstelling met de toestand voor de wet van 9 juli 1975, rekening moeten houden met de mogelijke economische onafhankelijkheid van de vrouw (Cass., 12 november 1976, J.T., 1977, 308, R.W., 1977-78, 18 met noot van P. Hermans). De rechtbanken beoordelen dat volkomen soeverein op grond van concrete omstandigheden : diploma's, gezinsleven, arbeidsmarkt,... (P. Van Herpe, «Criteria bij vaststelling en de wijziging van de uitkering na echtscheiding (wet 9 juli 1975)», *Jura Falconis*, 1976-77, 9-29). Als inkomsten van de schuldeiser moeten in aanmerking worden genomen o.a. die welke hij uit een concubi-naatsverhouding zou putten (Rb. Brussel, 11 februari 1976, R.W., 1976-77, 937, met noot, bevestigd door Hof Brussel, 22 juni 1976, R.W., 1976-77, 930 ; Rb. Dendermonde, 16 december 1976, R.W., 1976-77, 1973, J.T., 1977, 314). Er wordt anderzijds geen rekening gehouden met de vergoeding voor invaliditeit die bij wijze van provisie aan de schuldenaar is toegekend door een vonnis waartegen hoger beroep is aange tekend (Hof Brussel, 22 juni 1976, gecit.).

Krachtens de in art. 4 van de wet van 9 juli 1975 vervatte overgangsbepalingen kunnen de voor de in werkingtreding van deze wet toegekende uitkeringen onder de voorwaarden van art. 301, § 3, B.W. worden gewijzigd. In dat geval zijn de overige bepalingen van toepassing (in verband met indexering, Rb. Brussel, 11 februari 1976 en Hof Brussel, 22 juni 1976, beide gecit.).

Wanneer de echtscheiding op grond van art. 232 B.W. wordt 20gevorderd, belet niets, aldus Hof Brussel, dat een tegenvordering op grond van bepaalde feiten wordt ingesteld. In dat geval kunnen de voordelen van de artt. 301 en 307bis B.W. niet worden gecumuleerd (Hof Brussel, 1 juni 1976, gecit.). Door het feit dat de echtgenoot-eiser van de alimentatie geconcludeerd heeft tot de niet-gegrondheid van de echtscheiding op grond van art. 232 B.W., heeft hij afstand gedaan van het voordeel van art. 307bis B.W. ; enkel art. 301 B.W. is van toepassing.

De mogelijkheid om een tegenvordering op grond van bepaalde feiten in te stellen wanneer de hoofdvordering strekt tot het verkrijgen van de echtscheiding op grond van art. 232 B.W., kan betwijfeld worden. De wetgever eist voor de procedure tot het verkrijgen van de echtscheiding op grond van bepaalde feiten een schorsingstermijn, dit in tegenstelling met de echtscheidingsprocedure in het kader van art. 232 B.W. (art. 1260bis Ger. W.). Omdat er bij de hoofdvordering op grond van bepaalde feiten reeds een schorsingstermijn is geweest wordt de eiser op tegenvordering op grond van bepaalde feiten van die schorsingstermijn vrijgesteld. Van een vrijstelling kan er geen sprake zijn wanneer de hoofdvordering gebaseerd is op art. 232 B.W. aangezien er aldaar geen schorsingstermijn bestaat.

15. *Ontbinding van de gemeenschap.* De echtscheiding heeft de ontbinding van de gemeenschap tot gevolg, tussen echtgenoten en op het ogenblik van het indienen van het verzoekschrift. Bij echtscheiding op grond van art. 232 B.W. kunnen de echtgenoten toepassing vragen van art. 1278, § 3, Ger. W. De rechtbank kan dan, indien zij dit wegens uitzonderlijke omstandigheden die eigen zijn aan de zaak, billijk acht, in het vonnis waarbij de echtscheiding wordt toegestaan, beslissen dat bij de vereffening van de gemeenschap geen rekening zal

worden gehouden met bepaalde goederen die zijn verworven of met bepaalde schulden die zijn aangegaan sedert het tijdstip dat de feitelijke scheiding een aanvang heeft genomen. Door de Rb. Brussel (19 september 1975, *Rev. Not.*, 1976, 533) werden als uitzonderlijke "omstandigheden" beschouwd die waarin de man van eiseres onvindbaar was en zich onvermogen had gemaakt om aan de betaling van achterstallige belastingen te ontsnappen.

16. *Echtscheiding door onderlinge toestemming*. Het Hof van Cassatie heeft bevestigd dat de wil van de partijen doorslaggevend is met betrekking tot de gevolgen van een onderhoudsgeld tussen echtgenoten na echtscheiding door onderlinge toestemming (zie vorige kroniek, *R. W.*, 1976-77, 1679, nr. 95). De erfrechtelijke gevolgen van het overlijden van de debiteur worden uitsluitend bepaald door de overeenkomst tussen de echtgenoten, aangezien de uitkering na echtscheiding door onderlinge toestemming geen wettelijke alimentaire schuld is. Zijn in de overeenkomst geen bijzondere bedingen opgenomen in verband met de erfrechtelijke gevolgen van het overlijden van de debiteur, dan is de uitkering een last van zijn nalatenschap (Cass., 4 november 1976, *R. W.*, 1976-77, 2546, met noot van W. Pintens, *J.T.*, 1977, 150, *Rec. Gén. Enr.*, 1977, nr. 22169, 343 met noot). Sinds de wet van 9 juli 1975 geldt het principe van de overdraagbaarheid niet meer voor de uitkering na echtscheiding op grond van bepaalde feiten: zie W. Pintens, «De erfrechtelijke gevolgen van het overlijden van de debiteur van de uitkering na echtscheiding» (Noot bij Cass., 4 november 1976, gecit.).

Nog steeds is het bevoegdheidsprobleem m.b.t. de wijziging van de tussen de ouders getroffen regeling aangaande het hoederecht over de kinderen (zie vorige kroniek, *R. W.*, 1976-77, 1679, nr. 94) niet opgelost. De Rb. Brussel opteert voor de bevoegdheid van de burgerlijke rechtbank (Rb. Brussel, 8 februari 1977, *J.T.*, 1977, 313). Wanneer m.b.t. de overeenkomst over het onderhoudsgeld voor de kinderen een interpretatiegeschil bestaat, dan is de vrederechter bevoegd om daarvan kennis te nemen (Vred. Brasschaat, 30 juni 1976, *T. Not.*, 1976, 256 met noot; *T. Vred.*, 1977, 12, *R. W.*, 1976-77, 1266, met noot van W. Pintens; anders: Brussel, 15 mei 1973, *J.T.* 1974, 86). Zo oordeelde de vrederechter te Brasschaat dat het in de notariële akte bepaalde onderhoudsgeld niet vervalt wegens niet onmiddellijk gebruik ervan, maar enkel door verjaring of verzaking afgeleid uit een duidelijke wilsverklaring (Vred. Brasschaat, 30 juni 1976, gecit.).

17. *Scheiding van tafel en bed*. Is scheiding van tafel en bed op grond van feitelijke scheiding mogelijk? Art. 1305 Ger. W. bepaalt dat in de gevallen waarin de echtgenoten echtscheiding op grond van bepaalde feiten kunnen vorderen, het hun eveneens vrijstaat een vordering tot scheiding van tafel en bed in te stellen. Volgens het Hof Brussel is de feitelijke scheiding van meer dan tien jaar geen "bepaald feit" in de zin van art. 1305 Ger. W.; met "bepaald feit" is enkel bedoeld de feiten vermeld in de artikelen 229 en 231 B.W. Verwart het Hof "bepaald feit" niet met de fout, welke door art. 232 B.W. uitgesloten is? In verband met art. 306 B.W. stelt het hof dat het enkel voor de toepassing van de artt. 299, 300 en 301 is dat de echtgenoot die de echtscheiding op grond van art. 232 B.W. verkregen heeft, beschouwd wordt de schuldige te zijn behoudens tegenbewijs. De wetgever heeft inderdaad nagelaten te bepalen welke echtgenoot voor de toepassing van art. 308 B.W. als de schuldige echtgenoot moet worden beschouwd. Maar een vergetelheid wijst er toch niet op dat de wetgever de mogelijkheid uitsluit om de scheiding van tafel en bed op grond van feitelijke scheiding van meer dan tien jaar te vorderen. Bovendien zegt het hof dat de ratio legis van de wet van 1 juli 1974, waarbij art. 232 B.W. werd ingevoerd — een einde maken aan een overspelige concubinaatsverhouding en de wettiging van de in overspel verwekte kinderen mogelijk maken — niet geldt voor de scheiding van tafel en bed, welke niet tot doel heeft de echtelijke band te breken maar enkel lossen te maken (Hof Brussel, 2 februari 1977, *Rev. Not.*, 1977, 252, met noot van D. Sterckx). Ook De Busschere pleit op grond van verscheidene tekstartumenten voor de niet-toepasselijkheid van art. 232 B.W. in geval van een vordering tot scheiding van tafel en bed («Echtscheiding op grond van feitelijke scheiding», in *Het echtscheidingsrecht in België na de hervorming*

1974-1975, Gent, 1977, nrs. 176-177-178, p. 116 e.v.). De Rb. Brussel is een andere mening toegedaan en heeft de tegenvordering tot scheiding van tafel en bed op grond van art. 232 B.W. ontvanke-lijk verklaard (Rb. Brussel, 15 februari 1977, *Rev. Not.*, 1977, 419, met noot van D. Sterckx). Zou inderdaad geen toepassing kunnen worden gemaakt van de stelregel "qui peut le plus peut le moins"? De afwezigheid van serieuze argumenten om de mogelijkheid van scheiding van tafel en bed op grond van feitelijke scheiding uit te sluiten, doet aannemen dat het wel mogelijk moet zijn. Het is ook, in tegenstelling met wat het Hof Brussel beweert, een wijze waarop de echtgenoten hun situatie kunnen regelen, zij het dan op patrimoniaal gebied.

Na scheiding van tafel en bed van drie jaar kunnen de echtgenoten de omzetting vragen. Wanneer tevens de voorwaarden van art. 232 B.W. vervuld zijn heeft de eiser de keuze om ofwel de omzetting te vragen ofwel de echtscheiding op grond van art. 232 B.W. (Rb. Namen, 15 december 1976, *Rev. Not.*, 1977, 251, met noot van F.L.). Bij omzetting van scheiding van tafel en bed in echtscheiding, is art. 301 B.W. toepasselijk (in verband met indexering zie Rb. Brussel, 30 juni 1976, *R. W.*, 1976-77, 1710). In dat geval wordt het bedrag bepaald rekening houdend met de vermogens van de partijen op het ogenblik van de aanvraag tot omzetting en niet met die ten tijde van de uitspraak van de scheiding van tafel en bed (Rb. Brussel, 5 mei 1976, *R. W.*, 1976-77, 867, met noot van J. Pauwels).

18. Tot slot dient nog melding te worden gemaakt van een aantal publikaties die handelen over het fiscaal aspect van de echtscheiding en scheiding van tafel en bed: J.L. Ledoux, «Les conséquences fiscales de la séparation et du divorce», *Rev. Not.*, 1977, 206; «Incidences fiscales du paiement d'une pension ou d'un capital suite au divorce pour cause déterminée», *J.T.*, 1977, 481; L. Du Faux, «Echtscheiding door onderlinge toestemming — Fiscale weerslag op het onderhoud», *Notarius*, 1977, 19. Verder nog, zij het ruimer gesteld, M. Detry, «La loi du 3 novembre 1976 modifiant le code des impôts sur les revenus dans ses rapports avec le droit de la famille», *J.T.*, 1977, 301; B. Dhaeyer, «Het fiscaal stelsel van de uitkeringen tot onderhoud», *Algemeen Fiscaal Tijdschrift*, 1977, 73.

Afstamming

19. Een interessant arrest van het Hof Brussel handelt over de betwisting van een erkenning uitgaande van de pleegouders die het kind wensen te adopteren en over de delegatie van de ouderlijke macht aan die pleegouders (27 november 1974, *R. W.*, 1976-77, 1391, met noot van J.M.P.). De volgende feiten lagen aan het geschil ten grondslag. Een vrouw bevalt zonder dat ze het kind onmiddellijk erkent. De voogdij wordt ingericht (art. 405 B.W.): de familieraad vertrouwt het kind toe aan pleegouders en een van hen wordt als voogd aangesteld. Later wordt het kind erkend door een vrouw, waarvan de naam in de geboorteakte is vermeld, en door een Marokkaan en zelfs gewettigd door het daaropvolgend huwelijk. Vervolgens betwisten de pleegouders de erkenning door de man en bijgevolg ook de wettiging. Bij tegenvordering vragen de wettige ouders de afgifte van het kind. In eerste aanleg (Rb. Antwerpen, 6 december 1973, onuitg.) wordt de vordering van de pleegouders afgewezen bij gebrek aan bewijzen en de tegenvordering wordt toegestaan waarbij bevolen wordt het kind aan de wettige ouders terug te geven. Het Hof Brussel heeft het vonnis van de Rb. Antwerpen op twee punten hervormd. Volgens het hof hebben de pleegouders er zedelijk belang bij de erkenning te betwisten. Zij kunnen dat op grond van art. 339 B.W., dat een algemene draagwijdte heeft en zelfs toelaat dat degene die de erkenning deed de valsheid van de door hem gedane verklaring bewijst (Cass., 20 mei 1976, *R. W.*, 1976-77, 1745, *Arr. Cass.*, 1976, 1042). De onwaarachtigheid van de erkenning kan, aldus het hof, worden bewezen aan de hand van feiten en omstandigheden die afzonderlijk genomen niet afdoende voorkomen, doch samen een geheel uitmaken, die op de onoprechtheid van de erkenning en de onwaarachtigheid van het vaderschap wijzen. Wat betreft de tegenvordering — afgifte van het kind — heeft het hof de vordering van de man afgewezen om de reden dat de erkenning te zijnen opzichte vernietigd is en hij bijgevolg geen ouderlijke rechten

meer bezit. De vrouw, zegt het hof, heeft wel recht op de afgifte, doch dit zou nadelig zijn voor het kind. Tegen het arrest van het Hof Brussel wordt er slechts op twee punten voorzien in cassatie aangetekend: naast een middel van procedurele aard (in 't kader van deze kroniek zonder belang) wordt aangevoerd dat het hof de affectieve banden met de pleegouders heeft laten prevaleren boven het ouderlijk gezag, dat aan de natuurlijke moeder toekomt, een beslissing die het genomen heeft zonder het advies van de familieraad in te winnen. Het Hof van Cassatie heeft geopteerd voor de wettelijkheid van de delegatie van de ouderlijke macht naar de pleegouders, hetgeen mag gebeuren zonder het advies van de familieraad (Cass., 19 december 1975, *Pas.*, 1976, 485, *Arr. Cass.*, 1976, 492, *R.C.J.B.*, 1976, 193, met noot van F. Rigaux). Dat het advies van de familieraad niet moest worden ingewonnen lijkt evident. Door de erkenning van het kind door de natuurlijke moeder oefent zij de ouderlijke macht alleen uit zonder dat de familieraad zich met de opvoeding van het kind mag inlaten. De familieraad heeft geen bevoegdheid t.a.v. de persoon van het kind. Heel wat belangrijker is de uitspraak van het hof waarbij de delegatie van de ouderlijke macht, hoewel niet voorzien in de wet (cf. Franse recht: artt. 350 en 377 C.civ.) wordt toegestaan. Rigaux merkt in dit verband juist op dat het kind door deze handelwijze in een zeer precare situatie terecht komt: niemand is wettelijk voorzien van de ouderlijke macht — de natuurlijke moeder heeft het ouderlijk gezag, doch zonder voorwerp, de pleegouders oefenen de ouderlijke macht uit zonder wettelijke grond en niemand is wettelijk gehouden om de verplichting van art. 203 B.W. op zich te nemen (F. Rigaux, «La délégation de l'autorité parentale, création jurisprudentielle», noot bij Cass., 19 december 1975, gecit.). Misschien kan op de pleegouders toch de verplichting worden gelegd om in het onderhoud van het kind te voorzien op grond van de leer van de omzetting van een natuurlijke verbintenis in een burgerlijke verbintenis. De grondslag van deze verplichting is geen wettelijke onderhoudsverplichting maar een vrijwillige rechtshandeling waardoor de pleegouders een morele plicht (enkel in 't kader van de "pleegvoogdij") zou het om een wettelijke onderhoudsverplichting gaan hebben nagekomen (zie in dit verband Cass., 6 juni 1975, *J.T.*, 1976, 245, *Arr. Cass.*, 1975, 1066, *Pas.*, 1975, 1, 964, met noot van A.T., *R.C.J.B.*, 1976, 283, met noot van F. Rigaux). De morele plicht blijkt o.a. uit het feit dat de pleegouders de afgifte van het kind hebben geweigerd.

Verheugend is anderzijds de uitspraak van het hof in de mate dat het belang hecht aan de socio-affectieve relatie. Buiten het geval van adoptie zijn er weinig domeinen van het afstammingsrecht waarin de socio-affectieve dimensie uitdrukkelijk aan bod komt. Dat er echter sporen zijn die erop wijzen dat het afstammingsrecht niet enkel een bevestiging is van de biologische waarheid, kan niet worden ontkend. Het arrest van het Hof Luik (10 mei 1972, *R.C.J.B.*, 1977, 64, met noot van B. Derouax) is daarvan een duidelijke illustratie: tijdens een echtscheidingsprocedure mag het bewijs van de ontroof van de moeder niet worden geleverd aan de hand van de conceptie en de geboorte van een niet-erkend kind. Het is inderdaad zo dat afstamming en bloedband geen synoniemen zijn. Zo komt aan de bloedband in 't kader van de wettige afstamming een beperkte betekenis toe: men denke maar aan het vermoeden van vaderschap (art. 312 B.W.) dat slechts in bepaalde gevallen kan worden weerlegd. Het ziet er evenwel naar uit dat in het nieuw afstammingsrecht de biologische waarheid meer aandacht zal krijgen. Uit het wetsvoorstel van mevr. Goor-Eyben (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1977, nr. 34/1) blijkt reeds de voorkeur voor het streven naar de biologische waarheid: de moederlijke afstamming staat vast met de vermelding van de naam van de moeder in de geboorteakte (zie omtrent de afwijzing van het systeem van het anonymaat: Verslag van de Senaatscommissie voor de Ethische problemen (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1976-77, nr. 954, p. 31, e.v.); ontkenning van vaderschap in alle gevallen en zelfs door de moeder of het kind; vrij onderzoek naar moederschap of vaderschap; vermoeden omtrent de wettelijke zwangerschapsduur wordt weerlegbaar. Aan de andere kant is het wetsvoorstel inconsequent daar waar het de biologische waarheid wil verdoezelen: het opstellen van een nieuwe geboorteakte bij adoptie. In dit verband rijst de vraag of het afstammingsrecht niet eerder de bekrachtiging moet zijn van de sociale werkelijkheid dan van de biologische waarheid? Om

daarop te kunnen antwoorden moet eerst worden nagegaan welke functie het instituut "afstamming" vervult. Welnu, ieder menselijk leven wordt hulpeloos geboren. Dit wil zeggen dat het de hulp van derden nodig heeft om in zijn materiële behoeften te voorzien en om zich als mens te realiseren (socialisatieproces). Voor de nieuw geboren mens komt het in de eerste plaats erop aan te weten wie voor zijn voeding en zijn socialisatie zal instaan en niet zozeer door wie het verwekt is. Via de afstamming precies worden de personen en de middelen aangeduid die voor de behoeftenbevrediging van het kind zullen moeten zorgen. Wanneer dit gegeven wordt toegepast op de wettige afstamming betekent dit dat de echtgenoot van de moeder (art. 312 B.W.) degene is die voor het onderhoud van het kind zal instaan zonder noodzakelijk de biologische vader te zijn. Zo ook zal binnen de natuurlijke afstamming de erkenner degene zijn die voor de behoeftenbevrediging van het kind zal moeten zorgen zonder noodzakelijk de biologische vader te zijn. Hieruit blijkt dat de afstamming niet noodzakelijk de weerspiegeling is van de biologische waarheid. Dat daaraan ook geen behoefte is, blijkt uit bovenvermelde beschouwingen. Daaruit mag niet worden afgeleid dat aan de bloedband helemaal geen betekenis mag worden toegekend. Integendeel kan deze een nuttig middel zijn tot aanduiding van de personen die voor het kind zullen moeten zorgen of niet zullen moeten zorgen wegens het beperkt aantal voorhanden zijnde middelen. Uit het voorafgaande blijkt dat bij het uitwerken van een nieuw afstammingsrecht enerzijds de bloedband als middel tot aflijning van de groep zijn volle betekenis moet krijgen — ontkenning van vaderschap in alle gevallen, weerlegbaar maken van de zwangerschapsduur — anderzijds aan de andere middelen, met name de sociale werkelijkheid (het bezit van staat) en de vrije wilsuiving (de erkenning) meer aandacht moet worden besteed. M.a.w. het afstammingsrecht van morgen moet de uitdrukking zijn van twee dimensies — het biologisch gegeven en de socio-affectieve relatie — van een realiteit. Dan pas zal het onderscheid tussen wettige en natuurlijke afstamming nauwelijks merkbaar zijn. In afwachting daarvan moet het afstammingsrecht worden toegepast zoals het nu bestaat, met de daaraan verbonden nadelen. Zoals daar zijn de beperkte mogelijkheden om het vaderschap te ontkennen (voor een toepassing in geval van verhelving van geboorte: Rb. Luik, 28 mei 1976, *J. Liège*, 1976-77, 180). Komt daar nog bij dat het hematologisch onderzoek — dat in bepaalde gevallen, wanneer de ontleding van de bloedgroepen van de vrouw, de man en het kind ertoe laten besluiten, het bewijs kan leveren dat de man de vader niet is — bij gebreke van wettekst slechts geoorloofd is indien partijen bereid zijn er zich aan te onderwerpen (Rb. Luik, 8 oktober 1976, *J. Liège*, 1976-77, 276; Rb. Antwerpen, 11 december 1975, *R.W.*, 1976-77, 1395: in 't kader van art. 340b B.W.). Wie de vordering tot ontkenning kan instellen blijft beperkt tot de vader. Maar indien de vermoedelijke vader overleden is terwijl de termijn die de wet voor de ontkenning stelt nog lopend was, mogen zijn erfgenamen daartoe overgaan. De termijn van drie maanden begint te lopen vanaf het tijdstip waarop het kind zich in het bezit heeft gesteld van de goederen van de man, of van het tijdstip waarop de erfgenamen door het kind in dat bezit zijn gestoord (art. 317 B.W.). De inbezitstelling waarover art. 317 B.W. handelt, betreft een feitelijke inbezitstelling; ze heeft niet plaats enkel en alleen doordat het kind wiens wettigheid betwist wordt het bezitsrecht (saisine, art. 724 B.W.) verkrijgt (Rb. Antwerpen, 26 juni 1975, *R.W.*, 1976-77, 620, met noot van J.P.).

De vordering tot ontkenning wordt ingesteld tegen het kind, minderjarig zijnde, vertegenwoordigd door de voogd ad hoc, aangewezen door de voorzitter van de rechtbank; zie over de procedure G. Vander Zwalm, «L'article 318 modifié du Code civil et le désaveu du mineur non émancipé», *Rev. Not.*, 1976, 558.

Adoptie

20. *Advies.* Wanneer de ouder ontzet is uit de ouderlijke macht, wordt aangenomen dat die ouder in de onmogelijkheid verkeert zijn wil te kennen te geven. In dat geval mag hij krachtens art. 348 B.W. niet toestemmen in de adoptie. Maar moet de ontzette ouder dan worden gehoord overeenkomstig art. 350, § 3, B.W.? Volgens Van Malderen is het recht gehoord te worden breder dan dit om in de

adoptie toe te stemmen, zodat ook de ontzette ouder moet worden gehoord; dit recht volgt uit de bloedverwantschap (*Adoptie en wettiging door adoptie*, A.P.R., nr. 218, p. 215; zie ook rechtspraak geciteerd bij G. Baeteman, W. Delva en M. Bax, o.c., nr. 112, p. 468). Jrb. Brussel heeft daarover ten onrechte een andere mening: beroofd van het recht toe te stemmen in de adoptie van het minderjarig kind is de ontzette ouder ipso facto beroofd van het recht zijn oordeel te geven betreffende de geplande adoptie; verder beoogt art. 350, § 3, B.W. met "bloedverwanten wier oordeel verplicht dient gevraagd" slechts de grootouders en eventueel de grootouders van de geadopteerden (Jrb. Brussel, 13 februari 1976, *D.M.J.* I, 331). Zeker is dat de moeder van de adoptant uitgesloten is van het recht gehoord te worden (Hof Brussel, 17 juni 1976, *D.M.J.*, I, 329).

Inzake wettiging door adoptie gaat in de rechtspraak de tendens voort om te stellen dat de wettiging door adoptie niet op wettige redenen steunt wanneer blijkt dat het de bedoeling is de band tussen de geadopteerde en zijn oorspronkelijke familie te breken (Jrb. Hoei, 17 februari 1977, *J. Liège*, 1976-77, 220; Hof Luik, 29 juni 1976, *J.T.*, 1977, 44, met noot van J.P. Masson, *D.M.J.*, I, 340, *J. Liège*, 1976-77, 1, *Rev. not.*, 1977, 97).

Ouderlijke macht

21. *Ouderlijke aansprakelijkheid*. Krachtens het nieuw art. 1384, tweede lid, B.W. kan de moeder in dezelfde mate als de vader aansprakelijk worden gesteld voor de onrechtmatige daden van haar minderjarige kinderen, dus niet meer enkel in de gevallen waarin het hoederecht, bij uitsluiting van de vader, aan de moeder wordt toevertrouwd: overlijden, afwezigheid, onbekwaamverklaring van de man (wet 6 juli 1977, *B.S.*, 2 augustus 1977, 9772). Deze solidaire aansprakelijkheid sluit aan bij de gelijkheidsgedachte van de wetten van 30 april 1958 en 14 juli 1976: aan gelijke rechten beantwoorden gelijke plichten. De wetgever heeft verder de eis van «inwonen» niet behouden. De slachtoffers blijven het voordeel van het aansprakelijkheidsvermoeden genieten welk ook het motief van niet-inwonen is. In hoeverre kan de ouder bij wie het kind niet vertoeft aansprakelijk worden gesteld? De wetgever heeft daarop geantwoord: de aansprakelijkheid kan worden uitgebreid tot die ouder omdat deze tijdens de bezoektijd in feite toezicht houdt op zijn kind, en verder ook een residuaire opvoedingsplicht heeft (art. 373 B.W.); bovendien, bij gebrek aan opvoeding, zal de oorzaak daarvan vaak teruggaan tot de tijd toen de ouders samen leefden en opvoedden of het gevolg zijn van de onenigheid tussen de echtgenoten (*Parl. Besch.*, *Senaat*, 1975-76, nr. 724/2, p. 7).

Zoals voorheen is de ouderlijke aansprakelijkheid nog steeds een weerlegbaar vermoeden. Nochtans is het bewijs van een van de ouders dat hij persoonlijk geen fout heeft begaan in de opvoeding en de bewaring onverenigbaar met het principe van de solidariteit dat de wetgever juist heeft ingevoerd. Waarom geen aansprakelijkheid "buiten verdere fout om" gebaseerd op de familiale solidariteit? Geen betwisting meer omtrent de interpretatie van ontlastingsmodaliteiten, waardoor discriminatie tussen de eventuele slachtoffers tot het verleden gaat behoren. De invoering van een verplichte gezinsverzekering zou dan tegemoet kunnen komen aan de zware aansprakelijkheid van de ouders, waardoor de belangen van de benadeelde derde ook beter zouden worden beschermd (M. Bax, «Aansprakelijkheid van de ouders voor de door hun inwonende minderjarige kinderen aan derde ten onrechte berokkende schade (art. 1384, tweede en vijfde lid B.W.)», noot bij Vred. Borgerhout, 1 september 1976, *R.W.*, 1976-77, 2673).

Minderjarigheid

22. *Voogdij*. Kan de voogd een onderhoudscontract — de eigenaar vervreemdt een goed, tegen onderhoudsprestaties vanwege de begiftigde (R. Dekkers, *Handboek van burgerlijk recht*, II, nrs. 1082 en 1259) — sluiten. Daar de opdracht van de voogd erin bestaat het vermogen van de minderjarige te bewaren en het normaal te exploiteren mag hij geen handelingen stellen die vreemd zijn aan deze opdracht. Vandaar het verbod om schenkingen te doen. Dit verbod

strekt zich uit tot onrechtstreekse en vermomde schenkingen (De Page, II, nr. 214). De Rb. Brussel heeft dan ook beslist dat de voogd, zelfs met machtiging van de familierraad en de rechtbank van eerste aanleg, niet tot een steungift (vg. 918 B.W.) mag overgaan (17 januari 1977, *J.T.*, 1977, 440, *Pas.*, 1977, III, 19).

Krankzinnigheid

23. *De verlengde minderjarigheid*. Opdat een persoon verlengd minderjarig kan worden verklaard is vereist dat hij "ernstig geestelijk achterlijk" is (aangeboren of ontstaan tijdens de vroege kinderjaren). De vereiste ernst van de geestelijke achterlijkheid is in de wet niet bepaald zodat het aan de rechtbanken is de grens te trekken tot waar de verlengde minderjarigheidsverklaring mogelijk is. Uit de voorbereidende werkzaamheden blijkt dat het begrip "geestelijke achterlijkheid" beperkter is dan het begrip «krankzinnigheid» welke aanleiding kan geven tot toepassing van de wet op het sociaal verweer of tot de onbekwaamverklaring (Verslag Hambye, *Parl. Besch.*, *Senaat*, 1972-73, 3). In dit verband worden de geestelijk achterlijken tegenover de geesteszieken geplaatst. Wanneer de rechter, hij alleen neemt de beslissing, uitmaakt of een bepaald persoon ernstig geestelijk achterlijk is of niet, welke normen moet hij dan hanteren? Volgens de Rb. Luik moet naast het onderzoek naar het intelligentiequotient (0 tot 55 IQ: idioten + imbecielen) — dat overigens een gevaarlijk criterium is omdat er oligofrenen zijn die intelligentier of minder intelligent zijn dan hun I.Q. aangeeft aangezien het leven andere eisen stelt dan de intelligentietest (J.H. Van den Berg, *Kleine psychiatrie*, Callenbach B.V. Nijkerk, p. 145) — andere criteria in aanmerking worden genomen: de rijpheid, de leertijd, de graad van zelfstandigheid (Rb. Luik, 26 november 1976, *J.T.*, 1977, 191).

Voor een uitgebreide studie over het statuut van verlengde minderjarigheid verwijs ik naar E. Vieujean, «La minorité prolongée», *Ann. dr. Fac. Liège*, 1977, 15 e.v. en naar de verslagen van de studiedag (Brussel 5 november 1976), "de verlengde minderjarigheid", van de Nationale Vereniging voor Hulp aan Verstandelijk Gehandicapten.

24. *Collocatie*. Vaak wordt in de psychiatrische instellingen de praktijk toegepast waarbij een patiënt, zonder administratiefrechtelijk gedecollocceerd te zijn (artt. 13-22 wet van 1850), uit medische overwegingen naar de open afdeling van die instellingen verplaatst wordt. Naar aanleiding daarvan is de vraag gerezen of de bevoegdheden van de algemene of de bijzonder voorlopige bewindvoerder dan ophouden. Zolang de toestand wettelijk geen definitieve oplossing vindt, moet worden aangenomen dat de bevoegdheden van de voorlopige bewindvoerder blijven bestaan tot de officiële decollocatie (H. Deyne, «Civielrechtelijke bekwaamheid van een gecollocceerde persoon in geval van verplaatsing naar de open afdeling van een krankzinnigengesticht of van een ten huize afgezonderde naar een psychiatrische instelling», *T. Vred.*, 1976, 97; zie ook vorige kroniek, *R.W.*, 1976-77, 1694, nr. 147).

25. *Onbekwaamverklaring*. De wetgever kent het recht om de onbekwaamverklaring te vorderen aan bepaalde personen toe: de medeëchtgenoot en ieder bloedverwant (art. 1238 Ger. W.). Aldus besliste Rb. Luik (13 februari 1976, *J. Liège*, 1976-77, 172; De Page, II, nr. 317) dat de stiefmoeder niet gerechtigd is om de procedure in te stellen. Treedt zij toch op, dan kan de nietigheid van de procedure niet gedekt worden door de tussenkomst van een bevoegde persoon. Deze tussenkomst is niet meer mogelijk wanneer de hoofdvordering wegens een grond van niet-ontvankelijkheid wegvalt.

Inzake directe belastingen en directe gemeentebelastingen wordt als de belastingplichtige onbekwaam verklaard is, er de aanslag regelmatig ingekohierd ten name van de onbekwaamverklaarde en wordt het belastingbiljet wettelijk aan het adres van zijn voogd, de woonplaats van de onbekwaamverklaarde, gezonden (Cass., 20 oktober 1976, *Arr. Cass.*, 1977, 221).

Vaak wordt na het overlijden van de onbekwaamverklaarde de geldigheid van het door hem, op het ogenblik dat hij nog niet onbe-

kwam verklaard was, gemaakt testament betwist. Volgens art. 503 B.W. kan dat wanneer het bewijs wordt geleverd dat de oorzaak van de onbekwaamverklaring kennelijk op dat ogenblik bestond. Tot bewijs daarvan mogen medische attesten niet worden aangevoerd: hetgeen door het geneeskundig beroepsgeheim gedekt is, is niet vatbaar voor overdracht aan een rechtsvolger (Hof Luik, 2 december 1976, *J. Liège*, 1976-77, 185).

26. In art. 1247 Ger. W. wordt bepaald dat wanneer de rechtbank een vordering tot onbekwaamverklaring afwijst, zij, indien de omstandigheden het wettigen, de toevoeging van een gerechtelijk raadsman kan bevelen. Daardoor komt de vraag aan de orde wanneer er nu eigenlijk sprake is van een dergelijke situatie. Volgens het Hof van Cassatie is daarvan sprake wanneer uit de gegevens blijkt dat de persoon in kwestie zich niet in een aanhoudende staat van onnozelheid of krankzinnigheid bevindt maar een karakterstoornis vertoont die hem niet volledig ontoerekenbaar maakt, doch niettemin zijn geestelijke integriteit ernstig vermindert en hem in een toestand stelt waarin het gevaar voor abnormale, onbeheerste en voor zijn vermogen schadelijke handelingen reëel is (Cass., 2 april 1976, *R.W.*, 1976-77, 222, met noot, *Rev. Not.*, 1977, 119, met noot van F.L., *Arr. Cass.*, 1976, 893).

Marijke Bax
Assistente U.I.A.

MEDEDELINGEN

Achterstand bij de afhandeling van geschillen

J. Van Houtte en E. Langerwerf definiëren de achterstand bij de afhandeling van de geschillen door de rechtscolleges als het quotiënt van het totaal aantal nog te berechten zaken en het totaal aantal gedurende het jaar afgehandelde zaken (zie *R.W.*, 1977-78, 1605).

Ten einde aan de hand van die formule de achterstand te kunnen berekenen heeft senator Storme aan de minister van Justitie gevraagd hoeveel zaken in eerste aanleg in 1976 op het einde van het jaar nog op de rol stonden en hoeveel eindvonnissen tijdens dat jaar werden geveld.

In *Vragen en Antwoorden, Senaat*, 1977-78, 1040-1042, worden de gevraagde inlichtingen per rechtbank en per arrondissement verstrekt voor de rechtbanken van eerste aanleg, de arbeidsrechtbanken en de rechtbanken van koophandel.

Vermeldingen op identiteitskaarten

In antwoord op een parlementaire vraag van volksvertegenwoordiger Baert, heeft de minister van Binnenlandse Zaken medegedeeld dat de Algemene onderrichtingen van 31 december 1970 betreffende het bijhouden van de bevolkingsregisters nog steeds ongewijzigd van toepassing blijven inzake vermeldingen op de identiteitskaarten.

Het is de gemeenteambtenaren niet toegelaten op een identiteitskaart van een uit de echt gescheiden persoon of van een weduwnaar (of weduwe) de vermelding «ongetrouwd» aan te brengen.

De identiteitskaarten moeten de vermeldingen weergeven die in de bevolkingsregisters en de registers van de burgerlijke stand voorkomen (*Vragen en antwoorden, Kamer*, 1977, 241).

De voorgeschreven vermeldingen worden op de identiteitskaarten aangebracht door de ambtenaar van de burgerlijke stand of zijn gemachtigde. Onverminderd de toepassing van de strengere wetsbepalingen indien daartoe aanleiding bestaat, wordt het onbevoegd aanbrenge van vermeldingen op de identiteitskaart overeenkomstig art. 6 van de wet van 2 juni 1856 bestraft met een geldboete van ten hoogste vijftieng frank.

Het aanbrenge van onregelmatige vermeldingen op de identiteitskaart door de bevoegde gemeenteambtenaar wordt luidens de artt. 8 en 9 van het koninklijk besluit van 26 januari 1967 betreffende de identiteitskaarten met dezelfde geldboete bestraft.

Handelsreglementering

In het *Staatsblad* van 2 december 1977 (p. 14.243) werd een nieuwe, bijgewerkte circulaire van de minister van de Middenstand gepubliceerd waarin een volledig overzicht wordt gegeven van alle handelsbedrijvigheden die thans aan een voorafgaand verlov zijn onderworpen.

Een overzichtelijke, alfabetische inhoudstafel gaat de lijst vooraf. Bovendien worden de wetten, koninklijke besluiten en de ministeriële uitvoeringsbesluiten die deze materie regelen, evenals een korte inhoud van de reglementering, vermeld.

Erratum

Het belangrijk arrest over de wisselbrief dat met een noot van J. Ronse in *R.W.*, 1976-77, 1641, werd gepubliceerd onder de datum van 12 november 1976, draagt in *Arr. Cass.*, 1977, 338, en *Pas.*, 1977, I, 334, de datum van 26 november 1976.

BERICHTEN

International Legal Cooperation — Leergang te Brussel

In nr. 32 van deze jaargang (kol. 2110) verscheen een bericht over het bestaan van het Program On International Legal Cooperation van de Vrije Universiteit Brussel. Door omstandigheden is een fout geslopen in de juiste gegevens betreffende de plaats waar inlichtingen ingewonnen kunnen worden.

De juiste gegevens zijn:

V.U.B.

P.I.C.L.

c/o Prof. dr. B. De Schutter

Pleinlaan 2

1050 Brussel

Bovendien is de inschrijvingsprijs niet 13.000 maar 6.500 fr. (examengeld inbegrepen).

Interuniversitair Centrum voor rechtsvergelijking, Brussel.

Het Interuniversitair Centrum voor rechtsvergelijking viert dit jaar de XXe verjaardag van zijn oprichting.

Een academische zitting zal te dier gelegenheid gehouden worden op vrijdag 12 mei 1978 te 17 uur in het auditorium van het Paleis der Academiën, Hertogsstraat 1, 1000 Brussel.

De heer René David, professor em. van de Faculté de droit et de science politique te Aix-Marseille, zal er de academische rede uitspreken met als onderwerp: "Enseignement et droit comparé". Vertegenwoordigers van andere rechtstelsels zullen insgelijks het woord voeren.

De plechtigheid zal worden gevolgd door een receptie in de marmen zaal van het Paleis der Academiën.

Reservatie gewenst (tel. 02/538.60.30 uitbr. 278).

Het kort geding in handelszaken Studiedag op 26 mei 1978 te Leuven

In samenwerking met voorzitters van de voornaamste rechtbanken van koophandel van het land zal het nieuw «Centre Jean

Renauld — Droit des sociétés», opgericht in de schoot van de rechtsfaculteit van de U.C.L., op vrijdag 26 mei 1978 een studiedag houden, gewijd aan het kort geding in handelszaken, onder de wetenschappelijke leiding van prof. Guy Horsmans.

De werkzaamheden, die om 9 u. aanvangen en om 17 u. eindigen, zullen plaatshebben in het college de Valk, Tiensestraat 41, te 3000 Leuven.

Het programma van de studiedag luidt: Verwelkomings-toespraak en huldebetuiging aan Jean Renauld, professor aan de rechtsfaculteit van de U.C.L., en aan J. Van der Gucht, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel, door prof. Pierre Coppens, voorzitter van het Centrum,

— *Algemeen verslag*: Het kort geding in handelszaken door prof. Guy Horsmans,

— *Werkzaamheden in commissies*:

1) *De rechter in kort geding en de vennootschappen*:

Animators: K. Van den Bossche, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Antwerpen; Omer Bonbled, ondervoorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Brussel; Pierre Coppens, professor aan de rechtsfaculteit van de U.C.L.; Guy Keutgen, rector aan de rechtsfaculteit van de U.C.L.; Jean-Marie Nelissen, docent aan de rechtsfaculteit van de K.U.L.; Jan Ronse, professor aan de rechtsfaculteit van de K.U.L.; Pierre Van Ommeslaghe, professor aan de rechtsfaculteit van de U.L.B.

Verslaggever: François 't Kint, eerste assistent aan de rechtsfaculteit van de U.C.L..

2) *De rechter in kort geding en de handelsovereenkomsten*:

Animators: P.H. Leonard, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Nijvel; R. Matthys, ondervoorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Gent; Patrick Peltzer, ondervoorzitter van de Belgische Vereniging van Bedrijfsjuristen; Marcel Storme, professor aan de rechtsfaculteit van de Universiteit te Gent, Jacques Van Compernelle, docent aan de rechtsfaculteit van de U.C.L.; Walter Van Gerven, professor aan de rechtsfaculteit van de K.U.L.

Verslaggever: Francis Bauduin, advocaat.

3) *De rechter in kort geding en de aannemingsovereenkomsten*:

Animators: J. Merken, voorzitter van de Rechtbank van Koophandel te Luik; Alain Delière, voorzitter van de rechtbank van Koophandel te Charleroi; Albert Fettweis, professor aan de rechtsfaculteit te Luik; Maurice-André Flamme, professor aan de rechtsfaculteit van de U.L.B.; Marcel Huys, adviseur V.B.O.

Verslaggever: Georges-Albert Dal, assistent aan de rechtsfaculteit van de U.C.L..

— Besluit van de werkzaamheden van de commissies en algemeen besluit.

De deelnemingskosten (middagmaal op de Faculty Club — documentatie) bedragen 2.500 FB (1.000 F voor de advocaten stagiaires en de studenten) te storten op rekening nr. 210-0505405-87 van het Seminarie voor handelsrecht van de rechtsfaculteit van de U.C.L.

TIJDSCHRIFTEN

Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie

vg. 109. 11 maart 1978. Nr. 5424.

Ingrid S. Joppe, Haags ontwerp-verdrag inzake de toepasselijke wet op het huwelijksvermogensrecht (23-10-1976) en het arrest van de Hoge Raad van 10-2-1976. NJ 1977, 275—Th. M. de Jongh, Een modelakte uit een oud Nederlands en een uit een oud Portugees formulierenboek—J.H. Linders, Recente Rechtspraak Belastingrecht—A. Korthals Altes, (Semi) separisten op de tocht?

vg. 109. 18 maart 1978. Nr. 5425.

Ingrid S. Joppe, Haags ontwerp-verdrag inzake de toepasselijke wet op het huwelijksvermogensrecht (23-10-1976) en het arrest van

de Hoge Raad van 10-12-1976, NJ 1977, 275—Convention sur la loi applicable aux régimes matrimoniaux—J.G.M. Arbold, Artikel 5.3.1. NBW en ondergrondse leidingen—D. Botje, Het huurbeding en misbruik van recht I—G.N. Nelemans, Het huurbeding en misbruik van recht II—G.J. Visser, Naschrift op de reacties van de heren Botje en Nelemans.

vg. 109. 25 maart 1978. Nr. 5426.

A.J.H. Pleysier, Alternatief samenleven en maatschap - een tus-senbalans—P. Willemsse, Moeilijkheden rond de verbruikleen in het Nieuwe BW—J. Th. Smalbraak, Samenloop van huwelijksvermogensrecht en vennootschapsrecht—J.P. Verheul, Overzicht der Nederlandse Rechtspraak, Internationaal Privaatrecht (beslag, faillissement).

Ars Aequi

XXVII. febr. 1978. Nr. 2.

Mieke en Martin Rensen, Branchegeschillencommissies gewogen en te licht bevonden—J.J.E. Schutte, Nogmaals de zaak L.—Wetgeving—Jurisprudentie.

XXVII maart 1978. Nr. 3.

Hans Fillet, (Buiten)gerechtelijke kosten—Wetgeving—Jurisprudentie.

Advocatenblad

vg. 58. febr. 1978. Nr. 2.

Een vraagpuntenprogramma—Kristian Kuhl, Einde van de rechtsstaat in de Bondsrepubliek—H.C. Bruin, Rechtshulpbibliografie 1970-1977—J.N.D.M. Kager, Beëindiging van kosteloze rechtsbijstand.

vg. 58. maart 1978. Nr. 3.

Themanummer: Beantwoording Vraagpunten Rechtshulp.

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht

vg. 26. febr. 1978. Nr. 2.

Jurisprudentie.

Bestuurswetenschappen

vg. 32. jan-febr. 1978. Nr. 1.

D.W.P. Ruiter, De normerende functie van de planologische kernbeslissing—A. Tchernoff, Enkele factoren die van invloed kunnen zijn op het leidinggeven bij de Nederlandse centrale overheid - een verkenning—F.A.M. Stroink, Bestuurlijke organisatie in ander perspectief. Enige opmerkingen over decentralisatie en deconcentratie—A.J. van der Kwartel en ir. J. Smit, Planning van het hoger onderwijs in Nederland sinds 1968. Een analyse van de voortgang—F.J.P.M. Hoefnagels, Beleidsadvisering van de overheid. Verslag van een studiedag—L.E.M. Klinkers en J.G. Steenbeek, Inge-komen reactie: Gemeenten, AROB-bezwaar en advies.

Ondernemingsrecht

vg. 21. febr. 1978. Nr. 2.

J.A.T.J.M. Duynstee, Enkele rechtsvragen omtrent de NEHEM—R. Wijkstra, Branchewijze herstructurering-NEHEM—Actualiteiten.

vg. 21. maart 1978. Nr. 3.

L. Timmerman, De functie van de onderneming—B.S. Frenkel, De arbeidsplaatsenovereenkomst—Claude Lempereur, Een wettelijke benadering van het probleem van misbruik van voorwetenschap—Actualiteiten.

Data juridica

vg. 6 febr. 1978. Nr. 2.

Documentatie van juridische literatuur.

De Gerechtsdeurwaarder

vg. 88. febr. 1978. Nr. 2.

P.A. Neve, De betekening van exploiten in het nieuwe internationale privaatrecht—M. Teekens, In kort bestek—P.A. Neve, De deurwaarder tussen 1810 en 1838 (II)—P.D. Verburg, Wet op de justitiële documentatie—J. van der Heide, Vrijstelling tot betaling van kadastraal recht—C.A.M. Nieuwenhuis, Nieuw verschenen—P.A. Neve, Uit het Staatsblad—W.L.H. van Bremen, Van het hoofdbestuur—C.A.M. Nieuwenhuis, Van de deurwaarders.